

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**PANDEMİ SÜRECİYLE BİRLİKTE DEĞİŞEN
GÜNDELİK HAYATIN YENİ YÜZÜ: DİJİTAL GÜNDELİK HAYAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYÇE ŞENCER

DANIŞMAN

DR.ÖĞR. ÜYESİ A. ÜNAL BOZYER

2022 - Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**PANDEMİ SÜRECİYLE BİRLİKTE DEĞİŞEN
GÜNDELİK HAYATIN YENİ YÜZÜ: DİJİTAL GÜNDELİK HAYAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYÇE ŞENCER

DANIŞMAN
DR.ÖĞR.ÜYESİ A. ÜNAL BOZYER

2022 - Muğla

PANDEMİ SÜRECİYLE BİRLİKTE DEĞİŞEN GÜNDELİK HAYATIN YENİ YÜZÜ: DİJİTAL GÜNDELİK HAYAT

ÖZET

Toplumsal yaşam için değişim ve dönüşüm kaçınılmaz bir gerçekliktir. Toplumsal değişim ve dönüşüm tarihsel süreç içerisinde uzun sürelerde gerçekleşmektedir. Toplumsal yaşamda bazı dönemlerde meydana gelen kırılmalar, toplumsal değişmeye ve dönüşmeye hız kazandırmaktadır. Günümüz dünyasında bir sağlık krizine neden olan Covid-19 virüsü gündelik hayatı doğrudan etkilemektedir. Pandemi sürecinin ilanının ardından uygulanan yasaklar ve kısıtlamalar, gündelik yaşamın dönüştürülmesini zorunlu bir hale getirmiştir. Bu süreçte fiziksel hareketlilik minimum düzeye indirilerek virüsün yayılımı engellenmeye çalışılmıştır. Fiziksel olarak bir araya gelemeyen insanlar dijital ağlar üzerinde birleşmişlerdir. Covid-19 pandemi süreciyle birlikte gündelik hayat dijital bir form kazanmıştır. Bu araştırmanın amacı pandemi döneminde gündelik hayatta meydana gelen dijital değişimleri incelemek ve bu değişimlerin toplumsal yaşam açısından anlamını ortaya çıkarmaktır. Araştırmada, karma araştırma yöntemi ve teknikleri kullanılmıştır. Bu kapsamda, 14 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır ve anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Son olarak, elde edilen veriler analiz edilmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Değişme, Gündelik Hayat, Covid-19, Pandemi, Dijital Gündelik Hayat.

THE NEW FACE OF DAILY LIFE, CHANGING WITH THE PANDEMIC PROCESS: DIGITAL EVERYDAY LIFE

ABSTRACT

For social life, change and transformation is an inevitable reality. Social change and transformation take place over a long period of time in the historical process. The breaks that occur in some periods in social life accelerate social change and transformation. The Covid-19 virus, which causes a health crisis in today's world, directly affects daily life. The prohibitions and restrictions imposed after the declaration of the pandemic process made it necessary to transform daily life. In this process, physical mobility was reduced to a minimum and the spread of the virus was tried to be prevented. People who are physically unable to come together are united on digital networks. Daily life has gained a digital form with the Covid-19 pandemic process. The purpose of this research is to examine the digital changes that occurred in daily life during the pandemic period and to reveal the meaning of these changes in terms of social life. In the research, mixed research methods and techniques were used. In this context, semi-structured interviews were conducted with 14 participants and a questionnaire was applied. Finally, the obtained data were analyzed and their results were evaluated.

Keywords: Social Change, Daily Life, Covid-19, Pandemic, Digital Daily Life

ÖNSÖZ

Bu çalışma sosyoloji literatürü açısından elzem olduğunu düşündüğüm bir ihtiyacın sonucudur. Pandemi sürecinin gündelik hayatta meydana getirdiği dijital değişim ve dönüşümün yarattığı yeni gündelik hayatı anlamlandırma ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Pandemi süreciyle birlikte meydana gelen dijital değişim ve dönüşümü anlamlandırmayı hedefleyen bu çalışma ile sosyoloji literatürüne katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Bu günlere gelmemde emeği geçen çok değerli annem Güler ŞENCER'e, Covid-19 pandemisinde hayatını kaybeden babam Kasım ŞENCER'e teşekkür ederim. Bu çalışmayı yaptığım süre boyunca problemlerimi ve heyecanlarımı paylaşarak tezimin her aşamasında yardımcı olmaya çalışan ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Ünal BOZYER'e teşekkürlerimi sunarım. Tez süreci boyunca katkılarını ve desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Zafer DURDU'ya, tez savunmasında yapıcı eleştirileri ve katkıları için Doç.Dr. Gamze AKSAN'a teşekkürü borç bilirim. Tez süreci boyunca teknik konulardaki bilgileri ile bana yardımcı olan yakın arkadaşım Güliz KILIK'a ve araştırma süreci boyunca desteklerini esirgemeyen dostlarım Pınar ÜNVER ve Nur DEMİRCİ'ye teşekkür ederim

Çalışmamın sonuçlanması için yaptığım görüşmelerimde tüm içtenlikleriyle ve sabırla sorularımı cevaplayan, beni geri çevirmeyen katılımcılara teşekkürü bir borç bilirim.

AYÇE ŞENCER

15.09.2022

MUĞLA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	IV
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
KÜRESEL PANDEMİLER VE GÜNÜMÜZ COVID-19 PANDEMİSİ	3
1.1. Pandemi Kavramı ve Dünyayı Etkileyen Pandemiler.....	3
1.1.1. 14. Yüzyıl Kara Vebası	5
1.1.2. Ölümden Önce Ölüm: Cüzzam	9
1.1.3. Beyaz Veba: Tüberküloz Yahut Verem	11
1.1.4. 1918 İspanyol Gribi	14
1.1.5. Coronavirüs Ailesi Üyeleri: Sars-Cov, Mers-Cov ve Covid-19	18
İKİNCİ BÖLÜM	26
GÜNDELİK HAYATI YERİNDEN ETMEK: PANDEMİ SÜRECİ VE SANAL GÜNDELİK HAYAT	26
2.1. Gündelik Hayat ve Lefebvre'nin Gündelik Hayat Mefhumu	26
2.1.2. Gündelik Hayat ve Tüketim Toplumu	30
2.1.3. Tüketim Toplumu ve Dijital Yaşam: Dijitalin Özü Dijital Değildir.....	36
2.1.4. Değişen Dünyada Gündelik Hayat ve Yeni Bir Toplum Tezahürüne Doğru	43
2.2. Covid-19 Pandemisi ile Değişen Gündelik Hayat ve Yeni Dijital Yaşam.....	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	69
ARAŞTIRMANIN MODELİ VE DESENİ.....	69
3.1. Araştırmanın Yöntemi.....	69

3.1.1. Araştırmanın Modeli	72
3.2. Araştırmanın Temel ve Alt Problemleri.....	74
3.3. Araştırmanın Konusu	75
3.4. Araştırmanın Amacı ve Önemi	76
3.5. Araştırmanın Varsayımları ve Hipotezleri	77
3.5.1. Araştırmanın Hipotezleri.....	78
3.6. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	78
3.7. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	79
3.8. Araştırmaların Verilerinin Toplanması ve Analizi	80
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	82
BULGULAR VE TARTIŞMA.....	82
4.1. Sosyal Medyada ve Gündelik Hayatın Gösterisi	83
4.2. Fiziksel Birliktelikten Sanal Birlikteliğe Doğru	89
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	109
EKLER.....	118
EK-1 GÖRÜŞME FORMU	118
EK-2 ANKET FORMU	120
ÖZGEÇMİŞ.....	

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Demografik bilgiler.....	82
Tablo 2. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanırdım.	83
Tablo 3. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, gündelik hayatın büyük bir bölümü sosyal medya platformlarında geçirmeye başladım.	84
Tablo 4. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, ev içerisinde gerçekleştirdiğim aktiviteleri sosyal medyada sıklıkla paylaşırdım.	84
Tablo 5. Yeni normal süreçte, sosyal medya hesaplarımda hem ev içerisinde gerçekleştirdiğim aktiviteleri hem de ev dışarısında gerçekleştirdiğim sosyal aktiviteleri paylaşıyorum.....	86
Tablo 6. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, gündelik hayatın büyük bir bölümü sosyal medya platformlarında geçirmeye başladım.	87
Tablo 7. Covid-19 pandemisinden önceki sürece kıyasla, yeni normal dönemde sosyal medyaya daha fazla vakit ayırırdım.	88
Tablo 8. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, gönül rahatlığıyla ziyaretlerde/görüşmelerde (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) bulunurdum.....	89
Tablo 9. Covid-19 pandemisi sürecinde, ziyaretlerde/görüşmelerde (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, aile ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) bulunmaktan kaçındım.	89
Tablo 10. Covid-19 pandemisi sürecinde, ziyaretleri/görüşmeleri (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, aile ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) dijital ağlar üzerinden yapmayı tercih ettim.	90
Tablo 11. Yeni normal süreçte, ziyaretlerimi/görüşmelerimi (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, aile ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) sosyal mesafeyi	

koruyarak yüz yüze veya dijital ağlar aracılığıyla gerçekleştirmeyi tercih ediyorum.	91
Tablo 12. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlar (konser, sinema, okul, toplu taşıma, iş yerleri, avm, cafe, gece kulübü vb.) kaygı duymama neden olmazdı.....	93
Tablo 13. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlarda (konser, sinema, düğün, nişan, parti vb) yapılan etkinliklerin yasaklanmasından dolayı, dijital ağlar üzerinde gerçekleştirilen etkinliklere katılım gösterdim.....	94
Tablo 14. Yeni normal süreçte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlardaki (konser, sinema, düğün, nişan, parti vb) etkinliklerin yanı sıra, dijital ortamda gerçekleştirilen etkinliklere de katılım gösterdim.	94
Tablo 15. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte alışverişimi; pazar, market, bakkal, mağaza, avm vb. yerlerde yapmayı tercih ederdim.....	95
Tablo 16. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, alışverişlerimi e-ticaret siteleri ve sanal market uygulamalarından yapmayı tercih ettim.....	96
Tablo 17. Yeni normal süreçte, alışverişlerimi e-ticaret siteleri ve sanal market uygulamalarından yapmak daha cazip geliyor.....	97
Tablo 18. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, gündelik hayatın koşuşturmasından dolayı ailem ile kısıtlı bir sürede vakit geçiriyordum.	98
Tablo 19. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, ailemle birlikte vakit geçirmeye fırsat buldum.....	99
Tablo 20. Yeni normal süreçte, ailemle daha sık vakit geçirmek için zaman yaratıyorum.	100
Tablo 21. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, aile içi şiddet vakalarında artış meydana gelmiştir.	101
Tablo 22. Covid-19 pandemisinden önceki sürece kıyasla, yeni normal süreçte aile içi şiddet vakalarında ciddi bir artış meydana gelmiştir.....	101

Tablo 23. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, sinema ve tiyatroya gitmek daha cazip geliyordu.	102
Tablo 24. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, dijital yayın platformlarına (Netflix, BluTv, Exxen, Amazon Prime vb.) üye oldum	103
Tablo 25. Covid-19 pandemisinden önceki sürece kıyasla, yeni normal süreçte dijital yayın platformlarını (Netflix, BluTv, Exxen, Amazon Prime vb.) kullanmayı daha çok tercih ediyorum.	103
Tablo 26. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, iş yerinde mesai saatleri dâhilinde çalışırdım.....	104
Tablo 27. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, hibrit ve esnek çalışma sistemine geçiş yaptım.	105
Tablo 28. Yeni normal süreçte, iş hayatımı hibrit çalışma sistemiyle yürütüyorum.	106

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
COVID-19	Yeni Koronavirüs Hastalığı
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
TDK	Türk Dil Kurumu
TTB	Türk Tabipler Birliği
TÜSPE	Türkiye Sağlık Politikaları Enstitüsü
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca salgın hastalıklar yaşamın bir parçası olagelmıştır. Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen salgın hastalıklar bütün toplumları etkileyerek kırılmalar meydana getirmiştir. Bu kırılmalar sonucunda toplumsal yaşam değişime ve dönüşüme uğramıştır. Toplumlar, salgın hastalıklar sonucunda gündelik yaşamı düzenlemek ve dönüştürmek zorunda kalmaktadır. Tarih sahnesinde meydana gelen her bir salgın hastalık gündelik hayatın pratiklerini yerinden etmiştir. Salgın hastalıkların yarattığı sağlık krizi doğrudan gündelik hayatı etkileyerek yeni yaşam pratiklerinin oluşturulmasını zorunlu kılmıştır.

Günümüz dünyası koronavirüse bağlı bir pandemi süreci yaşamaktadır. Yerel olarak başlayıp küresel bir boyut kazanan koronavirüs, tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Çin'in Wuhan eyaletinden başlayarak hızla yayılan koronavirüs insanlık için kırmızı alarm niteliğinde olmuştur. Dünyayı etkisi altına alan sağlık krizi gündelik hayatın kısıtlanmasını zorunlu bir hale getirmiştir. Gündelik hayatın fiziksel mobiliteye dayanan yönlerinin kısıtlanması ve yasaklara maruz kalması gündelik hayatın dijital bir veçhe kazanmasına neden olmuştur. İnternet ağı ve teknolojinin hızla gelişimi 1950'li yıllar itibariyle başlamıştır. 1950'li yıllardan günümüze kadar olan süreçte gündelik hayatta meydana gelen dijital dönüşüm yavaş bir şekilde seyretmiştir ancak pandemi süreci dijitalliğin meydana getirdiği dönüşüme hız kazandırarak gündelik hayatı dönüştürmüştür ve yeni pratiklerin kazanılmasını sağlamıştır. Pandemi süreci ekonomi, sağlık, eğitim, aile, toplum, siyaset, kültür, dinsel yaşam vb. birçok alana etki etmiştir. Gündelik yaşam internet ağı aracılığıyla kendisine bir kaçış rampası yaratmıştır. Gündelik yaşamın sanal ağlar üzerinden sürdürülebiliyor olması yeni bir toplum tezahürünün temellerini atmaktadır. Pandemi döneminde gündelik hayatta meydana gelen dijital değişimleri incelemek ve bu değişimlerin toplumsal yaşam açısından anlamını ortaya çıkarmak için bu araştırma yürütülmüştür. Araştırma Muğla'da yaşayan katılımcıların gündelik hayatlarını dijital olarak gerçekleştirmeye yönelten nedenleri, pandemi sürecinde gündelik yaşamlarında meydana gelen değişimleri, pandemi sürecinin olumlu ve olumsuz etkilerini ve yeni normal süreçte nasıl bir gündelik hayata yöneldikleri ele alınmıştır. Gerçekleştirilen bu araştırma,

pandemi sürecinde gündelik hayat ve gündelik hayatın dijital değişimi konusunda kısıtlı kaldığı düşünölen literatöre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın birinci bölümü ilgili literatürün taramasından oluşmaktadır. Bu bölüm kendi içerisinde iki ana başlık altında toplanmaktadır. İlk ana başlıkta küresel pandemiler ve günümüz Covid-19 pandemisi ele alınmıştır. Tarihsel süreçte meydana gelen ve gündelik hayat üzerinde etkiler bırakan salgın hastalıklar incelenmiştir. Ele alınan salgın hastalıkların gündelik hayatta meydana getirdiğı değişim ve dönüşüm ortaya konulmuştur. Bir sonraki ana başlıkta ise pandemi süreci ve dijital gündelik hayat ele alınmıştır. Gündelik hayat mefhumu anlatısı sunulmuş ardından da pandemi sürecinin yarattığı dijital gündelik hayat ve yeni yaşam pratiklerinin anlatısı yapılmıştır. Pandemi sürecinde gündelik hayatta meydana gelen değişimler ve bu değişimlerin toplumsal yaşam açısından önemi aktarılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde araştırmanın modeli ve deseni başlığı altında; araştırmanın yöntemini oluşturan karma yöntemin özellikleri, araştırmanın temel ve alt problemleri, araştırmanın konusu ve önemi, varsayım ve hipotezleri, araştırmanın sınırlılıkları, örneklem grubu, veri toplama süreci ve veri analizi anlatılmıştır. Araştırmanın veri analizi aşamasında katılımcılardan elde edilen veriler kategoriler ve tablolar halinde verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümü olan bulgular ve tartışma başlığı altında; yüz yüze yapılan görüşmelerden ve dijital ortamda gerçekleştirilen anketten elde edilen veriler analiz edilmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL PANDEMİLER ve GÜNÜMÜZ COVID-19 PANDEMİSİ

1.1. Pandemi Kavramı ve Dünyayı Etkileyen Pandemiler

Sağlık kavramı insan yaşamı üzerinde en etkili olan kavramlardan biridir. Sağlık, insan yaşamının devam etmesinde, yaşam standartlarının yükseltilmesinde ve bu standartların korunmasında önemli bir yere sahiptir. Dünya Sağlık Örgütü, sağlık kavramını çok boyutlu bir şekilde ele almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre *“sağlık, yalnız hastalık ve sakatlık hali değil, beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir”* şeklinde ifade edilmektedir (Fişek, 1983: 1). İnsan, yaşam boyu birçok sağlık sorunu ile mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu sağlık sorunu kimi zaman basit bir baş ağrısıyken kimi zamanda tüm dünyayı etkileyen bulaşıcı bir hastalık olabilmektedir. Tarih boyunca bulaşıcı hastalıklar insan yaşamının bir parçası olagelmıştır. Bulaşıcı hastalıklar insan yaşamının gizil tehditleri niteliğindedir. Duyu organları ile gözlemlenemeyen mikroorganizmaların meydana getirdiği bulaşıcı hastalıklardan korunmak oldukça zordur. Bulaşıcı hastalıklar kitlesel ölümlere neden olabilmektedir. İnsanlık tarihinin farklı zaman dilimlerinde bulaşıcı hastalıkların pandemiye dönüşerek toplum sağlığını doğrudan etkilediği gözlemlenmiştir. Bir hastalığın bulaşıcı olması yahut yüksek oranda ölüme neden olması doğrudan pandemi ilanını sağlamamaktadır. Örnek vermek gerekirse kanser bir hastalıktır ve yüksek oranda ölüme sebebiyet vermektedir lakin bulaşıcı değildir. Bir hastalığın ölüme neden olması ve bulaşarak yayılması pandemi ilanını gerekli kılmaktadır. Pandemi oluşturan bulaşıcı hastalıklar kısa sürede hızlı bir yayılım göstermektedir. Hastalığa yakalanan kişiler hayatını kaybedebilmekte veya iyileşme gösterebilmektedir. İyileşen bazı kişilerin bulaşıcı hastalığa karşı bağışıklık kazandığı gözlemlenmektedir (Ataç ve Uçar, 2006: 33-42).

Pandemi kavramının kökeni eski Yunanca'ya dayanmaktadır. Pan ve demos sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır ve tüm insanlar anlamına gelmektedir (Yurdakul, 2015: 1-6). Pandemi, bir hastalık veya enfeksiyonun ortaya çıktığı bölgeyi aşarak büyük alanlarda etki göstermesi durumu olarak tanımlanmaktadır (İşlek vd., 2020: 2). Bir enfeksiyonun meydana geldiği yeri aşarak tüm dünyayı sarması adeta bir domino etkisi yaratmaktadır. İnsanlar birer domino taşına dönüşmektedir ve birbiriyle olan temasları domino etkisi yaratarak hızla yayılım göstermektedir. Bir salgın hastalığın birden çok ülkede etki göstererek yayılması durumu pandemi olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre pandemi ilan edilebilmesini sağlayan üç ana kriter bulunmaktadır. Bunlar, yeni ya da mutasyona uğramış bir virüsün meydana gelmesi, bu virüsün hızla yayılım göstermesi ve insanlara bulaşabilmesidir (Şeker, Özer, Tosun, Korkut, Doğrul, 2020: 19). Pandemiler doğrudan insan yaşamını etkilemektedir ve bunun yanı sıra toplumsal yaşam içerisinde değişim ve dönüşümlere de neden olduğu açık bir şekilde görülmektedir. İnsanlık tarihi boyunca dünyayı etkileyen birçok pandemi meydana gelmiştir. Salgın hastalıklar ve salgın hastalıkların insan ile olan ilişkisi İncil'deki Vahiy'in yazarlarının bile dikkati çekmiştir. Bu yazarlar salgın hastalıkları ve salgın hastalıkların yarattığı etkiyi mahşerin dördüncü atlısı olarak adlandırmaktadır. Dördüncü atlı veba ve ölümdür. Salgın hastalıklar dinsel yaşam ile gündelik yaşam arasında bile kendisine bir yer açmayı başarmıştır. Tarih kıssadan hisseler sunarak derslerini insanlığa sunmaktadır (Nikiforuk, 2016: 14-15).

Tarihin her bir veçhesinde pandemiler meydana gelmiştir ve bu pandemileri ele almak elzemdir çünkü geçmişten geleceğe fısıldayan kıssadan hisseler söz konusudur. Pandemiler yalnızca insanların ve hayvanların sağlığını etkilemek ile kalmamıştır bunun yanı sıra dünyayı sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve demografik yönden doğrudan etkilemiştir. Pandemilerin ortaya çıkışının ardındaki en büyük etken insandır. İnsanların yoğun bir şekilde bulunduğu ortamlar mikropların oluşmasına ve yayılmasına olanak sağlamaktadır. Tarihin tozlu sayfaları aralandığında görülmektedir ki tarım toplumunun gelişimi ve bunun yanı sıra kentlerde insan yığınlarının bir araya gelmesi salgın hastalıkların tetikleyicisi olmuştur. Yerleşik hayata geçiş süreci ve bu süreçte temiz kaynaklara ulaşma zorluğu hastalıkların oluşmasına sebebiyet vermektedir. Yerleşik hayata geçiş süreci farklı insan topluluklarını bir mekân

üzerinde birleştirmektedir ve bu durum hastalıkların taşınmasını kolaylaştırmaktadır (Özden ve Özmat, 2014: 61-62). Tarihte bu gibi nedenlerden birçok salgın hastalık meydana gelmiştir. Bu bölümde tarihteki başlıca salgın hastalıklar ve meydana getirdikleri pandemiler ele alınacaktır.

1.1.1. 14. Yüzyıl Kara Vebası

Tarihin her bir veçhesinde insanlar salgın hastalıklar ile mücadele etmek zorunda kalmıştır ve salgın hastalıklar tarihe ölümün suretini bir iz olarak bırakmıştır. Ölümcül salgın hastalıklar tarihin konusu olmaktan daha çok tarihin tamda kendisidir. Tarihin seyri üzerinde doğrudan bir etki yaratmaktadırlar. Salgın hastalık insanlar üzerinde doğrudan veya dolaylı yollar ile psikolojik, sosyolojik, demografik ve ekonomik birçok etki bırakmaktadır. Salgın hastalıklar meydana geldikleri fiziki mekânı hızla aşarak yayılım göstermektedir ve milyonlarca insanın yaşamını kaybetmesine neden olmaktadır. Bu durum insanların yaşamlarından endişe duyarak korkmasına sebebiyet vermektedir ve yaşamın seyrini değiştirmektedir. Salgın hastalıklar gündelik hayatın tam ortasına vurulmuş bir balyoz etkisi yaratarak kırılmalara neden olmaktadır. Tarihte imparatorlukların yıkılışı, orduların yerle yeksan olması ve gündelik hayat pratiklerinin kökten değişimi bu durumun en temel göstergesidir (Nikiforuk, 2016: 15).

Tarihte görülen ilk salgın hastalık vebadır. Veba M.Ö. 14. Yüzyılda Hitit Uygarlığında görülmüştür. O döneme ait tabletlerde hastalığın yarattığı etkiye ve yayılımına dair anekdotlar bulunmaktadır (Yolun, 2012: 23). Tarihte insanları ölüm korkusuyla yüzleştiren salgın hastalıklar arasında kara vebada yer almaktadır. Dünyanın tarihsel bir belleği vardır ve bu tarihsel bellekte kara veba unutulması zor izler bırakmıştır. Veba ortaya çıktığı andan itibaren kara bir delik gibi insanları içine çekerek hızla yayılım göstermiştir ve insanların yaşamlarını kaybetmesine yahut yaşam kalitelerinin düşmesine neden olmuştur. Veba taun kökünden gelmektedir ve hasta farelerden insana bulaşan mikrobun yarattığı ölümcül etki manasına karşılık gelmektedir (TDK, 2011: 2475). Tarihte 1347-1352 yıllarında gözlemlenmeye başlayan kara ölüm Asya'dan başlayarak hızla yayılım göstermiş ve Avrupa kıtasına ulaşmıştır. Avrupa kıtasına ulaştığı andan itibaren kara ölüm tarihsel belleğe adeta adını kazımıştır. Kara ölüm Avrupa nüfusun 3/1'lik bir kısmının yok oluşuna neden

olmuştur ve bu durum o güne kadar gözlemlenen ve en çok kayıp yaratan veba salgını olmuştur. Kara ölümün yarattığı can kaybı demografik yapı üzerinde doğrudan bir değişim yaratmıştır (Genç, 2011: 125-126). Veba yalnızca demografik yapıyı etkilemek ile kalmamış aynı zamanda dönemin hâkim ekonomisi üzerinde doğal afet etkisi yaratmıştır. Veba feodalizme indirilen en önemli darbelerden birisi olmuştur. Veba salgını ile birlikte kapitalizmin tohumları mevcut ekonomik sistemin içerisine serpiştirilmiştir.

Bir salgın hastalık olarak vebayı ve yarattığı etkiyi anlamak için ilk olarak vebanın etiyojisi incelenmelidir. Kara ölüm olarak Orta Çağ'da kendisini gösteren veba üç farklı şekilde kendisini görünür kılmaktadır: hıyarcıklı, septisemik ve pönomik. Septisemik vebada mikrop kan dolaşımıyla enfekte olmaktadır ve kan dolaşımı ile hızla çoğalmaktadır. Septisemik vebada kişi saatler içerisinde yaşamını kaybetmektedir. Pönomik veba, enfekte olan kişinin akciğerlerinde kendisini görünür kılmaktadır. Akciğerlerde iltihaplanma başlar ve hızla yayılım göstererek bireyin hayatını kaybetmesine neden olmaktadır. Pönomik vebaya yakalanan enfekte kişi kısa süre içinde kan tükürmeye başlamaktadır. Bu kan ile temas eden bireylerde enfekte hale gelmektedir ve hızlı bir şekilde vebanın yayılımına neden olmaktadır (Genç, 2011: 125). Vebanın yayılımı sağlayan bakteri yersinia pestis (Yersin basili) bakterisidir. Bu bakteri ile enfekte olan fare, sincap ve bobaklar vebanın hızla yayılımında taşıyıcı görevi görmektedir. Hayvanlar mikrobu insanlara pireler aracılığıyla taşımaktadır. İnsanların yaşam alanlarında kendine yer açan fareler pireleri aracılığıyla adeta insanları veba ile kuşatmışlardır. Pireler insan vücuduna bıraktıkları ısırıklar ile derin yaralar oluşturarak deriye nüfus etmektedirler. Pirelerin ısırıkları genellikle koltukaltı, kasıklar ve boyunda yer almaktadır. Isırıklar vebanın en belirgin semptomudur. Bu bölgelerde hıyarcıklı şişkin lekeler oluşmaktadır. Bu şişkin lekeler kendiliğinde patlar ise zehir dışarı akmaktadır ve bu durum hasta kişinin hayatını kurtarmaktadır. Yaralar zehrini dışarı akıtmaz ise hasta kısa sürede yaşamını kaybetmektedir (Nikiforuk, 2016: 70-71).

Veba tanısı konulabilmesi için belirli semptomların gözlemlenmesi gerekmektedir. Vebanın en belirgin semptomu vücutta meydana getirdiği siyah leke görünümlü yumrulardır. Veba aynı zamanda kanlı tükürük, yüksek ateş, kusma,

titreme, kas ağrıları, nefes darlığı, öksürük, göğüs ağrısı, şoka girme ve kasık ağrılarına sebep olmaktadır. Enfekte olan bireylerin tükürük ve idrarları dayanılmaz bir şekilde koku yaymaktadır. Bu gibi semptomlarda kişiye veba tanısı konulmaktadır (Menteşe, 2020: 78). Veba birden çok belirtiyeye sahip olduğu için etraflıca bir değerlendirme ile teşhis konulmaktadır. Orta Çağ için etraflıca bir değerlendirme yapmak pek de kolay olamamaktadır. Bu nedeni tıbbın bir bilim olarak yeterli bir gelişim sağlayamamasıdır. Vebadan korunmak için dolaylı yollar oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bu dolaylı yolların oluşturulması bile süreç içerisinde oldukça zaman almıştır. Geç kalınmış her bir adım nüfusun büyük bir kesiminin vebadan kırıları olarak yaşamını kaybetmesine neden olmuştur. Vebanın nüfusun büyük bir kesimini ölüm ile yüzleştirmesinin ardında tarihsel bir arka plan vardır. Bu tarihsel arka plan vebanın tohumlarını insanların arasına serpiştirmiştir. Bu nedenle vebanın orta çıkış koşullarını hazırlayan tarihsel arka planın incelenmesi elzemdir.

Orta Çağ boyunca iklim değişiminde yaşanan krizler vebanın ortaya çıkışında doğrudan bir etkiye sahip olmasa da dolaylı yollardan etki yaratmasına olanak sağlamıştır. Bunun yanı sıra hızla artan nüfus ve hijyenik bir yaşam alanının oluşturulamaması vebanın orta çıkışının en temel nedeni olmuştur. Avrupa’da uzun geçen sıcak yazlar ve kısa süren kışlar köylülerin daha çok mahsul üretmesine olanak sağlamıştır. Mahsul daha fazla üretmek isteyen köylü daha çok köylü üretmeye başlamıştır. Bu süreç adım adım insanları kıtlığa ve vebanın kollarına sürüklemiştir. Köylülerin sayısının artışı yeni yaşam ve mahsul üretme alanlarının oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Köylüler dağ yamaçlarını ekmiş, ormanları yok etmiş ve bataklıkları kurutmuşlardır. Köylüler attıkları bu adımın tarihteki büyük bir yıkıma neden olacağını görememişlerdir. Karın tokluğu için verimsiz alanları verimli yapmaya çalışan köylüler toprağı zayıflatıp aşındırarak kıtlığa neden olmuştur. Adeta Orta Çağ’da yaşayan insanlar öngörmemeyi tercih ettikleri gelecekleri için veba aracılığıyla doğaya karşı bir kefaret ödemişlerdir (Nikiforuk, 2016: 69-70). Orta Çağ’da vebanın ortaya çıkmasında ve hızla yayılmasında uzun süren savaşlar, nüfus artışı ve nüfus hareketliği, hijyen koşullarının yeterli olmaması, ahşap yapılar ve ticaret yollarının artması etkili olmuştur. Ahşap, toprak ve saman dolgulu yapılar fareler ve onların virüs taşıyan pirelerinin çoğalması için yeter koşul oluşturmuştur (Nikiforuk, 2016: 71-73).

Vebanın yayılımının en hızlı arttığı yerler ticaretin geliştiği liman kentleridir. Kullanılan gemilerin ahşaptan olması pirelerin yaşamı için uygun koşulları sağlamaktadır. Pireler gemiler aracılığıyla şehirden şehre taşınmaktadır (Özden ve Özmat, 2014: 65). Veba rüzgârının estiği her bir şehir yerle yeksan olmuştur. İnsanlar yaşamlarını kısa sürede kaybetmiştir ve sokaklarda sessizliğin gürültüsü başlamıştır. Kara ölüm bir ordu gibi şehirlere savaş açmıştır ancak kaybedilen şey mallar ve topraklar değil insanların yaşamları oluvermiştir. Avrupa bir nükleer savaş geçirmişçesine nüfus kaybetmiştir. Demografik yapı üzerinde öngörülemez bir değişim yaşanmıştır. Nüfusun bu denli hızlı kaybı gündelik hayatı ve tarihin seyrini değiştirmiştir. Azalan nüfus doğrudan iş gücü ücretlerine yansımıştır. Veba ücretlerin artmasına neden oldu, feodalizmin yıkılışına olanak sağladı, İngilizceyi ortak dil haline dönüştürdü, tüccarın zamanı kavramını dönüştürdü ve Yahudiler üzerinde katliamlarının yapılmasına neden oldu (Nikiforuk, 2016: 68). Veba girdiği her yerde saat kavramını dönüşüme uğratmıştır. Hasat zamanı, dinsel törenler ve ibadet saatlerinin belirlediği zaman kavramının yerini işçilerin belirlediği çalışma saatleri almıştır.

Aynı zamanda kara ölüm Orta Çağ Avrupa'sının adaletsizliğinin de simgesi haline dönüşmüştür. Kara ölüm yoksul hastalığı olarak nitelendirilmiştir. Yoksul olan bireylerin ahşap evleri vebanın yuvası haline dönüşmüştür. Ahşap evlerinden kurtulan zenginler kendince korunma yolu üretmişlerdir. Yaşanan bu adaletsiz durum vebaya karşı tedbirlerin alınabileceğinin de göstergesi olmuştur. Vebadan korunmak amacıyla ilk adım olarak hekimler gagalı maskeler takmışlardır. Bu maskeler hasta ile hekim arasındaki iletişimde hekimi vebaya karşı korunmaktadır. Vebaya yakalanan kişiler ve evleri tecrit altına alınmıştır. Bunun yanı sıra seyahatler mecburi bir durum içeriyorsa gerçekleştirilmiştir ve seyahat eden kişiler ulaştıkları yerlerde karantinaya alınmıştır. Vebanın uğradığı ticaret şehirleriyle ilişkiler kesilmiştir. Seyahatler ve ticari ilişkiler yasal bir sürece bağlanmıştır (Genç, 2011: 130-132). Veba ölümcül bir salgın olarak yalnızca insan bedenini ele geçirmemiştir. Veba mevcut sistemin kangren olduğunu görünür kılmıştır ve mevcut sistemde vebaya yakalanmıştır. Kara ölüm insanlığa bir ders niteliğinde izler bırakmıştır. İnsanın doğayla olan mücadelesi her zaman yenilgi ile son bulmuştur. Kara ölüm doğanın galip geldiğinin en temel göstergesi olmuştur.

Doğayı talan etmeden yahut doğanın uygun bir yaşam alanının oluşturulmasının bir şart olduğu açık bir şekilde görünür hale gelmiştir.

1.1.2. Ölümünden Önce Ölüm: Cüzzam

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişi sahip olan cüzzam tarihe derin lekeler bırakan bir deri hastalığıdır. Hastalığın ortaya çıkışına dair net bir tarih ortaya konulamamıştır (Kılıç, 2018: 93). Hastalığın ortaya çıkışına dair net bir tarih ortaya konulmasa da tıp literatüründe ve insanların gündelik hayatında kendisine kocaman bir yer açmıştır. Tarihte cüzzam insanların korkulu rüyası haline dönüşmüştür. Cüzzam sözcüğü Arapça kökenlidir. Sözcüğün anlamı hastalığın izlerini yansıtmaktadır. “Cezem” kökünden cüzzam sözcüğü ortaya çıkmaktadır. Cezem “elin kesilmesi, parmakların düşmesi” anlamına gelmektedir. Türkçede cezem sözcüğü cüzzama karşılık gelmektedir (Palalı, 1993: 150). “Mycobacterium leprae” basili mikropu cüzzamın oluşumunu sağlamaktadır. Bu mikrop kendi içerisinde üç gruba ayrılmaktadır: lepromalı cüzzam, sinir cüzzamı ve tüberkülozumsu cüzzamdır. Lepromalı cüzzam üçü arasında en sarsıcı etkiye sahip olandır. Lepromalı cüzzam sinsice yavaş yavaş tüm vücudu ele geçirmektedir. Sinir cüzzamı sinir sistemini hedef alan bir cüzzamdır. Tüberkülozumsu cüzzam ise tüberküloza benzer bir semptomlar göstermektedir (Serdar, 2014: 101).

Cüzzam teşhisinin konulabilmesi için belirli semptomların gözlemlenmesi gerekmektedir. Ancak teşhisin konulabilmesi oldukça zaman almaktadır. Cüzzam sinsi bir hastalıktır ve uzun sürelerin ardından kendisini görünür kılmaktadır. Bu durum ise hasta kişiyi günden güne ölüme sürüklerken çevresindeki kişileri de enfekte hale getirmektedir. Cüzzama neden olan mikrop vücutta uzun süreler boyunca barınmaktadır ve kuluçka süresi oldukça uzundur. Cüzzamın görünür bir hal alması teşhisin konulmasına olanak sağlamaktadır. Vücutta kırmızı yumrular oluşturmaktadır. Vücudu kaplayan bu yumrular garip bir görünüme neden olmaktadır. Hasta olan kişinin yüzü aslansı bir hal almaktadır. Deride bariz bir şekilde kalınlaşma gözlenmektedir ve yüzdeki kıllar dökülmektedir. Gün geçtikçe vücutta tahribat oluşur. Bu tahribatın nedeni et yiyen bakteridir (Serdar, 2014: 101). Cüzzama neden olan mikrop alındıktan sonra 2-7 yıl arasında vücutta kuluçka dönemi yaşamaktadır. Bu sürecin sonucunda vücutta semptomlar görülmeye başlanmaktadır. Hastalığın ilk ve

en hafif semptomu kas ağrıları ve meydana getirdiği soluk tendir. Hastalığın seyri ilerledikçe vücutta gözle görülür tahribatlar yaratmaktadır. Dudak ve dilde şişkinlik, yüz çevresindeki kıllarda dökülme, ses tonunda belirgin şekilde değişim ve ses kısılması, yüz çevresinde şekil bozuklukları meydana gelir hatta burun döküntü bir hal alır, bakışlar sabit bir hal alır ve günden güne kaslar hissiyatını yitirir. Cüzamlı kişide gözlemlenen belirtiler ağır olsa da yaşamını hemen kaybetmez. Cüzam, tüketilen yiyecek ve içecekler, cinsellik ve cüzamlı bir kişiyle temas edilmesi durumunda bulaşmaktadır (Aybar, 2018: 506-507).

Cüzam insan vücudunu yavaş yavaş ele geçirerek derin yaralar bırakan bir hastalıktır. Vücutta oluşturduğu tahribat ve bulaşıcılık riskine karşın cüzama yakalananlar toplumun dışına itilmektedir. Bu itilme hem fiziki hem de manevi olarak gerçekleştirilmektedir. Tarihte cüzamın ortaya çıktığı tüm toplumlarda cüzamlı hastalar toplumun dışına itilmiş adeta toplumsal olanda aforoz edilmişlerdir. Bunun yanı sıra salgın hastalıkların gündelik hayatın görüngelerini değiştirdiği ve toplumsal olanı aleni bir şekilde etkilediği de görülmektedir. Bu noktada salgın hastalıkların biyolojik etkisinden çok kültürel kodlar üzerinde yarattığı değişim dikkat çekmektedir. Bu durum insanlar arasındaki bulaşıcılık riskini düşürmeye yönelik bir hamle olarak gerçekleştirilmektedir ve bir korunma yöntemidir. Cüzam hastaları tecrit altında tutulmaktadır. İnsanları korunmak için oluşturulan bu tecrit yöntemi yahut cüzamlı hastaların toplumun dışına itilmesi günümüz hastanelerinin temelini oluşturmuştur. Oluşturulan cüzam evleri zorunlu bir tecrit hastanesi olarak tanımlanmaktadır. Cüzam evleri yahut cüzam hastaneleri birkaç kulübe ve çitlerle çevrilmiş bir bahçeden oluşturulmuştur. Cüzam evleri yaşam koşullarına uygun değildir. Toplumun dışına itilmeleri yaşam alanlarına yansıtılmıştır. Cüzamlıların bedenine ve yaşamına bir damga yapııştırılmıştır. Bu damga gözle görülmese de onların bedenine nakş olmuştur. Cüzam ve onun yarattığı toplumsal etki cüzamlı kişilerin bedenine sirayet etmiştir (Nikiforuk, 2016: 60-61). Cüzamlı kişilerin tanınması için belirli yöntemler oluşturulmuştur. İlk olarak cüzamlı kişilere özel beyaz üniformalar ve eldivenler yaptırılmıştır. Bu üniformalar günümüz hastanelerindeki hasta kıyafetlerine benzemektedir. Elbiselerinin üzerlerine “L” harfi işlenmektedir. Bunun yanı sıra cüzamlı kişiler maske takmaktadır. Cüzamlı kişilerin bir yere yaklaşmakta olduğu üzerlerinde taşıdıkları zil veya çan sesleri ile tanınmaktadır. İsteklerini göstermeleri

için sopaları vardır. Aynı zamanda hasta olmaları onları iş hayatının dışında bırakmaktadır. Bu nedenle dilenmek zorunda kalmaktadırlar. Dilenmek için ellerinde çanakları ile gezmektedirler (Nikiforuk, 2016: s. 63). Cüzamlı olan kişilerin toplumun dışına itilmesi korunma amaçlı olsa da bir taraftan da fiziksel olarak tahribata uğrayan vücutların gündelik hayatta yer alınması sağlıklı insanlar için psikolojik olarak endişe yaratmaktaydı. Bu endişe duygusuna karşın toplum psikolojik olarak kendisini güvence altına almıştır. Cüzzamın sirayet ettiği diğer bir noktada dinsel yaşamdır. Orta Çağ'da dinsel törenler cüzzamlı hastaların dinsel yaşamdan da soyutlandığı yerlerdir. Cüzzamlı kişiler dinsel törenle gündelik hayattan uğurlanmaktadır. Adeta o kişi ölmüş gibi törenle sosyal hayattan uzaklaştırılmaktadır. Bu durum ölümden önceki ölüm olarak tanımlanmaktadır (Nikiforuk, 2016: 56-57).

Cüzzam hastalığının tam olarak kökeni bilinmemektedir. Bu nedenle tarihsel bir arka plan üzerinden süreci açıklamak zorlaşmaktadır. Orta Çağ Avrupa'sı, Mısır ve Bizans döneminde bu hastalığın gözlemlendiğine dair anekdotlar literatürde yer almaktadır. Haçlı seferleri ile cüzzamın hızla yayıldığı ifade edilmektedir. Bu hastalığın tarihte kendine yer bulmasının en büyük nedeni hijyen koşullarının yeterli olmaması ve sosyo-ekonomik durumdur (Serdar, 2014: 101-102). Bir yaşam alanındaki sosyo-ekonomik durum doğrudan hijyen koşulları üzerinde etkili olmaktadır. Hijyen koşullarında yeterliliğin sağlanmadığı her toplum tarihte salgın hastalıklar ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Tarihin her bir sayfasında farklı bir isimle yeni bir salgın hastalık ortaya çıkmıştır.

1.1.3. Beyaz Veba: Tüberküloz Yahut Verem

Salgın hastalıklar insanlık tarihin ayrılmaz bir parçasıdır. Yarattıkları etkiler noktasında adeta tarihi tekerrür ettirmektedirler. Salgın hastalıkların mahiyeti ve ortaya çıktığı zaman değişim gösterse de yarattığı etkiler noktasında benzeşmektedirler. Salgın hastalıklar tarihin tekerleğinin yönünü değiştirmekte oldukça ustadır. Tarihin her bir veçhesinde doğrudan veya dolaylı olarak toplumsal yaşamı etkilemişlerdir. Toplumsal yaşamı etkileyen önemli bir salgın hastalıkta tüberküloz yahut diğer adıyla veremdir. Verem salgın hastalıklar tarihine adını unutturmamak üzere kazınmıştır. İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan verem tarihte ince hastalık olarak da bilinmektedir.

Verem oldukça sinsi bir hastalıktır. Verem, cüzzam ile aynı mikrop ailesinden gelmektedir ve bu mikrop ailesinin adı “mikobakterilerdir”. Mikobakteriler kalabalıklar içerisinde dolaşmaya başladığı an itibariyle vereme neden olabilmektedir. Veremin en önemli bulaş yolu öksürük ve tükürüktür. Veremli bir kişinin tükürüğüyle yahut öksürüğüyle temas edilmesi durumu kişiyi enfekte duruma getirebilmektedir. Veremin yedi bin yıl önce sığırların evcilleştirilmesi ile ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. İnsanların meydana getirdiği göç dalgaları ile de verem yayılım sağlamıştır. Veremin tükürük ve öksürükle bulaşanına “Mycobacterium tuberculosis”, süt ve et ile bulaşanına ise “Mycobacterium bovine” adı verilmektedir. İnsanlara et ve süt yoluyla bulaşan verem görece daha az zararlıdır. Özellikle pastörize edilmemiş süt tüketimi ile yayılmaktadır. Verem ve cüzzam aynı mikrop ailesinin içerisinde yer almaktadır. Cüzzamlı birçok hasta zaman içerisinde vereme de yakalanmaktadır (Nikiforuk, 2016: 170-171). Verem tanısının konulabilmesi için belirli semptomların gözlemlenmesi gerekmektedir. Verem de cüzzam gibi vücutta büyük değişimler yaratmaktadır. Vereme yakalanan kişilerde yüksek ateş, ses kısılması, kanlı balgam, öksürük, nefes darlığı, terleme, halsizlik hissi, gözlerin anlam yitirmesi, aşırı zayıflık ve iltihaplı biçimsiz şişlikler gözlemlenmektedir (Keskinbora, 2016: 175-176).

Verem tarihsel süreç içerisinde birçok isimle anılmıştır. Bu isimler genellikle semptomlara uygun olarak türetilmiştir. Veremin en önemli semptomlarında biri hızlı zayıflama ve bedenin günden güne çelimsizleşmesidir. Bu bağlamda vereme “Tüketim Hastalığı” adı verilmiştir. Aynı zamanda insanlarda soluk bir beniz yarattığı içinde “Beyaz Ölüm” olarak isimlendirilmiştir. Veremde, veba gibi ölümcül bir etkiye sahip olmasından dolayı “Beyaz Veba” adı verilmiştir. Türkiye’de romantik bir dramın sonu ya da aşk acısının simgesi olarak vebaya “İnce Hastalık” adı verilmiştir. Veremli insanlar için her daim nihai son bellidir. Vereme yakalan bir kişi ölüme doğru ilerlemektedir ve bu nedenle vereme tarihte “Ölümün Kaptanı” adı verilmiştir (Barış, 2002: 338). Veremin ortaya çıktığı dönemlerde nasıl ortaya çıktığı anlaşılamamıştır ve bunun yanı sıra tedavisine yönelik net bir yöntem ortaya konulamamıştır. Veremin semptomları ve insanlar üzerinde yarattığı etki açık bir şekilde görülse de tedavi yöntemine gelince akıl ve mantık ilkelerine sığmayan tedavi yöntemleri denenmiştir. Hastalara uygulanan en absürt tedavi yöntem deniz gezisi önerisidir. Hastaların deniz gezisi yaparak iyileşebileceklerine dair bir kanı ortaya atılmıştır. Hastalardan kan

alma, müshil ilacı, afyon kullanımı, fosforik asit verilmesi, lavman yapımı vb. birçok yöntem kullanılmaktadır. Ancak bu yöntemlerin hiçbiri hastalığa bir çare olamamıştır. Hastalığa çare olmaktan ziyade zararı daha çok olmuştur da denilebilir (Barış, 2002: 339).

Verem tarihin her bir veçhesinde yer alan bir hastalıktır. Mısır'da bulunan mumyaların bazılarında verem tespit edilmiştir. Yalnızca Mısır'da kalmayan verem Antik Yunan'da da kirli yüzünü göstermiştir. Hipokrat'a ait belgelerde veremin gençler üzerinde daha etkili olduğu ve döneminde oldukça fazla sayıda insanın ölümüne neden olduğu ortaya çıkmıştır. Bu belgeler MÖ. 5. Yüzyıla ait olması veremin zaman içinde yolculuk yaptığının bir göstergesi niteliğindedir (Parıldar, 2020: 24). Zamanda yolculuk yapan verem kendisine uygun koşulları sağladığında hızla yayılım göstermektedir. Hijyenin yeterli olmadığı koşullar, kötü beslenme, hava kirliliği, hızlı nüfus artışı ve göç dalgaları verem için uygun koşulların oluşmasını sağlamaktadır. Veremin kendine has bir hedef kitlesi vardır. Bu hedef kitlenin başkarakterleri evsizlerdir. Evsizler her gün oradan oraya sürüklenen insanlardır. Yeterli hijyen koşullarına sahip olamadıkları gibi yeterli bir beslenmeye de sahip değildirler. Bu nedenle verem ile mücadele etmeleri pek de mümkün değildir. Verem doğrudan bağışık sistemin hedef alan sinsi ve kötü bir hastalıktır. Verem erken kapitalizm döneminde insanlara en acı yüzünü göstermiştir. Erken kapitalizm dönemi sanayinin yükseldiği bir dönemdir ve bu dönemde sanayinin yükselişiyle doğru orantılı olarak hava kirliliği de yükselmiştir. İnsanların bağışıklık sistemi alt üst olmuştur ve gün be gün hastalıkların sayısı artmıştır. Erken kapitalizm döneminde öne çıkan bir diğer hastalıkta kızamık olmuştur. Kızamık fazla sayıda çocuğun hayatının son bulmasına neden olmuştur. Sanayinin kirli dünyası insanların boğazını kendine yurt edinen difteriyi ortaya çıkarmıştır. Bu hastalıkların arasında verem de kirli yüzünü göstermiştir. Kapitalizm yarattığı emek sömürsünün kefareti yine sömürdüğü insanlara ödetmiştir. Ölenlerin birçoğu göç dalgasının savurduğu göçmenler, sanayinin ağır koşullarında ciğerlerini çürüten işçiler ve hijyen koşullarında uzak bir ömür geçirmeye çalışan evsizlerdir (Nikiforuk, 2016: 168-175). Net bir ifadeyle verem de diğer salgın hastalıklar gibi insan bağışıklığını düşüren nedenlerden kendisini yaratmaktadır. İnsanlar adeta kendi katillerini doğurmaktadır. İnsanın doğaya verdiği her bir zarar karşılık bulmaktadır. Sanayinin yarattığı hava kirliliği, düşük ücretler,

barınma koşullarının yetersiz olması, nüfusun hızla artması, hijyen koşullarında yetersizlik vb. nedenler de tüberküloz ile karşılığını bulmuştur ve insanlar yarattıkları canavara kefarete olarak yaşamlarını sunmuşlardır.

Tüberküloz bir salgın hastalık olarak gündelik hayatı kuşatmıştır bu kuşatmaya karşı insanlar korunma yolları ve tedavi yöntemleri arayışına girmiştir. 19 Yüzyıl ve 20. yüzyılda bu arayış tüberküloz hastalarını izole ederek başlamıştır. Bu izolasyon zengin ve varsıl ayrımını gözler önüne sermiştir. Zenginler tüberkülozu kendileri için özenle hazırlanmış sanatoryumlarda izole olarak geçirmiştir. Varsıllar ise hapisneden farkı olmayan evlerde tüberküloza tutsak olmuşlardır. İzole olma fikrinin yanı sıra tedavi arayışları devam etmiştir. Fransız hekim Leannec vereme karşı ilk savaşını başlatmıştır. Leannec tüberkülozdan yaşamını yitiren insanları üzerinde incelemeler gerçekleştirmiştir. Bu incelemelerde elde ettiği verileri kitaplaştırarak bir umut ışığı uyandırmıştır. Leannec aynı zamanda stetoskopun da mucididir. Veremli bir hastasını tedavi ederken bir boru aracılığıyla kalp seslerini ve akciğerlerini dinlemiştir ve geleceğe büyük bir miras bırakmıştır. Brehmer, Almanya’da ilk verem hastanesini kurmuştur ve bu hastanede klimoterapi ortaya çıkmıştır. Hastalara sıcaklığın, nemin ve rüzgârın düzenlendiği bir kür halinde hava uygulanmıştır ve uygulama tıp tarihine klimoterapi olarak geçmiştir. Jean Villemin isimli askeri doktor ise veremin mikrobiyolojik bir salgın hastalık olduğunu kanıtlayarak tıp tarihinde yerini almıştır. Tüberküloza karşı en önemli adımlardan biri onun bir basili olarak keşfi olmuştur. Robert Koch tüberkülozun isim babasıdır. Koch’un tüberküloz adlandırmasının ardından yapılan çalışmalar sonuca doğru bir yön kazanmıştır. En kesin çözümlerden biri ise aşının bulunması olmuştur. 1921 Tarihinde Calmette ve Guérin, Bacille Calmette-Guérin (BCG) aşısını bulmuştur (Keskinbora,2016: 176-181). Tüberküloza karşı en önemli adım bağışıklığı güçlendiren aşının bulunması olmuştur.

1.1.4. 1918 İspanyol Gribi

İnsanlık, tarih boyunca birçok hastalıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu hastalıklardan bazıları gündelik yaşamın seyrini doğrudan ve dolaylı yollar ile etkilemiştir. Bu hastalıklardan bazıları detaylı olarak yukarıdaki başlıklarda ele alınmıştır. İnsanların, salgın hafızasında yer alan önemli hastalıklar: veba, cüzzam,

verem, kolera, frengi çiçek, kuduz vb. olmuştur. Ancak salgın hastalıklar arasında her daim en zararsız görünen grip olagelmıştır. Grip yukarıda belirtilen hastalıklara göre daha zararsız bir izlenim bırakmaktadır. Grip ortaya çıktığında diğer hastalıklar gibi fiziksel değişimlere neden olmamaktadır. Örneğin çiçek hastalığının vücutta açtığı çiçekler grip de yoktur yahut cüzzamdaki gibi vücutta absürt değişimler yaşanmamaktadır. Diğer salgın hastalıkların insanlarda yarattığı korku gripte yoktur çünkü insanları ölümle yüzleştirmemektedir. Grip diğer salgın hastalıklara göre daha sıcak yüzlü ve atlatması kolay bir hastalık olarak tanımlanmaktadır. Grip genellikle kış aylarının sert soğuklarında kendisini göstermeye başlamaktadır. İnsanların kış aylarında kapalı ortamlarda bir araya gelmeleri hastalığın yayılmasına neden olmaktadır. Herkes hızlı bir şekilde gribe yakalanmaktadır ve hafif semptomlar ile hastalık atlatılmaktadır. Bu noktada diğer salgın hastalıkların yabaniliğine karşın grip oldukça evcil bir hastalıktır (Nikiforuk, 2016: 187-188).

Gribin diğer adı influenzadır. İnfluenza sözcüğünün etimolojik anlamı mistik bir anlam sunmaktadır. İnfluenza sözcüğü “yıldızların etkisi altına girme” anlamına gelmektedir. İnfluenzanın mistik bir etimolojik karşılığı var gibi görünse de Avrupa’da grip adını almıştır. Grip sözcüğü “sımsıkı kavramak” anlamına gelmektedir. Grip insanları kış aylarında sarıp sarmalamaktadır. Kış aylarında insanların vitaminler ile korunmaya çalıştığı bir hastalıktır. Kış yaylarında yaygınlık gösteren grip mevsimsel bir epidemidir. Mevsimsel epidemiye neden olan grip diğer salgın hastalıklara göre nispeten zararsız sayılmaktadır. Bunun nedeni ise hastalığın yer aldığı gruptan kaynaklanmaktadır. İnsanlar arasında yayılan mevsimsel grip B ve C enfeksiyonları grubunda yer almaktadır. A virüs grubunda yer alan grip ise pandemi oluşumuna neden olabilecek kadar güçlüdür ve ölüme sebebiyet vermektedir (Dündar, 2020: 840). Grip virüslerin meydana getirdiği bir enfeksiyondur ve insanların solunum yollarını hedef almaktadır. Vücutta kendisine yer edindiğinde ateş, kas ve eklem ağrıları, boğaz ağrısı gibi belirtiler gösterebilmektedir. İnsan kalabalıklarının yoğunlaştığı yerlerde bulaş riski artmaktadır. Nefes, öksürük ve tükürük aracılığıyla bulaşmaktadır (Yolun, 2012: 71-72). Grip yalnızca insanlara özgü bir hastalık değildir hayvanlarda da kendisini gösterebilmektedir. Grip bir virüs olarak hayvanlar ve insanlar arasında mutasyona uğrayabilmektedir. Mutasyona uğraması durumunda virüs daha güçlü bir hal almaktadır. Gribin gözlemlendiği hayvanlar: ördekler, kümes hayvanları, yabani

kuşlar ve domuzlardır. Bu hayvan türlerinden insanlara grip bulaşabilmektedir. Bu hayvan türlerinin besin olarak tüketildiği coğrafyalarda gribe daha sık rastlanmaktadır.

İspanyol gribinin ortaya çıkışına dair farklı iddialar ortaya atılmıştır. Bunlardan biriside 1918 yılında kendisini görünür kılan virüsün Çin’de ortaya çıktığı iddiasıdır. Çin’de bu tür hayvanların besin olarak tüketimi virüsün yayılımına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda Çin’in kalabalık nüfusu ve ticaret ülkesi olması virüsün ortaya çıkması ve yayılmasına olanak sağlamaktadır. İspanyol gribi bakteri ve virüs kokteyli olarak tanımlanmaktadır. Bu durum tedavi ve korunma yollarını zorlaştırmaktadır (Nikiforuk, 2016: 192-193). İspanyol gribinin ortaya çıkışına dair bir diğer iddia ise I. Dünya Savaşına dayanmaktadır. Fransa, sömürge ülkelerden asker toplatmıştır. Avrupa’ya gelen askerler ile birlikte insan hareketliliği meydana gelmiştir ve bu süreçte İspanyol gribinin ortaya çıktığına dair bir iddia söz konusudur. Diğer bir iddia ise savaş sırasında kullanılan kimyasalların salgına olanak sağladığı iddia edilmektedir. Fosken ve klor gibi insan sağlığına ve çevreye ciddi zararlar veren gazlar kullanılmıştır. Salgının ortaya çıkmasında zararlı kimyasalların etkili olup olmadığına dair net bir bilgi yoktur. Ancak insan doğaya verdiği zararın karşılığını her daim misli misli ödemek zorunda kalmıştır (Tekin, 2021: 340).

İspanyol gribine sebep olan virüs H1N1 virüsüdür. Bu virüs ve insan vücuduna uyum sağlayamadığı için ölümcül bir hal almaktadır. Virüsün yarattığı ölüm riski pandemi oluşumuna neden olmuştur. İspanyol gribi ortaya çıktıktan sonra üç dalga olarak yayılmıştır. Genellikle yaz aylarında azalmalar gözlenmiştir ancak kış aylarında artış olmuştur. Bu durumda virüsün üç dalga görülmesine neden olmuştur (Tekin, 2021: 340). Salgının ilk dalgası insanlar için oldukça korkutucu olmuştur. Yıllar içerisinde insanların küçümsediği grip koca bir dev olarak insanların karşısına dikilivermiştir. Amerika ilk dalgada salgına karşı büyük bir yenilgi yaşamıştır. Salgının ilk dalgası çok sayıda can kaybına neden olmuştur. 1918 yılının baharında Amerikalı gençler baş ağrısı ve ateşle boğuşmuştur. Gençlerin büyük bir oranı zatürreden hayatını kaybetmiştir. Salgının ilk dalgasında ölümlerin bu kadar çok olmasının en temel nedeni savaşın yarattığı insan hareketliliğidir. Savaşa farklı ülkelerden katılan askerler ve onların hareketliliği virüs hızlı yayılımına olanak sağlamıştır. Amerikalılar bu ölümcül hastalığa İspanyol gribi adını vermişlerdir.

Boston’da yer alan bir askeri kışla faciayı gözler önüne sermiştir. Askeri kışlada 45 bin kişi yaşamaktaydı ve bu kışlada yaşayan 6.674 kişi virüse yakalanmıştır. Bu sayı virüsün hızla yayıldığıının bir göstergesi olmuştur. İspanyol gribi bulaştığı her kişiyi sınıksız sarmaktadır. Hastalığı taşıyan kişiler yüksek ateş ve nefes darlığı yaşamaktadır. İspanyol gribini diğer griplerden farklı kılan ise insanların morarmasına neden olmasıdır. Kışlada hastalığa yakalanan kişileri siyahi mi yoksa beyaz mı olduğu ayırt edilemez bir noktaya gelmiştir. İspanyol gribine yakalanan kişiler 48 saat içerisinde nefes darlığından hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybeden kişilerin ciğerleri yapısal bir değişime uğramıştır. Sağlıklı bir ciğer suda yüzebilirken İspanyol gribine yakalanan kişilerin ciğerleri suda çökmektedir ve aynı zamanda ciğerleri kırmızı jöle görünümünü almaktadır. Bu durum farklı bir virüsle karşılaşıldığının en temel göstergesi olmuştur. Salgın adet bir Dünya turu atmıştır. Hindistan da gripten nasibini almıştır ve nüfusunun yüzde 4’lük kısmını kaybetmiştir. Orta Afrika’da bazı köyler yaşanan ölümler nedeniyle tüm nüfusunu kaybetmiştir. İspanyol gribi tarihte eşi benzeri olmayan bir artış ile insanları ölüme sürüklemiştir. Sokakları ceset yığınları kaplamıştır (Nikiforuk, 2016: 194-196). Tarihte İspanyol gribine dair şaşırtıcı anekdotlar yer almaktadır. İspanyol gribi, I. Dünya Savaş’ından daha çok insanın yaşamını kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Ancak tarihte hiçbir konferans yahut antlaşmada yaşanan durumdan söz edilmemiştir. İspanyol gribi tarihte ciddi sayıda can kayıplarına neden olan bir pandemi süreci yaratmıştır. İspanyol gribi 17-50 milyon arası insanın yaşamını kaybetmesine neden olmuştur (Şeker, Özer, Tosun, Korkut, Doğrul, 2020: 23).

İspanyol gribine karşı insanlar korunma yolları ve tedavi arayışına girmişlerdir. Tedavi yöntemi olarak antibiyotikler tercih edilmiştir. İnsan kalabalıklarının oluşturulması ilk olarak engellenmeye çalışılmıştır ilk olarak toplantı yasakları getirilmiştir. Toplu ulaşım araçları dezenfekte edilmiştir. Amerika’da askerlere sirke ile gargara yapma zorunluluğu getirilmiştir ve bunun yanı sıra 20 metre mesafe kuralı uygulanmıştır. Bu süreç içerisinde insanlar arasında virüsün yayılmasına engel olmak için pamuklu maske kullanımı başlatılmıştır. Burun ve ağzın kapatılması esas alınmıştır. İnsanlar evlerinde ve lokantalarda yemek yerken yalnızca maskelerini çıkarmıştır. Maskenin kullanımı diğer hastalıklara karşı da koruma sağlamıştır. İspanyol gribi üçüncü dalgasını 1919 yılında yaşamıştır ve salgında zirve noktası

görülmüştür. Salgında zirvenin görülmesinin ardından salgında gerileme dönemi başlamıştır. Salgının ardından Edwin Kilborne adlı araştırmacı İspanyol gribinin bitmesinin ardından dünyayı daha güçlü bir salgın beklediği öne sürmüştür. Bu salgının Çin'deki bir ördek havuzundan ortaya çıkacağını iddia etmiştir. Bunun nedeni ise Çin'deki tarım politikaları ve beslenme şekilleridir. E. Kilborne göre Çin bir grip kokteyli ülkesidir. Çin'de insanlar ile virüsün taşıyıcısı olan hayvanlar arasında yakın bir ilişki vardır ve bu yakın ilişki daha da ölümcül yeni bir hastalık meydana getirecektir (Nikiforuk, 2016: 196-199). Kilborne adeta geçmişten geleceğe bir ışık tutmuştur. Günümüzde insanların yaşamlarını kuşatan Covid-19'un ortaya çıkış maceralarını geçmişten öngörmüştür. Ancak Covid-19'u anlamak oldukça meşakkatlidir. Bu nedenle ilk olarak ortaya çıkışına zemin hazırlayan Sars ve Mers anlaşılmalıdır. Bu sayede Covid-19'un nasıl bir virüs olduğu daha anlaşılır bir hal almaktadır.

1.1.5. Coronavirüs Ailesi Üyeleri: Sars-Cov, Mers-Cov ve Covid-19

Salgın hastalıklar dünya tarihinde önemli bir yer kaplamaktadır. Bunun nedeni ise insan yaşamının her alanına sirayet etmeleridir. Salgın hastalıklar sirayet ettiği her noktada değişim ve dönüşümlere neden olmaktadır. Günümüzde de bir pandemi süreci devam etmektedir ve bu noktada tarihten kıssadan hisseler çıkarmak gerekmektedir. Geçmişten günümüze meydana gelen bazı salgın hastalıklar başlıklar altında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bunun nedeni ise geçmişten çıkarılacak dersler ile günümüzü net bir şekilde analiz edebilmektir. 2019 Yılı'nın aralık ayında Çin'in Wuhan Eyaletinden başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 yaygın bir pandemi yaratarak küresel bir salgın sürecinin meşalesini yakmıştır. Tüm dünya 2019 yılı aralık ayının ardından büyük bir değişim ve dönüşüm sürecinin içerisine girmiştir. Çin'in Wuhan Eyaletinden başlayan Covid-19 domino etkisi yaratarak hızla ilerlemiş ve tüm dünyayı çepeçevre sarmayı başarmıştır. Yerel olarak ortaya çıkan Covid-19 küresel bir boyut kazanmıştır. İnsanların yaşamının önemli bir parçası haline gelen Coronavirüs tıp literatürünü oldukça meşgul eden önemli bir salgın hastalık haline gelmiştir. Tıp literatürüne adını altın harfler ile yazdıran Covid-19'u anlamak için mensup olduğu Coronavirüs ailesinin üyeleri anlaşılmalıdır. Coronavirüs ailesi hayvan kökenlidir. Hayvanlar Coronavirüsün taşıyıcıları niteliğindedir. Hayvanlarda var olup

insanlarda var olmayan birçok Coronavirüs mevcuttur (Eryılmaz ve Keşli, 2020: 4). Coronavirüs ailesi üyelerinden Sars-Cov hayvanlardan insana bulaşabilen bir virüstür.

Sars-Cov, Şiddetli Akut Solunum Sendromu anlamına gelmektedir ve yarasalardan insanlara bulaştığı öne sürülmektedir. Epidemiyoloji dalında Sars-Cov önemli bir yere sahiptir. Sars-Cov ilk olarak 2003 yılında insanlar tarafından bilinir bir hal almıştır. O yıla kadar Sars-Cov'a dair yapılmış bir çalışma tıp literatüründe yoktur. İlk Sars-Cov vakası Çin'de ortaya çıkmıştır. Virüs ortaya çıktığı andan itibaren insanlar üzerinde korku ve paniğe neden olmuştur (Eryılmaz ve Keşli, 2020: 4). Sars-Cov, 21. yüzyılın ilk uluslararası sağlık acil durumudur. Sars-Cov soğuk algınlığına benzer şekilde semptomlar göstermektedir ve bu semptomlar gün geçtikçe şiddetli bir hal alarak vücutta yayılmaya başlamaktadır ardından da vücudu ele geçirmektedir. Sars-Cov, 8000 insanın hayatını etkilemeyi başarmıştır ve yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir. Coronavirüs ailesinin tüm üyeleri insanlara bulaşmamaktadır. Bu ailenin yalnızca dört üyesi insanların bedeninde kendine yer bulmaktadır. Soğuk algınlığı belirtileri ile kendilerini görünür kılmaktadırlar. Bunlar; HCoV-229E, HCoV-OC43, HCoV-NL63 ve HKU1-CoV'dur (Görmez ve Yücel, 2019: 33).

Sars-Cov'un tanısının koyulabilmesi için belirli semptomların gözlemlenmesi gerekmektedir. Sars-Cov'un belirtileri; yüksek ateş, öksürük, bulantı, kusma, halsizlik, kas ve eklem ağrıları, ishal ve pnömonidir. Bu semptomların gözlemlenmesinin ardından net bir teşhisin konulabilmesi için test yapılması gerekmektedir. Bu testler; idrar, dışkı, doku ve burun/boğazdan alınan süprüntü testleridir. Günümüzde Covid-19 vakalarında yapılan PCR testleri de Sars-Cov için uygulanabilmektedir (Görmez ve Yücel, 2019: 36). Sars-Cov'un tedavisi veya hastalığın önlenebilmesi için aşı henüz bulunamamıştır. Henüz bir aşı bulunamamış olsa da Sars-Cov'un tedavisinde etkili olan ilaçlar mevcuttur. Kortikolesteroidler ve ribavirin etkili bir tedavi süreci oluşturmaktadır. Kortikolesteroidler ve ribavirin ağır hastalıklarda kullanılan ilaçlardır. Ribarin, antiviral bir özelliğe sahiptir bu nedenle Sars-Cov vakalarında etkili bir ilaçtır. Sars-Cov'un tedavi süreci hem hasta hem de doktor için oldukça meşakkatlidir. Bu süreç Dünya Sağlık Örgüt'ü tarafından belirli kurallara bağlanmıştır. İlk olarak Sars-cov izolasyon sürecini zorunlu kılan bir hastalıktır. Hasta izole bir şekilde tedavi edilmektedir. Hasta ile temas durumlarında tek kullanımlık

eldivenler ve koruyucu cerrahi maskeler kullanılmalıdır. Virüsün bulaş yolunu engellemek adına eller dezenfekte edilmeli yahut yıkanmalıdır. Hastanın eşyaları ile temas edilmemelidir. Hastanın iyileşmesi durumda bile izolasyon on gün süreyle devam etmelidir ve hastanın günlük takibi yapılmalıdır (Şeker, Özer, Tosun, Korkut, Doğrul, 2020: 25-26). Sars-Cov günümüzde mücadele edilen Covi-19'u anımsatmaktadır. Tedavi yöntemleri ve hasta bakım süreci tarihten günümüze yansımalar sunmaktadır. Coronavirüs ailesinin bir diğer üyesi olan Mers-Cov'da tarihte ve tıp literatüründe önemli bir yere sahiptir.

Sars-Cov'dan on yıl sonra insanların hayatına Mers-Cov giriş yapmıştır. Mers-Cov, Orta Doğu Solunum Sendromu anlamı gelmektedir. Mers-Cov, hörgüçlü develerden insanlara bulaşan bir hastalıktır. Mers-Cov insanların hayatına ve literatüre 2012 yılında Suudi Arabistan'dan giriş yapmıştır. Mers-Cov zarfı yapıda bulunan bir RNA virüsüdür. Mers-Cov 2229 kişide gözlemlenmiştir. Hastalığa yakalanan kişilerin 791'i yaşamını yitirmiştir. İnsanlar arasındaki temas hastalığın hızla yayılmasına olanak sağlamıştır. Hasta bireyler ile temas da bulunmak yahut hasta kişilerin temas ettiği nesnelere temas etmek hastalığa yakalanma riskini arttırmaktadır. Sars-Cov'da olduğu gibi Mers-Cov'da da eller düzenli aralıklar ile yıkanmalı ve dezenfekte edilmelidir bunun yanı sıra ellerin ağız ve burun ile temasından kaçınılmalıdır. Virüsün ağız ve burun yolundan teması hastalığın bulaşma olasılığını arttırmaktadır. Hastalığın bulaş yolu öksürük ve hapsirmedir. Gündelik hayat içerisinde yapılan en sıradan eylemler bile bireyleri enfekte hale getirebilmektedir. Mers-Cov insanlarda 2-14 gün arasında bir kuluçkalama süresine sahiptir. Sars-Cov ile benzer semptomlar göstermektedir. Mers-Cov vücuda girdiği anda kişinin kronik bir rahatsızlığı var ise oraya saldırmaya başlamaktadır (Şeker, Özer, Tosun, Korkut, Doğrul, 2020: 26-27). Mers-Cov teşhisinin konulabilmesi için PCR testi yapılmaktadır. PCR testi ile net bir sonuç elde edilmektedir. Mers-Cov'a karşı geliştirilmiş bir aşı yahut özel bir ilaç yoktur. Korunma yöntemleri ile hastalığa yakalanma olasılığı azaltılmaya çalışılmaktadır. Sars-Cov ve Mers-Cov arasındaki en temel fark Mers-Cov'un yenilmesi zor ve ölüm riskinin daha fazla olmasıdır. Genel anlamıyla Coronavirüs ailesi, insanları ölümle yüzleştirme riski daha fazla olan bir virüs ailesidir. Bu virüs ailesinden gelen her yeni kuşak daha öldürücü olmaktadır. Bunun en iyi örneği Covid-19'dur.

Covid-19, 2019 yılının aralık ayında Çin'in Hubei Eyaletine bağlı Wuhan kentinde orta çıkmıştır ve dünyanın gündemine sansasyonel bir şekilde giriş yapmıştır. Covid-19'un Huanan Deniz Ürünleri Toptan Satış Pazarından insanlara bulaştığı ortaya çıkmıştır. İlk vakaların bahsi geçen canlı hayvan pazarıyla doğrudan ve dolaylı yollar ile temas etmesi sonucu Covid-19'a yakalandığı ortaya çıkmıştır. Hayvanlardan insana doğal yollar ile bulaşması durumu Covid-19'un zoonotik kökenli olduğunun göstergesidir. Hastalarda benzer semptomların gözlemlenmesi durumu hastalığın ortaya çıktığı yere dair ipuçları sunmaktadır. İlk hastalarda soğuk algınlığı ile pnömani aralığında belirtilere rastlanmıştır. Bu belirtiler nefes darlığı, yüksek ateş, ciğerlerde iltihaplanmalar, öksürük vb. olmuştur. DSÖ tarafından 12 Ocak tarihinde Covid-19 adlı yeni bir virüsün baş gösterdiği dünyaya duyurulmuştur. Çin ve dünya için 12 Ocak itibariyle tehlike çanları çalmaya başlamıştır. Vakalar hızla yayılım göstermeye başlamıştır. Önü kesilemez bir şekilde vakaların artışı gündelik hayatın dönüştürülmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. İnsanların ortak kullanımına açık olan alanlarda kısıtlama kararı alınmıştır. Kısıtlamalar aracılığıyla insan hareketliliğinin meydana getirebileceği vaka artışları önlenmeye çalışılmıştır. (İşlek vd., 2020: 10-12). Covid-19 gün geçtikçe farklı varyantlar ile gündelik yaşamı ve tıp literatürünü meşgul etmektedir. Yalnızca tıp literatürüne sıkışıp kalan bir virüs olmaktan ziyade toplumsal yaşamın her bir noktasına sirayet etmesi de dikkat çekici bir özelliğidir. Böylelikle toplumsal yaşama adeta yeni bir veçhe kazandırmıştır. Gündelik hayat içerisinde gerçekleştirilen en sıradan eylemler bile yapılamaz bir hal almıştır. Dünyanın her bir noktasında insanlar evde kal çağrılarına uymak zorunda kalmıştır. Gündelik hayatı görünmez bir şekilde dönüştüren Covid-19'u analiz edebilmek için bu virüsün etiyolojisi ve epidemiyolojisi ortaya konulmalıdır.

Coronavirüs taç ve çelenk görünümüne benzerliği dolayısıyla Latince "corona" anlamına gelen kelimeye karşılık gelmektedir. Coronavirüs taç görünümünün üzerinde viral poplemerler bulundurmaktadır. Viral poplemerler solunum yoluyla bulaşan bir enfeksiyon yaratmaktadır ve bu enfeksiyon ölümcül bir risk taşımaktadır. Coronavirüs, SARS ve MERS türevli bir enfeksiyondur aynı zamanda hızla yayılım göstermektedir. Coronavirüs tarihte ilk kez 1930 yılında bir tavukta gözlemlenmiştir. Günümüzde tüm dünyayı etkisi altına alan coronavirüs gözlemlendiği yıllardan bu yana mutasyona uğrayarak yeni tip coronavirüs olan

SARS-CoV-2'ye dönüşmüştür tüm dünyayı çaresiz bir duruma getirerek yaygın bir pandemi etkisi yaratmıştır. Günümüzde aşı ve ilaç denemeleri hala sürdürülmektedir ancak kesin bir tedavisi henüz bulunamamıştır (Alpago, 2020: 102). Coronavirüs insandan insana geçtiği kabul edilen bir solunum yolu hastalığıdır. Coronavirüsün insandan insana geçtiğinin en büyük kanıtı temaslı bireylerde kısa sürede hastalığın gözlemlenmesidir. Coronavirüse hastaları ile temas eden kişilerde virüsün gözlemlenmesi olası bir durumdur. Temasın ardından 2 ile 14 gün arasında bir kuluçkalama süresi vardır. Kuluçkalama süresinde kişilerde bazı semptomlar gözlemlenebilmektedir. Bu durum erken teşhis ve iyileşme olasılığını arttırmaktadır. Coronavirüse karşı mücadelede güçlü bir bağışıklık sistemi büyük bir önem arz etmektedir. Bağışıklığın yüksek olması hastalığın hafif bir şekilde atlatılmasına da olanak sağlamaktadır. Bağışıklığın düşük olması vücudu virüse açık bir hale getirmektedir ve virüse yakalanılması durumunda ölüm kaçınılmaz bir son haline gelmektedir. Bu durum da DSÖ'nün pandemi ilanını kararının en temel dayanağıdır.

Covid-19 yahut coronavirüs oldukça hızlı bir şekilde yayılım göstermektedir. En temel bulaş yolu ise öksürük yahut hapsırma gibi durumlarda havaya yayılan damlacıklardır. Covid-19'lu kişiler ile temasta bulunulması da hastalığın bulaşmasına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda virüsün yüzeylerde yaşayabiliyor olması da yeni bir bulaş yolu oluşturmaktadır. Virüsün yer edindiği yüzeylerde 3-72 saat arasında yaşayabildiği gözlemlenmiştir. Virüslü yüzeyler ile temas edilmesinin ardından burun ve ağız yoluyla virüsün bedene girişi başlamaktadır. Bu nedenle ellerin sık sık yıkanması yahut dezenfekte edilmesi büyük bir önem arz etmektedir (Şeker, Özer, Tosun, Korkut, Doğrul, 2020: 26). Covid-19'un bir kişiye hastalığın tanısının konulabilmesi için belirli semptomların gözlenmesi gerekmektedir. Covid-19'u ayırt edilebilmesini sağlayan belirgin semptomlar söz konusudur. En belirgin semptomlar arasında tat ve koku kaybı yer almaktadır. Hastalığa yakalanan kişiler günler içerisinde koku yahut tat kaybı söz konusu olmaktadır. Ancak hastalığın yeni varyantları ortaya çıktıkça farklı semptomlarda ortaya çıkmaktadır bu nedenle bazı hastalarda tat ve koku kaybına rastlanmamaktadır. Örneğin; omicron varyantında tat ve koku kaybına rastlanmamaktadır. Covid-19 vakalarından sıklıkla görülen semptomlar; kuru öksürük, kas ve eklem ağrıları, yüksek ateş, nefes darlığı, bulantı ve kusma, ishal, boğaz ağrısı, ciğerlerden iltihaplanma, tat ve koku kaybıdır. Hastalığın seyrinin ilerlemesi

durumunda gözlemlenen en belirgin semptomlar ise; solunum yetmezliği ve çoklu organ yetmezliğidir. Kronik rahatsızlığı olan kişiler virüs ile savaşmak oldukça zordur. Kronik rahatsızlığın olduğu durumlarda coronavirüs daha da saldırgan bir hal almaktadır ve kişiyi yaşamdan koparmaktadır. Coronavirüs kronik rahatsızlığı olan kişiler ve yaşlılar için daha riskli bir virüstür (Budak ve Korkmaz, 2020: 64-66).

Covid-19'un meydana getirdiği pandemi sürecinin yönetilebilmesi ve vaka sayılarının azaltılarak sürecin kontrol edilebilmesi için hızlı bir şekilde hastalığın tanısının konulması ve tedavi sürecinin başlatılması gerekmektedir. Hastalığın semptomları bu noktada doktorlara yardımcı olmaktadır. Covid-19 belirtilerine sahip olan kişilere test yapılmaktadır. Hastalara PCR (Polimeras Chain Reaction) ve Nazofarengeal sürüntü testi uygulanmaktadır. Hastalığın semptomlarını gösteren kişilerin ağız ve burun arkalarından sürüntü alınarak test gerçekleştirilmektedir. Birkaç saat içerisinde testler sonuç vermektedir. Hastalığı taşıyan kişilerin testleri pozitif hastalığı taşımayan kişilerin testleri ise negatif sonuçlanmaktadır (İşlek vd., 2020: 8-9). Covid-19'un tanısı konabilse de henüz doğrudan bir tedavi yöntemi yahut koruyucu bir aşı bulunamamıştır. Ancak hastaların tedavi sürecinde virüsün kontrol altına alınabilmesi için antibiyotik tedavisi, vitamin takviyeleri, kanda oluşması muhtemel pıhtılaşmaya karşın kan sulandırıcılar ve nefes darlığı yaşayan hastalarda oksijen terapisi uygulanmaktadır (İşlek vd., 2020: 9). Virüse karşı uygulanacak tedavi yöntemi hastanın vücudunda virüsün nasıl bir yol izlediğine bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Hastalığı hafif semptomlar ile geçiren hastalarda evde izolasyon uygulanarak takviye destekler ile iyileşmektedir. Hastalığın ağırlaşmaması için antiviral ilaçların kullanımı büyük bir önem arz etmektedir. Hastaların ateşinin düşmemesi yahut şiddetli nefes darlığı hastalığın ağır bir şekilde ilerlediğinin göstergesidir. Bu durumda olan hastalara hastanede tedavi uygulanmaktadır. Covid-19'lu hastalar hastanelerde ayrı bir serviste tedavi görmektedir. İzolasyon süreci hastanede de devam etmektedir. Hastane yatışlı hastalarda sıtmaya karşın hidroklorokin, antiviral ilaçlar, antibiyotikler ve hastanın seyrine göre ek tedavi yöntemleri kullanılmaktadır. Pandemi sürecinin sonlanması ve ölümler ile mücadelenin en önemli adımı aşıdır. Dünyada aşının bulunmasına yönelik klinik çalışmalar sürdürülmektedir ancak hastalığı önleyici bir aşı henüz bulunamamıştır. Klinik çalışmalar ile uygulanması onay gören aşılardan Biontech aşısı, Moderna aşısı, Astrazeneca aşısı, Sinovac aşısı ve Sinopharm aşısıdır. Coronavirüsten

korunmak amacıyla birçok yöntem denenmiştir ve denenmeye devam edilmektedir. Pandemi sürecinde aşılardan düzenli yapılması ile virüse karşı etkili bir korunma mümkün olmaktadır. Var olan aşılardan yaptırılması ile hastalıktan yüksek oranda korunmanın yanı sıra virüse yakalanılması durumunda süreç hafif belirtiler ile atlatılmaktadır (İşlek vd., 2020: 9-10).

Covid-19'un net bir tedavisi olmadığı için alternatif korunma yöntemleri oluşturulmaktadır. Bunlardan en önemlisi var olan aşılardan yüksek oranda korunma altına almaktır. En önemli korunma yollarından biri hastaların izole edilmesidir. Hastaların izolasyonu ile hastalığın daha fazla kişiye bulaşması önlenmektedir. Hastalığa yakalanma şüphesi olan yahut hastalığa yakalanan kişiler ile temasta bulunan kişiler karantina altına alınmaktadır. Bu yöntem ile hastalığın hızlı bir şekilde yayılmasının önüne adeta bir set çekilmektedir. Pandeminin ilk döneminde yurtdışından gelen kişiler belirli bir süre aralığında yurtlarda karantina altına alınmıştır. Ancak günümüzde bu yöntem uygulanmamaktadır. Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatın sloganı haline dönüşen tedbirler oluşturulmaktadır. Virüse karşı güç tedbirde adli reklam çalışmaları toplum sağlığını korumak için dört bir yanda yayınlanmaktadır. Virüse karşı en büyük gücü sağlık bakanı Dr. Fahrettin Koca basın toplantısı ile duyurmuştur. Virüse karşı insanları güçlü kılan şeyin maske, mesafe ve hijyen olduğunu belirtmiştir. Maske kullanımı yüksek bulaş özelliğine sahip virüslere karşı korumaktadır. Bu nedenle maske kullanımı zorunlu hale getirilmiştir. İnsan hareketliliğinin fazla olduğu alanlarda uyarıcı afişler yer almaktadır. Dr. Fahrettin Koca'nın basın toplantısı sırasında yanına gelen görevliyi "bana yaklaşma" diyerek uyarması uzun süre medyanın gündeminde olmuştur. Gündem olan bu cümle mesafe kuralının simgesi haline dönüşmüştür. İnsan hareketliliğinin fazla olduğu metrolar, avmler, otogarlar, havalimanları vb. yerlerde mesafe kuralı uygulanmaya çalışılmıştır. İnsan kalabalığının fazla olduğu düğün, asker uğurlamaları, nişan törenleri, partiler, konserler, tiyatro gösterileri, sinemalar ve cafelere kısıtlamalar ve kapatılma kuralları getirilmiştir. İnsanlar düğün salonların açılmasıyla birlikte sınırlı davetli ve sınırlı süre ile maskelerini takarak düğünlerini gerçekleştirmiştir. Sürecin trajikomik noktası ise düğünler olmuştur. Düğünlerde teması azaltmak adına halaylar sopalar aracılığıyla oynanmıştır. Gündelik hayatın kısıtlanması ve insan kalabalığının azaltılması adına sokağa çıkma yasakları gündeme getirilmiş ve gerçekleştirilmiştir. Toplum sağlığının

korunması yolunda sokağa çıkma kısıtlamaları etkili bir yöntem olmuştur. Sokağa çıkma yasakları ve gündelik hayatın kısıtlamalar çevresinde sürdürülmesi sosyal hayatı yeni bir çevrimin içerisine sokmuştur. Bu durum ikinci bölümde detaylı olarak incelenecektir. Covid-19'a karşı güçlü tedbirin üçüncü ayağı ise hijyendir. Medyada hijyenin önemini vurgulayan kamu spotları adeta insanları kuşatmıştır. Ellerin yıkanma süresinden nasıl yıkanması gerektiğine kadar her aşama detaylı olarak insanlara sunulmuştur. Ellerin, ağız ve buruna temasından kaçınılmasına dair binlerce haber yapılmıştır. Ellerin dezenfekte edilmesi insanların en önemli gündemi hali gelmiştir. Ellerin kolonya ve dezenfektan ile temizlenmesine teşvik edilmiştir. Pandemi sürecinin hala devam ediyor olması nedeniyle korunma yolları ve tedavi yöntemlerinde değişimlerin olması muhtemeldir.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNDELİK HAYATI YERİNDEN ETMEK: PANDEMİ SÜRECİ VE SANAL GÜNDELİK HAYAT

2.1. Gündelik Hayat ve Lefebvre'nin Gündelik Hayat Mefhumu

İnsanın varoluşu gündelik hayatın başlangıcı niteliğindedir. Gündelik hayat, toplumsal yaşamın ortaya koyduğu şeylerin toplamıdır. Ekonomi, din, politika ve toplumsala dair olan her şey gündelik hayatın kendisini oluşturmaktadır. Gündelik hayat bir gün içerisinde gerçekleştirilen sıradan ve rutin eylemlerin tam da kendisidir. Gündelik hayat tanımlanması yapmak için “gündelik” sözcüğünün anlamına bakmak elzemdir. Gündelik kelimesi sıradan ve rutin olan anlamına gelmektedir. Gündelik hayat en sıradan ve üzerine düşünülmeden gerçekleştirilen rutinleşmiş eylemlerin tamamıdır. Gündelik hayat bir gün içerisinde gerçekleştirilen yeme, içme, uyuma, çalışma, konuşma, alışveriş, boş zaman uğraşları, ritüeller, barınma, giyinme, üreme vb. eylemlerin tamda kendisidir. Ancak gündelik hayat basit hayat edimlerinden daha öte bir şeydir. Gündelik hayatın bir parçası olan her türlü edim, toplumsal yapının bir ürünüdür. Net bir ifadeyle gündelik hayat bireyi sarıp sarmalayan toplumsalın bir yansımasıdır. Gündelik hayatın toplumsal dair olması sosyoloji bilimine araştırılmaya değer bir alanın kapısını aralamaktadır. Bu durum gündelik hayatın sosyolojik bir perspektif ile açıklanmasını elzem kılmaktadır. Gündelik hayat sosyolojisi birçok kuramcı tarafından ele alınmıştır. Gündelik hayat sosyolojisi üzerinde çalışmaları ile sosyoloji bilimine katkıda bulunan Jack Douglas, Patricia A. Adler, Andrew Weigert, Erving Goffman, Harold Garfinkel, Alfred Schutz, Thomas Luckmann, Michel De Certeau, Henri Lefebvre gibi kuramcılar yer almaktadır (Yiğit, 2012: 127). Bu çalışmanın kuramsal uğrak noktasını H. Lefebvre'nin kuramsal çalışmaları oluşturmaktadır. H. Lefebvre'nin kuramsal çalışmalarından hareketle bir gündelik hayat tartışması gerçekleştirilerek gündelik hayatın gerçek yüzü ortaya konulacaktır.

Toplumsal yaşam düzeni ve istikrarı içinde barındıran bir yapıya sahiptir. Toplumsal yaşam kendi içerisinde tekrarlar ve ritüellerden oluşmaktadır. Bu tekrarlar ve ritüeller gündelik hayatı meydana getirmektedir. Gündelik hayat bireyler arasında gerçekleşen en sıradan eylemler ve etkileşimlerden meydana gelmektedir. Gündelik hayatın temelini oluşturan rutinleşmiş eylemler ve sosyal etkileşimler gündelik hayatın üretici bir yanı olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu noktada gündelik hayatın bir diğer önemli yönü ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yaşamın faili olan birey ile toplumsal yapının etkileşimini açığa çıkarmaktadır. Bu noktada gündelik hayatın çok boyutlu yapısı görünür bir hal almaktadır (Yılmaz, 2021: 144). Gündelik hayat yapı ve failin etkileşimiyle her gün kendisini yeniden üretmektedir. Net bir ifadeyle gündelik hayat, yapının ve failin birleştiği noktada kendisini inşa etmektedir. Gündelik hayatın kendisini inşa etmesi ve her gün kendini yeniden ve yeniden meydana getirmesi onun üretken yanını ortaya koymaktadır. Gündelik hayatın üretken ve sosyal etkileşime dayanan örüntüsü görülmeye değer bir noktaya işaret etmektedir. Gündelik hayat zaman, mekân ve insanın yekvücut halini gözler önüne sermektedir. Zaman, mekân ve insanın bütünlüğünün bir sonucu olarak gündelik hayatın eleştirel açıklamasını H. Lefebvre yapmaktadır. Lefebvre gündelik hayatı eleştirel bir perspektif ile ele alarak analiz etmektedir. Lefebvre, gündelik hayat sosyolojisinin önemli bir mihenk taşıdır. Gündelik hayat üzerine yaptığı çalışmalar ile sosyoloji literatüründe önemli bir yer kaplamaktadır.

Lefebvre'ye göre gündelik hayat insan yaşamının devamlılığına katkı sağlayan verimli bir toprağa benzemektedir. Gündelik hayatın bir parçası olan insan ise içersinde bulunduğu verimli toprağın farkına varmadan oradan oraya koşuşturmakta ve sıradan hayatına devam etmektedir. İnsanların gerçekleştirdiği her eylem bu verimli toprağın köklerini güçlendirmektedir. Yapı ve failin ilişkisine dayanan gündelik hayat köklerini güçlendirerek yeni tohumlar oluşturmaktadır (Gardiner, 2014: 16). İnsanların bir gün içerisinde gerçekleştirdiği eylemlerin sıradanlığına vurgu yapmaktadır. Bu durum ise gündelik hayatın bayağılığını ortaya koymaktadır. Lefebvre bu nokta gündelik hayatı bayağılık üzerine tanımlamaktadır. Ona göre gündelik hayat bayağılık altında kendisini görünür kılmaktadır. Gündelik hayatın maskesi bayağılıktır insanların arasına taktığı bu maske ile sızmaktadır. İnsanların bilincinde her daim kendi yetebildiğine dair bir bilgi mevcuttur ve her gün bu bilgi ile

uyanarak gündelik yaşam tekrarlanmaktadır. Bu tekrar ise gündelik hayatın verimli bir toprak olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu verimli toprak her gün köklerini bayağılıktan besleyerek güçlendirmektedir (Lefebvre, 2010: 138). Gündelik hayatın bayağı yanı onu bilimden uzaklaştırıyor gibi görünmektedir. Tarihin belli bir dönemine kadar da gündelik hayat bu yargı ile bilimin konusu olmaktan uzak tutulmuştur. 1980 yılında, gerçekleşen “Gündelik Hayat ve Felsefe” sempozyumu gündelik hayatın bilime konu olması noktasında ilk adım olmuştur ve ardından da gündelik hayat kavramı medyanın prensesi haline gelmiştir. Medyanın prensesi olarak gündelik hayat bir sükse yakalamıştır. Gündelik hayat yakaladığı bu sükse ile değişen ve dönüşen dünyada tüm bayağılıklarıyla sosyal bilimlerin konusu olmuştur (Lefebvre, 2015: 9).

Gündelik hayatı oracıkta olup biten salt bir tekrar yahut bayağılık üzerinden açıklamak eksik kalacaktır. Lefebvre bu nokta gündelik hayatın tiyatral yönüne vurgu yapmaktadır. Ona göre gündelik hayat bir tiyatro gibidir ve insanlar ise bu tiyatronun oyuncularındır. Oyuncular en iyi şekilde rolü icra etmeye çalışmaktadır. Oyunu icra eden aktör kötü yahut iyi oynasa da rolünü sürekli olarak icra etmelidir ki oyun tekrar edilebilsin. Oyun sürdürülemez bir hal aldığı noktada değişim ve dönüşüm meydana gelmektedir. Lefebvre bu noktanın üzerinde oldukça durmaktadır. Ona göre oyun sürdürülemez bir hal aldığı anda değişim ve dönüşüm kaçınılmazdır. Lefebvre sosyal bilimlere değişimi açıklama noktasında bir yol haritası sunmaktadır. Değişimin ve dönüşümün gündelik hayattan başladığını işaret etmektedir (Lefebvre, 2010: 140-142). Gündelik hayat bu noktada toplumsal yaşamın bel kemiğini oluşturmaktadır. Yaşamın her bir vechesi gündelik hayat üzerinde can bulmaktadır. Lefebvre’ye göre gündelik hayat bireyleri kuşatan çok boyutlu bir gerçekliktir. Çalışma hayatı, aile yaşamı, boş vakit ve özel yaşamın mutlu birlikteliği gündelik hayatı oluşturmaktadır. Gündelik hayatı anlamak yahut anlamlandırmak için gündelik hayatın bileşenleri analiz edilmelidir. Gündelik hayatın eleştirel analizi yapıldığı takdirde toplum anlaşılır bir hal almaktadır (Lefebvre, 2013: 47-48). Gündelik hayat bireyi kuşatan çok boyutlu yanı ile her an her yerde bireyin karşısına dikilivermektedir. Bu durum gündelik hayatın basite indirgenemeyecek bir gerçeklik olduğunu gözler önüne sermektedir.

Lefebvre gündelik hayat, modernlik ve tüketim toplumu arasında bir ilişki ağı olduğunu vurgulamaktadır. Modern dünya ve tüketim toplumunun bir getirisi olarak gündelik hayatın önem kazandığını vurgulamaktadır. Lefebvre'ye göre değişen ve dönüşen modern dünyada gündelik olanında anlamı değişmektedir. Gün geçtikçe gündelik hayat karmaşık ve çok boyutlu bir hal almaktadır. Bu noktada gündelik hayatı yeme, içme, cinsellik, giyinmek, uyumak vb. anlamlara indirgemek modern dünyanın gündelik hayatına aykırı bir tanımlama olmaktadır. Gündelik hayat kendisini dayatan bir gerçeklik olarak her daim yerini korumaktadır. Ancak gündelik olarak tanımlanan şey zamana bağlı olarak değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Gündelik hayat tarihin bir ürünüdür. Tarih her döneminde kendine uygun bir maske yaratmaktadır ve insanları orada oraya koşuşturmaktadır. Net bir ifadeyle gündelik hayat tüm gerçekliğiyle bireyin karşısına dikilivermektedir ve kısıtlayıcı bir etkiye sahiptir (Lefebvre, 2015: 8-9). İnsan yaşamını böylesine kuşatan zorlayıcı bir şey nasıl oluyor da her gün tekrar ediliyor sorusunu sormak bu nokta yararlı olacaktır. Gündelik hayat insan eylemlerini kısıtlayan yahut insan üzerinde baskı uygulayan bir gerçeklik değildir. Aksine insanların etkileşimleri ile tekrarlanan bir gerçekliktir. Lefebvre toplumsal yaşamın devamlılığı ile gündelik hayat arasında bir ilişki kurmaktadır. Toplumsal yaşam devam ettiği sürece gündelik hayat da varlığını korumaya devam etmektedir. Gündelik hayatın kendisini dayatma gücünde buradan gelmektedir. Bir diğer taraftan ise gündelik hayat tarihin bir ürünüdür. Gündelik hayat sürdürülemez bir hal aldığında değişim rüzgârları esmeye başlamaktadır. Zamanın gereksinimleri gündelik hayatı değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Gündelik hayat zaman değişse de oracıkta dönüşümü ile kendisini var etmektedir. Gündelik hayatın kendisini dayatan yönü de buradan gelmektedir. Her durumda kendisini yeniden üretebilen bir güç olarak gündelik hayat bireyin karşısına dikilivermektedir. Gündelik hayat bireyin hayatının neresinde yer alır sorusunu sormak kaçınılmazdır. Bireyin yaşamını böylesine kuşatan ve onu sarıp sarmalayan gündelik hayat hem yerde hem de hiçbir yerededir. Gündelik hayat olağan bir akışın içerisinde kendisini sır gibi saklamaktadır aynı zamanda da olağan akışın tam da kendisi olarak açıkça ortada duruvmaktadır. Bireyin bilincinde tam olarak bu bilgi yer almaktadır. Birey bu bilgi sayesinde gündelik hayatın bayağılığına kapılıp gitmektedir (Lefebvre, 2007: 132).

Gündelik hayat bir olgu olarak toplumsal yaşam ile karşılıklı bir ilişki içerisinde. Gündelik hayatı anlayabilmek için toplumu, toplumu anlayabilmek için de gündelik hayatı anlamak gerekmektedir. Anlama hamlesini gerçekleştirebilmek için de yaşanan toplum ve onun bayağı döngüsünün mefhumları incelenmelidir. Bu mefhumların önemli bir ayağını tüketim toplumu oluşturmaktadır. Günümüz modern dünyasının bir inşası olan tüketim toplumunu bu noktada ele almak zaruridir (Lefebvre, 2010: 19).

2.1.2. Gündelik Hayat ve Tüketim Toplumu

Doğadaki her canlı gibi insanda tüketen bir varlıktır. Diğer canlılardan farklı olarak insanın tüketimi fizyolojik ihtiyaçlardan öte bir yerde durmaktadır. İnsanın tüketimi fiziksel, psikolojik ve sosyaldır (Bakır ve Çelik, 2013: 47). İnsan tüketiminin çok boyutlu ve karmaşık yönü kapitalizmin ilgisini çekmektedir. İnsanın tüketme eyleminin altında duygu, dürtü, haz, arzu, istek vb. yer almaktadır. Bu noktada kapitalizm tüketim olgusunu yönlendirmekte ve kurgulamaktadır. Modern kapitalist dünya tüketim toplumu kurgusunu bireyin haz, arzu ve ihtiyaç döngüsü üzerine inşa etmektedir. Tüketim toplumu bu şeytan üçgeniyle bireye sınımsız sarılmakta ve onu yönlendirmektedir. Bireyin bu denli yönlendirildiği kapitalist tüketim toplumunda gündelik hayatta nasibini almaktadır. Gündelik hayat tüketim toplumunun çarkını çevirme görevini omuzlarında taşımaktadır.

İnsan dünyaya doğduğu andan itibaren tüketmeye başlamaktadır. Tüketme eylemi insan doğasının bir parçasıdır. Tüketme eylemi yalın haliyle belirli ihtiyaçların karşılanması için gerçekleştirilen edimdir. İnsan doğasının bir parçası olan tüketme eylemi diğer canlıların gerçekleştirdiği tüketme eyleminden farklıdır. Yalnızca basit bir ihtiyaç karşılama eylemi değildir. Tüketme eyleminin bir yanı fizyolojik ihtiyaçlara dayanmaktayken diğer yanı statü kazanma, saygınlık elde etme gibi nedenlere dayanmaktadır. Bu yönüyle tüketme eylemi ekonomik, kültürel, toplumsal ve psikolojik bir olgudur (Bakır ve Çelik, 2013: 47). Görünen tüketme eyleminin ardında bir kurgusalılık vardır ve bu kurgunun kaynağı ise kapitalizmdir. Tüketim toplumuna kapitalizmin ruhu üflenmiştir. Net bir ifadeyle yeni dünyanın ideolojik söylemi “tüketiyorum öyleyse varım” da denilebilir. İnsanlara tüketme arzusu pompalanmaktadır ve modern tüketim toplumu insanlara tüketim rüyası

yaşatmaktadır. Bu tüketim rüyasının insanları mutlu edeceği rivayet edilmektedir. Tarihin her bir diliminde tüketme eylemi vardır ancak kimin üretip kimin tüketeceğinin sınırı net bir şekilde çizilmiştir. Proletarya üretir burjuvazi tüketir mottosu ile antidemokratik bir yaşam döngüsü kurgulanmıştır. Günümüz modern kapitalist toplumuna gelindiğinde ise tüketim eylemi dönüşerek tüm tabakalara sirayet etmiştir. Modern kapitalist toplum tüketerek demokratikleşme vaadi ile bireyleri bir rüyaya sürüklenmiştir. Tüketme arzusu gündelik hayatın içerisine pompalanarak bireyler tüketmeye komuta edilmiştir. Modern tüketim toplumu bir tüketim ordusu yaratmıştır ve askerler sürekli olarak işgal için savaşmaktadır. İşgal etmek için savaşıkları yer ise bedenleridir. Tüketim toplumunda birey yalnızca nesneleri tükettiğine inanarak gündelik hayatını devam ettirmektedir ancak tüketim kurgusu içerisinde kendi bedenini tükettiğinin farkına varmadan yaşamını devam ettirmektedir. Tüketim ekseninde kontrol edilen bedenlere kapitalizm ilmek ilmek nakş olmaktadır. Tüketim toplumunun temelinde kapitalizmin ruhu vardır.

Tüketim toplumu teorisyeni Baudrillard'a göre tüketim toplumsal bir davranıştır. Tüketimi bir değerler sistemi olarak tanımlamaktadır ve bu değerler sistemi kendisini bireye dayatmaktadır. Tüketim eylemi bu noktada toplumu birleştiren aynı zamanda denetleyen bir özelliğe sahiptir. Baudrillard tüketim toplumunu özgül bir toplumsallaşma biçimi olarak tanımlamaktadır çünkü tüketim toplumu yalnızca tüketim eyleminin gerçekleştirildiği toplum değildir aynı zamanda tüketim eyleminin öğretildiği bir toplumdur ve bu toplumun özgül yönü de bu noktaya dayanmaktadır. Tüketim toplumu ölümsüzlüğünün iksirini bulmuştur (Baudrillard, 2008: 95). Tüketim toplumu arzular ile sürekli olarak yönlendirilmektedir ve birey en iyisi olmak istemektedir. O çantaya sahip olmak, o parfümü sıkmak, o arabayı kullanmak vs. gibi arzular ile her gün kamçılanmaktadır. Tüketim toplumu bireyin zihnine tükettiğin kadar var olabileceğini fısıldamaktadır. Tüketim toplumu tüketme eylemine öylesine dayatmaktadır ki televizyonda bir reklamda, sokakta yürürken bir reklam panosunda yahut sosyal medyada bir postta bireyin karşısına dikilivermektedir. Reklamlar belirli sloganlar üzerine inşa edilerek bireyi oracıkta yakalamaktadır. Taktığın saat seni yansıtır yahut kullandığın araba senin stilin gibi bireyi tam da kalbinden vuracak cümleleri fısıldar. Birey kendi bedenini o nesne ile düşlemeye başlar bu noktada tüketim toplumu kişiselleştirilmiş bir narsisizm yaratmaktadır. Birey

her daim en iyi olma arzusunun peşinde savaşmaktadır ve bedenini işgal altına almaktadır. Beden tüketim toplumunda en çok tüketilen şeydir ve böylelikle bireyin bedeni metalaşmaktadır. Net bir ifadeyle belirtmek gerekirse en çok talep gören tüketim nesnesi bedendir. Bedenin metalaşması gündelik hayatın içerisine bir gösteriyle sunulmaktadır. Bedenini tükettiğinin farkında olmadan arzularının peşinde koşan birey tüketimi kolezyumun ortasında kılıcını ihtişamla sallayan bir gladyatör gibi gerçekleştirmektedir ve gösteri sürekli olarak gündelik hayatın içerisinde devam etmektedir. Bir tiyatro oyununa dönüşe tüketim, toplumu mutlu etmektedir yahut mutlu ettiğine inanılmaktadır. Bu noktada topluma sirayet etmiş bir gösterişçi tüketim söz konusudur. Birey tükettiği nesne ile kendisi arasında bir kordon bağı oluşturmaktadır ve bu bağ aracılığıyla arzularını beslemektedir. Tüketim toplumunda birey her gün kişiselleştirilmiş bir narsisizme sürüklenmektedir. Bireye ekonomik olarak erişemeyeceği nesnelerin arzusu kurdurulmaktadır. Kapitalizmin ruhu tam da bu noktada devreye girmektedir bireye arzulattığı şey bir nesne değil sahip olunabilme ihtimali olan bir statüdür. Bireyin hep daha fazlasına sahip olabilme arzusunu Veblen “gösterişçi tüketim” kavramı adı altında ele almaktadır. Bu noktada gösterişçi tüketim kavramına değinmek zaruridir.

Veblen gösterişçi tüketim ile kıskançlık arasında bir bağ kurmaktadır. Bireyin en iyisine sahip olmak istemesi kıskançlık duygusuna dayanmaktadır ve bu kıskançlık duygusu bireyi sürekli olarak tüketime yönlendirmektedir. Veblen toplumu üreten ve üretmeyen olarak iki sınıfa ayırmaktadır ve gösterişçi tüketim vurgusunu özellikle üretmeyen sınıf için yapmaktadır. Üretmeyen sınıf burjuvazidir ve tüketimi göz kamaştırıcıdır. Veblen burjuvaziye tembellikle suçlamaktadır. Bu sınıfın artı değeri tüketen bir aylak sınıfı olduğunu öne sürmektedir. Aylak sınıf çalışmadan kazandıklarını göstererek gösterişçi bir tüketim sunmaktadır. Bu tüketimin gösterişi ise israftan gelmektedir hem ürünleri hem de zamanı israf etmektedirler (Açıkalın ve Erdoğan, 2004: 8-11). Veblen’e göre her sınıf bir üst sınıfın yerinde olma arzusu gütmektedir ve bu arzuya ulaşmak için daha çok tüketime yönelmektedir ve böylelikle israf gerçekleşmektedir. Bir diğerinin yerinde olabilme arzusu statü ve prestij peşinde koşan bireylerin dünyasını apaçık bir şekilde sunmaktadır. Birey kazandığı paradan daha fazla fiyata olan ürünleri tüketerek saygınlık satın almak istemektedir. Veblen’e göre bir ürün pahalı ise toplumsal saygınlığı daha fazladır ve kullanılan nesnenin para

değeri saygınlığı ölçütüdür de denilebilir. Tüketimde fiyat arttıkça talep de artmaktadır. Saygınlığın ölçütü hep zirvedir (Hız, 2009: 45). Veblen gösterişçi tüketimi kendi dönemine göre tanımlamaktadır. Veblen'in teorisini bir adım öteye götürmek bu noktada elzemdir. Günümüz tüketim toplumunda gösterişçi tüketim, toplumun tüm katmanlarına yayılmıştır. Tüketim toplumunun tüketerek demokratikleşme nosyonu bu noktada devreye girmektedir. Toplumun tüm kesimleri daha iyisine sahip olma arzusu ile tüketmektedir. Bu durum tüketim toplumunun kültürü haline dönüşmüştür.

Tüketim toplumunun kültürü haline dönüşen prestij satın alma döngüsü Bauman'ın da dikkati geçmiştir. Bauman'a göre günümüz modern dünyası bireye sürekli olarak kimlik kaygısı yaşatmaktadır. Birey sürekli olarak ben kimin sorusu ile gündelik hayatını dönüştürme gayretindedir ve her yeni gün daha iyi bir kimliğe sahip olmak için tüketir. Birey tüketerek dünyadaki yerini satın almaktadır. Bauman'a göre modern dünyanın sırrı, bireyin dünyadaki yerini satın alabilmesinde gizlidir. Böylelikle modern dünyanın sırrı bir kimliği benimsemek ile bir kimliği değiştirebilme gücünü aynı anda elinde bulundurulabilmesinde gizlidir. Tüketim toplumu bireyi satın alınma arzusu uyandıran bir metaya dönüştürmektedir. Birey üzerinde taşıdığı nesneyle bütün olmaktadır ve o nesnenin ortaya koyduğu saygınlık ile kendisine bir kimlik atfetmektedir. Ürünün parasal değeri ne kadar fazla ise prestijde yükselmektedir. Prestiji yükselen kişi asıl olarak metalaşmaktadır çünkü birey bedeninin reklamını yapmaktadır. Gündelik hayatın içinde salınan her kişi bir alt sınıfa "benim yerimde olabilirsin" mesajı vererek kendisini taşıdığı nesne ile özdeşleştirerek metalaşmaktadır. Bireyin kendini ticari bir meta haline dönüştürmesi tüketimin devamlılığı sağlayan gücün tamda kendisidir (Bauman, 2013: 101-104).

Birey tükettiği nesneler ile arasında bir kimlik savaşı gerçekleştirmektedir. Bu kimlik savaşının kazananı olmak için alım gücünün yüksek olması gerekmektedir ancak alım gücünün üzerinde olan ürünleri düşlemek bedavadır. Bu düş ise bireyi kendi alım gücünün dışına çıkararak kuralsızlık hali yaratmaktadır ve böylelikle tüketim toplumu sahip olduğu konumu korumakta, birey ise maymun iştahlı olmayı öğrenmektedir. Birey sahip olamayacağı şeyleri düşleyerek kendisine sahte ihtiyaçlar yaratmaktadır ve tüketim toplumu bu sosyal kontrol ekseninde devamlılığını

sağlamaktadır. Tüketim toplumu devamlılığını sağlayabilmek adına bu noktada kitle iletişim araçlarını kullanmaktadır ve böylelikle bireyin ruhunu ele geçirmektedir. Horkheimer ve Adorno'nun 1947 yılında yayımladıkları "Aydınlanmanın Diyalektiği" adlı eserde tam da bu noktaya değinmişlerdir. Horkheimer ve Adorno'ya göre günümüz modern tüketim toplumunda bireylerin ruhu kitle iletişim araçları ile kontrol altına alınmaktadır. Adorno, tüketim toplumunun kontrol mekanizmasının ardındaki gücü "kültür endüstrisi" kavramsallaştırmasıyla açıklamaktadır. Kültür endüstrisi aracılığıyla gündelik hayatın ticarileştirildiğini vurgulamaktadır ve böylelikle yaşamın kültürel yönü para değeri olan bir metaya dönüşmektedir. Gündelik hayat kapitalizmin tahakkümü altında varlığını sürdürmektedir (Adono, 2005: 76). Tüketimin yükselişe geçtiği günümüz dünyasında kültür endüstrisi kitleleri yönlendirmektedir. Kültür endüstrisi tüketimin küresel bir hal almasını sağlayarak ekonominin kültüre, kültürün de aldatici metalar dünyasına dönüşmesine araç olmaktadır (Sungur, 2011: 15). Kültür endüstrisi aracılığıyla toplumsal yapıda bir adaletsizlik inşa edilmektedir ve kitle iletişim araçları ile bu adaletsizlik yeniden ve yeniden üretilmektedir ve böylelikle bir kitle kültürü oluşturulmaktadır. Kitleleri oradan oraya sürükleyen sahte kültürler yaratılmaktadır ve bu kültürler hızla değişerek yeni tüketim alanları açmaktadır. Böylelikle toplumun tüm katmanlarına sirayet eden bir kitle kültürü oluşturulmakta ve kitleler tüketim için kamçılanmaktadır (Çimen, 2020: 2323). Günümüz tüketim toplumunun reklamlar ve sosyal medya mecraları tüketim kültürünün oluşmasında ve öğrenilmesinde önemli bir yere sahiptir. Birey bu reklamlar aracılığıyla daha fazla tüketmeye koşullanmaktadır. Gündelik hayatın içerisinde en sıradan boş zaman aktivitelerinin arasına bile reklamlar sıkıştırılmaktadır. Örneğin bir youtube videosunun iş birlikçi markaların reklamı ile başlaması bu durumu gözler önüne sermektedir. Net bir ifadeyle yaratılan sahte tüketim kültürü bireyi en ummadık anında yakalamayı hedeflemektedir ve böylelikle bir kitle kültürü yaratılarak sahte ihtiyaçlar dünyası meydana getirilmektedir. Bu sahte ihtiyaçlara sahip olmak insanların hedefi haline getirilmiştir ve birey her yeni gün sahte ihtiyacına ulaşmak için çalışmaktadır. Her bir birey dünyadaki yerinin daha gösterişli olmasını istemektedir. Bir diğerinden daha prestijli olma arzusu herkes için ortak bir hedefin olduğunun göstergesidir. Her birey için ortak olan gösterişli ve prestijli olma arzusu tek bir prototip insan yaratmaktadır. Bu noktada tek boyutlu insan kavramsallaştırması kaçınılmazdır.

Marcuse, günümüz modern tüketim dünyasında bireylerin basmakalıp eylemlerde bulunduğunu ifade etmektedir. Bu eylemlerin öğreticisi ve denetleyicisi olarak kitle iletişim araçlarını işaret etmektedir. Kitle iletişim araçları ile tüketimin öğrenildiğini ve bunun yanı sıra sınıf ayrımının sınırlarının iç içe geçtiğini ifade etmektedir. Bir işçi ile patronu aynı reklamı izleyerek haz duyuyor ve koşullandırılan amaç uğruna çalışıyorsa bu noktada sınıf ayrımının görüngelerinin değiştiğini vurgulamaktadır (Marcuse, 1990: 7-8). Tüketim toplumu kitle iletişim araçları vasıtasıyla yoksulluğun modern ambiyansını yaratmaktadır. Yoksulluğun modern ambiyansı sınıf fark etmeksizin tüketime koşullanmış bireylerden gelmektedir. Tüketim toplumu kitle iletişim araçları ile basmakalıp bir tip yaratmaktadır. Bu uğurda bireyler adeta bir fabrika ürünüymüş gibi tüketime koşullanmakta ve dayatılan o muhteşem kılığa bürünmektedir. Kitle iletişim araçları yanlış bir bilinç yaratarak bireyin tüketime koşullanmasını sağlamaktadır ve bu uğurda tüketilen yalnızca nesneler değildir aynı zamanda bedende tüketilmektedir. Her bir ürün yeni bir öğreti olarak piyasa sunulmaktadır ve üretici ile tüketici arasında hiç kopmayacak bir bağ oluşturulmaktadır. Böylelikle yeni bir yaşam tarzı yahut tüketim odaklı bir kültür oluşturularak tek boyutlu insan yaratılmaktadır (Marcuse, 1990: 10-11). Kitle iletişim araçları aracılığıyla sahte ihtiyaçlar bireyin karşısına dikilivermektedir. Bireyin her gün karşısına çıkan sahte ihtiyaçlar tüketim toplumunun kontrol mekanizması haline gelmektedir. Bireyin topluma aidiyeti sahip olduğunu nesneler ile ölçülmektedir. İnsan bedeninin metalaştığı tüketim toplumunda beden dizayn edildiği kadar toplumla bütünleşmektedir. Örneğin pandemi süreci boyunca güzellik merkezlerinin kapalı olması en çok da kadınları can evinden vurmuştur. Bedenin kitle iletişim araçlarıyla kontrol altına alındığı yer reklamlar ise bu kontrolün beden de can bulduğu yerler de güzellik merkezleridir. Güzellik merkezlerinin kapalı olması nedeniyle birçok kadın dolgu, botoks ve protez tırnak gibi sahte ihtiyaçlarını yenileyememişlerdir. Ancak her gün reklamlarda seksi yüz hatlarına sahip kadınlar salınmaktadır. Bu uğurda tek tipleşmek için gün sayan kadınlar ordusu oluşmuştur ve bu durum tüketime koşullanmış bireylerin bir göstergesidir. Bu işlemleri kendisine yaptıрма arzusunda olmayan kadınlar bile kitle iletişim araçlarında gördükleri yüzlere sahip olmanın hayalini kurmaya ve arzulamaya başlamaktadır. İnsan yaşamının zorunlu ihtiyacıymış gibi dayatılan güzellik formaları nedeniyle kendini toplumla ait hissetmeyen bireyler

ortaya çıkmaktadır. Tüketim toplumunun üzerinde bir endüstriyel tüketim ideolojisi yer almaktadır. Her şey endüstriyelendirilmek için kurgulanmaktadır. Bu endüstriyelendirmenin günümüzdeki ara yüzü dijitaldir.

2.1.3. Tüketim Toplumu ve Dijital Yaşam: Dijitalin Özü Dijital Değildir

İnsanlık, tarih boyunca gündelik hayatı kolaylaştırmak için yeni arayışlar içerisinde olmuştur ve bu arayış günümüz tüketim toplumunda dijitallik adı altında bir karşılık bulmuştur. Günümüz tüketim toplumunun ayrılmaz bir parçası haline gelen dijitallik gündelik hayatın merkezinde yer almaktadır. Dijitallik doğrudan toplumsal yapı ve bireylerin gündelik yaşamını etkilemektedir. Tüketim toplumu teknoloji ekseninde her yeni gün daha büyük atımlımlar ile gündelik yaşamı sömürgeci haline getirmektedir. Gündelik yaşam dijitallik adı altında endüstriyelendirilmektedir ve bu durum gündelik hayatın sömürgeleştirildiğinin bir göstergesi niteliğindedir. Tüketim toplumunda gündelik hayatın tüm kaleleri tüketim olgusu ile kuşatılmaktadır ancak bu kuşatılma gizli bir el tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu gizli el ise dijitalliğin tam da kendisidir. Dijitallik gündelik yaşama yeni araçları ile dâhil olmaktadır. Enformasyon akışının hızla gerçekleştiği internet ağı ve sosyal medya gündelik yaşamın bir gerçeği haline dönüşmüştür. Dijitallik yaşamın her alanına sızarak gündelik hayatı kolaylaştırmaktadır ya da sadece kolaylaştıran yönü görünür kılınmaktadır. Gündelik hayat ve tüketim toplumu ekseninde dijitalliğin ele alınması bu noktada elzemdir. Günümüz tüketim toplumunda tüketim gündelik yaşamın su götürmez bir gerçeğidir bunun yanı sıra tüketimin bir gösteri niteliğinde sunulması da zorunlu koşuldur demek doğru bir hamle olacaktır. Günümüz tüketim toplumu ve dijitalliğin mutlu birlikteliği gösterinin kapısının aralamaktadır. Gün geçtikçe yaygınlaşan sosyal medya kullanımı mahremiyet çizgisini ortadan kaldırarak yaşamların bir tiyatro niteliğinde halka arzını zorunlu kılmaktadır. Bireylerin gündelik yaşamlarını halka arz etmesi kişinin rızasıyla gerçekleşiyormuş gibi görünse de gerçeğin ardında okunmayı bekleyen bir tüketim toplumu gerçeği söz konusudur. Tüketim toplumu bireylere rıza göstermeyi öğretmektedir ve birey tüketim döngüsünün içerisinde kendisini bulmaktadır ve böylelikle tüketim toplumu varlığını korumaktadır.

Günümüz dünyasının ayrılmaz bir parça haline gelen internet ortaya çıktığı andan itibaren yaşamın seyrini değiştirmiştir. Gündelik hayat sanal ortam ile kendisine bir veçhe kazandırmıştır. Gündelik hayatın zamana ve mekâna sıkışan yönü yerinden edilerek sanal ortama taşınmıştır. Bireyler zaman ve mekân engeline takılmadan gündelik eylemlerini bir tık ile halledebilir bir noktaya evrilmiştir. Yaşamın bu denli kolaylaştığı bir dünyada internete olan rağbet artmaktadır. Günümüzde Web 2.0 temelli etkileşim ağı kullanılmaktadır. Web 2.0 etkileşim zamanı ve mekânı devre dışı bırakan bir etkileşim ağı sunmaktadır (Deniz, 2020: 178). İnternetin gündelik hayata girişi 1993 ile 2003 yılları arasında gerçekleşmiştir. İnternetin insanların hayatına giriş yaptığı ilk dönemler etkileşimin olmadığı Web 1.0 tabanı kullanılmaktadır. Web 1.0 ile etkileşimin olmadığı ancak bilginin hızlı bir şekilde elde edildiği bir dönem yaşanmıştır. Web 1.0 geliştirilerek etkileşimin temelleri atılmıştır. Web 2.0 2004 yılı itibariyle kullanılmaya başlanmıştır. Web 2.0 gündelik yaşama ve teknoloji dünyasına yeni bir veçhe kazandırarak etkileşimi zaman ve mekân kalıplarından çıkarmıştır. Günümüz dünyasında Web 2.0 kullanımı devam etmektedir (Deniz, 2020: 178). Web 2.0 kullanımını ayrıcalıklı kılan en temel nokta üreticilerin kendisinin oluşturduğu özgür yazılımdır. Bu yazılım sayesinde etkileşim sağlayan taraflar saniyeler içerisinde etkileşimlerini gerçekleştirmektedir. Ağlar arasındaki bu aracısız etkileşim P2P olarak adlandırılmaktadır. P2P ağ üreticisinden ağ üreticisine anlamına karşılık gelmektedir. İnternetin geldiği bu nokta dijital bir üretim ağını meydana getirmektedir ancak bu üretim zaman içerisinde kapitalizm ekseninde tüketimin öğretilmesinde önemli bir aygıtı haline dönüşmüştür (Karayemiş, 2019: 49). Kapitalizm her fırsatı değerlendirerek yaşama sızmaktadır. Kapitalizmin gündelik yaşama sızıntısı dijital ortamların kapsamına bakıldığında açığa çıkmaktadır. Sosyal medya, bloglar, Twitter, YouTube, Facebook, Instagram, e-ticaret siteleri, e-iş siteleri vb. veri izlerini kayıt altına alarak gündelik hayatı kapitalizm ekseninde kontrol altına almaktadır. Sosyal ağlar herkes tarafından ulaşılabilir bu bunun en temel nedeni ise kapitalizmin her bir bireyi kontrol etme arzusudur. Günümüz dijital dünyası dijital bir gündelik hayat sunmasının yanı sıra yaş, dil, din, ırk ve sınıf gözetmeksizin bir mekân oluşturmaktadır. Gündelik yaşamın bir ağ üzerinde can bulması fiziksel yakınlıkların yerini sanal bir ortam üzerine taşımaktadır ve bu durum gerçeklik ile sanallığın iç içe geçtiği yeni bir yaşam formu oluşturmaktadır. Sosyal medya, bloglar, Twitter,

YouTube, Facebook, Instagram, e-ticaret siteleri, e-iş siteleri gibi ağlarda geçirilen vakit günümüzden boş zaman olarak ifade edilmemektedir. Bu ağlar bir zamansızlık yaratmaktadır ve bu zamansızlık hali hem üretimi hem de tüketimi kolaylaştırmaktadır (Demirkaya ve Koyuncu, 2021: 182).

İnternet aracılığıyla bireyler sanal işçiler haline dönüşmüştür. Birey tüm gününü sosyal medya mecralarında yahut internette geçirmeye hevesle hazırdır. Birey hem içeriği üretmekte hem onu tüketmektedir. Günümüzde yaygın bir şekilde kullanılan sosyal medya ağları bu duruma örnek teşkil etmemektedir. Sosyal medyada üretilen içerik kadar tüketim gerçekleştirilmektedir. Birey kendi ürettiği içerikle bir tüketim nesnesi haline dönüşmektedir. P2P ile internette gerçekleştirilen her bir eylem veri tabanlarına kayıt olarak bir sermaye kaynağına dönüştürülmektedir (Karayemiş, 2019: 52). Ağlar arasındaki bu aracısız etkileşim ve bireylerin içerik üretirken arkalarında bıraktıkları veri izleri toplumu dönüştürecek büyük bir dönüşümün gücünü simgelemektedir. Bu dönüşüm ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve politiktir. Gündelik yaşamı kuşatan kapitalizm dijitalite ile sevimli bir maske takmaktadır ve kötü yüzünü süslü maskesi ile gizlemektedir. Dijitalitenin etkisi altına giren her şey değişmekte ve dönüşmektedir ve bu noktada ilk hedef alınan yer gündelik hayattır. Dijital yaşam ile gündelik hayatın iç içe geçtiği yeni bir yaşam formu oluşturulmaktadır. Bu yeni yaşam formunda gerçek ile sanal ayrımı ortadan kalkmaktadır. Gündelik hayat artık dijital bir gündelik hayattır ve bu yaşamda her şey saniyeler içerisinde tek tık ile halledilebilir bir form kazanmaktadır. Gündelik hayatın dönüşüme uğrayan formu makinesel bir düzlemde ilerlemektedir. Makinesel üretimin ardında tüketim toplumu gerçeği vardır. Tüketim toplumu üretilen hızda tüketmeyi bireylerden beklemektedir. Dijital gündelik hayatta öne çıkan sermaye kaynağı bedendir ve bedenin gündelik hayatta gerçekleştirdiği her eylem dijitalite içerisinde tüketilebilir bir form kazanmaktadır. Net bir ifadeyle dijitalitenin ortaya çıkışı tüketim toplumunda enformatik bir rejim meydana getirmiştir ve bu rejimin yükseldiği yer de gündelik hayattır.

Gündelik hayatın kazandığı yeni dijital form ile tüketim toplumu kendisini güçlendirmektedir. Tüketim toplumunun yahut kapitalizmin beklentisi olan hızlı üretim ve tüketim dijitalite ile maksimum bir seviyeye ulaşmaktadır. Bu noktada

gerçekleştirilen üretim ve tüketim mevcut düzenin devam etmesini sağlamaktadır. Mevcut düzenin devam etmesini sağlayan üretim ve tüketim ideolojiktir ve bu ideolojik temel semiyotiktir. Bu semiyotik anlam açığa çıkarıldığı takdirde tüketim toplumunun ardındaki güç açığa çıkmaktadır. Tüketim toplumunun ardında okunmayı bekleyen kapitalizm, sermaye ve dijitallik gerçeği vardır. Tüketim toplumu içerisinde dijitalin özü asla dijital değildir aksine sermaye ve kapitalizmdir. Tüketim toplumu ve dijitalliğin birlikteliği gündelik hayata dair olan her şeyi bir sermayeye dönüştürmektedir. Günümüz dünyasında gündelik hayat ile doğrudan ilişkili olan ekonomide ulus ötesi bir hal almaktadır. Ekonominin ulus ötesi bir hal almasının ardında internet ağının gelişimi ve küreselleşme gerçeği vardır. Küreselleşme ve internet ağının yükselişi piyasa kavramını da spesifik bir hale getirmektedir. Ekonominin küreselleşmesi ile doğru orantılı olarak piyasada küresel bir hal almaktadır. Dünya internet ağının gelişimi ile birlikte önemli bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçmektedir ve bu değişim ve dönüşüm yaşamın tüm alanlarını etkilemektedir. Günümüz değişen ve dönüşen dünyasında kapitalizmde dijital bir kapitalizm haline evrilmektedir. Kapitalizmin dijitalleşmesi gündelik hayatı bir ağ üzerinde inşa ederek kontrol edilebilir ve gözetlenebilir kılmaktadır (Demirkaya ve Koyuncu, 2021: 178)

Dijital gündelik hayat içerisinde gerçekleştirilen her eylem bir veri izi bırakmaktadır ve bu bırakılan veri izleri gözetlenmenin ve kontrol edilmenin yegâne noktasıdır. Gündelik hayat içerisinde gerçekleştirilen üretim ve tüketim kadar gözetlenme ve kontrol sağlanmaktadır. Günümüz modern dünyası gözetleme ve kontrolü dijitallik ile daha da kolaylaştırmaktadır. Gözetimin bu denli kolaylaştığı dünya basit bir modernite kalıbına sığmamaktadır. Enformasyon akışının hız kazandığı yeni gündelik hayat formu yeni bir modernite anlayışı da meydana getirmektedir. Bu yeni modernite Bauman'ın ifadesiyle akışkan modernitedir. Akışkan modernite mefhumu durağan ve tek düze olmayan bir yaşam vurgusu yapmaktadır. Günümüz dünyasında her şey akışkan bir hal almaktadır ve bu akışkanlık en çok da gündelik hayatı sarıp sarmalamaktadır. Enformasyon akışının hız kazandığı dünyada yeni toplumsal biçimler oluşmaktadır ve toplumsal biçimler her yeni gün kendisini dönüştürmektedir. Gündelik hayatın dijitallik ile iç içe geçmesi bireylerin yaşamı daha esnek bir şekilde gözetlenmesini sağlamaktadır. Akışkan modernite içerisinde hem

gözetlemek hem de gözetlenmek kolaylaşmaktadır. Gözetlenmenin kolaylaşmasının kaynağı ise yeni medya biçimleridir ve bu sayede iktidar her yerdedir. Günümüz akışkan modernitesi iktidara sınır ötesi ve küresel bir güç sunmaktadır ve bu güç her yerde bireyin karşısına dikilivermektedir. (Bauman ve Lyon, 2016: 13-14). Gündelik hayat boş zaman, iş hayatı ve özel hayatın bir bütünüdür ve artık bu bütünün içerisine dijitallik sığdırılmaktadır. Zaman ve mekân dijitallik ile tüm anlamlarını yitirmektedir sonuç olarak zaman ve mekân bir ağ üzerine sıkıştırılmaktadır ve bu ağ bireyin en mahrem bilgilerine kadar onu gözetleyebilecek güçtedir. Bu durum gözetimde kayıtsızlaştırma olarak adlandırılmaktadır. Örneğin bir internet ağı üzerinden yapılan alışverişlerde kart bilgilerinin kayıt olması durumu veri kopyası meydana getirmektedir. Şahsa ait olan kart bilgileri kişisel verileri içermektedir ve bu noktada bireyin ağzından duyulan bilgilere ihtiyaç kalamamaktadır. Bu noktada gözetimin şekliyle birlikte güven duyma ve mahremiyet algısı da değişime uğramaktadır ve böylelikle kayıtsızlaştırma meydana gelmektedir (Bauman ve Lyon, 2016: 19). Sosyal medya ile birlikte değişen ve dönüşen dünyada gözetleme ve mahremiyet algısı da farklı bir noktaya ulaşmaktadır ve bu noktada gözetleme kavramının tarihsel, düşünsel ve toplumsal uğrak noktası olan Foucault'nun teorisini ele almak elzemdir.

Foucault, *“Hapishanenin Doğuşu”* adlı eserinde gözetlenmenin ulaştığı noktayı detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bu noktada tarihsel olarak gözetimin nasıl ortaya çıktığı ve ne gibi dönüşümlere uğradığı önemli bir noktadır. Panoptikon kavramı Antik Yunana dayanmaktadır. Panoptikon kavramı gözetlenme ve gözaltında tutulma anlamına karşılık gelmektedir. Panoptikon kavramı ilk olarak Jeremy Bentham tarafından ele alınmıştır. Bentham panoptikonu bir hapishane modeli olarak tezahür etmiştir. Bentham, kitleleri kontrol altında tutma ve gözetlemeyi kolaylaştıran bir yapı tasarımı sunmaktadır. Bu yapı basit tuğlalar ile inşa edilmekten ziyade sosyolojik ve psikolojik tuğlalar ile inşa edilmektedir. Onun yapı inşası iktidarın otoritesini ihtişamlı bir şekilde sunmaktadır. Bentham, otoritenin kitleleri disiplinize etmekte nasıl kullanılacağını iktidara bir yapı modeli ile sunmaktadır. Bu hapishane modelinde gözetleyici merkezi konumda yer almaktadır. Gözetleyicinin yer aldığı kule yuvarlak bir yapıdadır. Gözetleme kulesinin camlarından içerisi görülmemektedir ve bu durum gözetlenme noktasında bir belirsizlik yaratmaktadır. Mahkûmlar ne zaman izlediklerini bilmeden eylemlerini disiplinize etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum

gözetleyen otoritesini güçlendirirken mahkûmların ise disiplinize olmasını sağlamaktadır (Özdel, 2012: 23).

İnsanlık tarihi kadar eski bir kavram olan gözetim olgusu iktidarın önemli bir parçası olagelmektedir. İktidarın ayrılmaz bir parçası olan gözetim iktidarın varlığını koruma ve onun varlığını devam ettirme görevini üstlenmektedir. Gözetim tarihsel süreçte değişim ve dönüşüme uğramıştır. Bu noktada ilk olarak Foucault'yu ele almadan önce gözetimi modernlik üzerinden temellendiren Samuel Bentham'ı ele almak süreci daha iyi analiz etmeye yardımcı olacaktır. S. Bentham panoptikon kavramını bir hapisane sistemi olarak ele almak yerine modern uzamın mimari yansıması olarak ele almayı yeğlemiştir. Ona göre panoptikon modernleşme fikrinin mimaride can bulması anlamına gelmektedir ve bunun yanı sıra modernleşme fikrinin topluma bir yansıması olan bireyselleşme arzusunun gözetleme ile kamçılanmasını ifade etmektedir. Bentham panoptikonun değişen yaşam formlarında var olacağını ve dönemin yaşam formuna göre dizayn edileceğini vurgulamaktadır (Yıldırım, 2018: 64).

Gözetim olgusunun gün geçtikçe giriftleştigi aşikâr bir gerçekliktir. Foucault gözetimin giriftleştigi dünyayı daha kapsayıcı bir bakış açısıyla ele almaktadır. Foucault, gözetimin giriftleştigi dünyada iktidarı siyasal iktidar yahut bir basit bir devlet aygıtı olarak ele almak yerine gündelik hayata işlenmiş bir motif olarak iktidarı ele almaktadır. Foucault iktidar kavramını liberalizm ile ilişkilendirmektedir. Liberalizmin tarihsel süreçte toplumu, bireyi, bedeni ve devlet kurumlarını nasıl değiştirip dönüştürdüğünü incelemektedir Foucault'ya göre iktidarın öncelikli hedefi bireyin bedeni ve ruhudur. İktidar bireyin ruhunu ve bedenini ele geçirerek yaşamın her bir noktasına kendisini bir motif gibi işlemektedir. Foucault'un özellikle üzerinde durduğu nokta ise iktidarın gündelik hayata sirayet etmesidir. Gündelik olan en sıradan eylemlerde bile iktidarın izinin olduğunu vurgulamaktadır. Gözetim toplumunda iktidar gündelik hayatın içerisine sızmaktadır ve bir dövme gibi bedene kazınmaktadır. Her bir birey bedeninde iktidara dair bir motif taşımaktadır (Özdemir, 2020: 112-113). Günümüz dijital dünyasında gözetim daha da komplike bir hal almaktadır. Gözetleme kavramı sadece iktidara ait hiyerarşik bir kavram olmaktan çıkarak herkesin gerçekleştirebildiği bir eyleme dönüşmüştür. Foucault tanımlandığı gözetim iktidara

has bir gözetimken günümüz dijital dünyasında gözetlemek ve gözetlenmek herkese aittir. Gözetlemenin hegemonik gücü eşitlikçi bir hal almıştır. Enformasyon akışının siber bir hız kazandığı dünyada gözetleyen ve gözetlenen aynı hızdadır. Herhangi bir kimse bir kişiye dair bilgilere kolayca ulaşabilmektedir. Arama motoruna yazılan birkaç ipucu gözetleyiciyi hedefine ulaştırmaktadır. İnsanlar gönüllü olarak gözetlemeye dâhil olmaktadır ve iktidarın radarına girmektedir. Bu noktada dijital dünya olan sosyolojik bakışı bir adım öteye götürmek elzemdir.

Bauman ve Lyon günümüz dijital dünyasında gözetimin basit bir gardiyan kulesinden öteye gittiğini vurgulamaktadır. Günümüz dünyasının gözetimi iktidarın baskısıyla hemhal olmuş bir gözetimden ziyade insanların gönüllü olarak katılma arzusunda bulunduğu bir gözetimdir. Herhangi bir zorlama olmaksızın tüketme arzusu ve beğenilme duygusu bu gönüllü gözetime insanları sürüklemektedir. Gündelik hayat içerisinde var olma arzusu insanları gönüllü dijital kölelere dönüştürmektedir. Tarihte iktidarın büyük gayretleri sonucunda gerçekleşen gözetim günümüz dünyasında iktidarın çabasına gerek kalmadan gerçekleşmektedir (Bauman ve Lyon, 2018: 83-89). Günümüz dünyasında herkes bir gözetleyicidir ve gözetlenen tüm bilgilerini açıklık ile sunmaktadır ve bu duruma kişisel veriler de dâhil edilmiştir. Birey artık teşhirci bir bireydir ve bu teşhirden gurur duymaktadır. Birey kendisini sosyal medyada mahremiyet ve gizlenme kaygısı kalmadan gönüllü bir şekilde paylaşmaktadır. Instagrama atılan bir hikâyenin yer bildirimleri ile süslenmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir ve birey korkusuzca olduğu yeri paylaşmaktadır. Net bir ifadeyle sosyal medya insanların gündelik hayattaki mahremiyet algılarını ve bedenlerini sunma pratiklerini değiştirip dönüştürmüştür. Günümüz dünyasının insanı dijital bir insandır ve gündelik hayatın içerisinde bedenini kadar vardır ve bu var olma kaygısı ile bireyi teşhirciliğe sürüklemektedir. Gündelik hayatın karmaşasından uzaklaşıp kendi dünyasına dönmek isteyen birçok insan sosyal medya detoksuna başlamaktadır. Gündelik hayatın bir maskeli balo kıvamında aktığı sosyal medyada her şeyin en şatafatlısını sunulmaktadır ve insanlar en güzeli en iyisi olma kaygılarından bir mutsuzluk haline sürüklenmektedir. Gündelik hayatın süslü ve maskeli yoğun temposu karşısında birey içerisine hapsediği kutudan sosyal medya detoksu ile çıkmaktadır. Tüm gözetimlerden uzakmış gibi geçirilen süre bireyi rahatlatırsa da öğrenilmiş ve

alışılmış bir dijital yaşam gerçeği söz konusudur. Dijital gündelik hayat bir kara delik gibi her şeyi kendisine doğru çekmektedir.

2.1.4. Değişen Dünyada Gündelik Hayat ve Yeni Bir Toplum Tezahürüne Doğru

İnsan toplum ile hemhal olan bir varlıktır. İnsanın toplum ile hemhal oluşu sosyal bilimlerin odak noktasını oluşturmaktadır. İnsan ve toplum ilişkisi sosyoloji literatürünü oldukça meşgul eden bir konudur. Bu noktada toplumu anlamak ve açıklamak adına birçok toplum tezahüründe bulunulmuştur ve bulunulacaktır. Toplum ve toplum tiplerinin anlaşılması gündelik hayatın işleyişine ilişkin kavrayışı zorunlu kılmaktadır. Toplum tipleri birçok sosyal bilimci tarafından incelenmiştir. Her sosyal bilimci farklı bir dinamikten hareketle toplum tezahüründe bulunmuştur. Toplum tezahürlerinin çıkış noktası ise gündelik hayat ve onun pratikleridir. (Kahraman, 2016: 395). İçerisinde yaşanan her bir dönem, yeni bir toplum tezahürüyle açıklanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Yeni bir toplum tezahürü ise içerisinde yeni ilişki ağları ve kavramsal tasarımlar barındırmaktadır. Her bir toplum biricik ve özeldir bu noktada toplum tezahürü yapabilmek oldukça zordur ve böylelikle toplumu ve onun dinamiklerini anlaşılır kılan yol haritasına ihtiyaç vardır.

Sosyolojinin önemli teorisyenlerinden biri olan Becker'da toplumu anlatmayı harita çizmeye benzetmektedir. Toplumun belirli temsillerden oluştuğunu ve bu temsillerin bir harita oluşturduğu öne sürmektedir. Ona göre her toplum birbirinden farklıdır ve kendine has sosyo-kültürel dinamikleri vardır bu nedenle her toplum için ayrı bir harita söz konusudur. Toplumu anlatmanın tek bir yolu yoktur her bir toplum kendi dinamikleri ile hâsıdır (Becker, 2016:363-364). Berger ve Luckmann ise gündelik hayatın toplumu anlama noktasında bir yol haritası sunduğunu ifade etmektedir. Gündelik hayat sayısız eylemlerin birlikteliğinden doğmaktadır ve bu eylemler toplumun bileşenlerini meydana getirmektedir (Berger ve Luckmann, 2015: 24-31). Gündelik hayat toplumun hangi dinamikler ile hâsıl olacağını şekillendirmektedir. Bu noktada gündelik hayatın derinliklerine inmek elzemdir. Günümüz dünyasında yaşam oldukça hızlı bir şekilde akmaktadır. Yaşamın bu denli hızlı aktığı dünya her şey akış içerisinde değişmekte ve dönüşmektedir. Yaşamın hızlı akışı içerisinde gündelik hayat gün geçtikçe daha girift bir hal almaktadır. Günümüzde

gündelik hayat dijital bir akışın içerisinde varlığını sürdürmektedir. Gündelik hayat, dijital olan ile dijital olmayan ayrımının bittiği noktada yer almaktadır. Dijitallik günümüz dünyasında toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu ayrılmaz parça gündelik hayat üzerindeki değişim ve dönüşümlerin kaynağı haline gelmiştir. Gündelik hayatta meydana gelen değişim ve dönüşümler yaşamı daha girift, anlamlandırması zor bir forma doğru götürmektedir. Giriftleşen gündelik hayat bütünleşmiş bir toplum tezahürünün yansımalarını sunmaktadır. Günümüz dünyası yalnızca tek bir kavram ile açıklanması mümkün olmayan bir dünyadır. Tüketim, kapitalizm, gösteri, gözetim, risk ve dijitallik günümüz dünyasını tanımlayan anahtar kavramlardır. Bu anahtar kavramların bütünlüğü yeni ve çok boyutlu bir gündelik hayatın tezahürünü sunmaktadır.

İnsanlık tarihi için yirminci yüzyıl büyük bir değişim ve dönüşüm sürecinin miladı olarak tanımlanmaktadır. Yirminci yüzyılda meydana gelen enformasyon devrimiyle teknoloji ve bilginin elde edilmesi noktasında büyük bir atılım sağlanmıştır. Enformasyon devrimiyle birlikte dünya büyük bir değişim ve dönüşüm sürecine doğru ilerlemiştir ve ilerlemektedir. Bilgi akışının hız kazandığı dünyada en gündelik en sıradan eylemler bile saniyeler içerisinde gerçekleştirilebilir bir hal almaktadır. Sanal ağlar, gündelik hayatın aktığı ve akışın gerçekleştiği yerdir. Gündelik hayat kendisine yeni bir form kazandırmıştır. Gündelik hayattaki ilişkiler dijital dünyada da gerçekleştirilebilir bir hal almıştır. Enformasyonun ve gündelik hayatın hız kazandığı dünyayı en iyi açıklayan yaklaşımlardan biriside ağ toplumdur. Ağ toplumunun temelleri bin yıl önceden atılmıştır. Dünya adeta kendisini yeniden doğurma sancıları yaşamaktadır. 1960'lı yılların sonu ile 1970'lerin ortalarında dünya büyük bir atılımın içerisine girmiştir. Bu süre içerisinde enformasyon devrimi, kapitalizmin krizi ve toplumsal hareketlerin ön plana çıkışı gerçekleşmiştir. Bu süreçler arasındaki etkileşim günümüz ağ toplumunun köklerini oluşturmaktadır (Castells, 2008: 486).

Ağ, birbiriyle ilişki içerisinde olan şeyleri birbirine bağlamaktadır. Castells'e göre; ağlar zaman ve mekân kısıtlamasını ortadan kaldıran bir teknoloji sunmaktadır. Zaman ve mekân kısıtlamasının ortadan kalkması yeni bir toplumun temelini oluşturmaktadır. Castells, enformasyon çağının yeni toplumsal biçimini ağ toplumu

olarak adlandırmaktadır (Castells, 2008: 623). Ağ toplumu zamansızlığın ve mekânsızlığın toplumudur. Bu toplumsal biçim insanların zaman ve mekân fark etmeksizin her şeye ulaşmasını sağlamaktadır. Bu durum kapitalizmde değişim ve dönüşeme uğradığını göstermektedir. Kapitalizmin canla başla istediği tüketim hızı siber hızını yakalamıştır. Tüketime hız kazandığı yeni dünyada sermaye ve yönetimde ağlar üzerinde örgütlenen bir hal almıştır. Dünya artık insanların parmaklarının ucundadır ve bu durum ekonomiye global bir boyut kazandırmaktadır. Ekonominin globalleşmesi ile yeni bir üretim ve tüketim anlayışı oluşturulmaktadır. Globalleşen ekonomide değer kazanan ise enformasyondur. Enformasyon gücünü elinde bulunduran güçlü bir hal almaktadır. Günümüzün dijitalleşen dünyası tam anlamıyla kapitalist bir toplumdur. Kapitalizm, ağ toplumu ile level atlayarak bağımlı kaldığı mekanları aşmış ve global bir kapitalizm haline dönüşmüştür. Günümüz ekonomisinde tüm finansal akış, ağın içerisinde gerçekleşmektedir bunun yanı sıra sermayenin birikimi ve değer yaratımı da zamansızlığın ve mekânsızlığın hüküm sürdüğü global finans piyasasında gerçekleşmektedir (Castells, 2008: 624). Tarihin hangi döneminde olursa olsun bilgi gücün kaynağı olarak varlığını korumaktadır. Günümüzde de kapitalist üretim biçimi, enformasyonel bir kalkınma oluşturmaktadır. Kapitalizmin sermaye kaynağı enformasyondur. Enformasyonun varlığı kapitalizmi global bir hale getirmektedir. Globallige yüzünü dönen kapitalizm hiç olmadığı kadar güçlü bir hal almıştır. Kapitalizm, enformasyonun hızlı akışı ve teknolojideki gelişim ile yaşamın her noktasına varlığını bir motif gibi işlemektedir. Castells, göre bilgisayar ağlarının anlık zamanı ile gündelik hayatın saate bağlı zamanı iç içe geçmiştir. Bu durum emeğin özgül örgütlenmesini sağlarken bir taraftan da jenerik bir örgütlenmeyi doğurmaktadır (Castells, 2008: 627-629). Enformasyonun ağlar üzerinde akması fiziksel olarak iş yapma durumunda da bir değişim yaratmaktadır. Günümüz dünyasında üretim sanal olarak yapılabilir bir hal almaktadır ve bu durum iş dünyasında yeni iş kapıları açmaktadır. Sosyal medyanın yükselişi ile ortaya çıkan influencerlık bir meslek olarak bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Castells, ağ toplumu yaklaşımı ile çok boyutlu bir toplumsal değişim ve dönüşümden söz etmektedir. Toplumun bir parçası haline gelen internet ağı, kültürü ve onun ifadelerini tarihten kopartmaktadır. İnternet ağının toplumsal yaşama girişi yeni bir kültür meydana getirmiştir. Bu yeni kültürün beslenme kaynağı tarih yahut

coğrafya değildir aksine zamansız ve mekânsız bir uzamda olan ağın tam da kendisidir. Kültürel ifadeler artık sanal dünyadan üretilir bir hal almaktadır. Ağ üzerinde gerçekleşen enformasyon akışı karşılıklı bir etkileşimi sağlarken bir taraftan da yeni kültürel motifleri oluşturmaktadır. İnternetin meydana getirdiği bu hızlı etkileşim kültürel alanda değişim yaratmakla beraber insanları yalnızlaşmaya doğru da yöneltmektedir. Özetlemek gerekirse bir iletişim ağı tüm toplumsal faaliyetleri etkilemektedir (Castells, 2008: 630-632). Günümüz ağ toplumunda bireyselleşme gün geçtik artmaktadır. İnsanlar ceplerine bir dünya sığdırmaktadır ve bu dünya insanların siber sığınağı haline gelmektedir. Bu siber sığınak insanları olduğu fiziki mekândan uzaklaştırmaktadır ve kişinin çizdiği sınırlar ile oluşturulmuş yeni bir dünyanın kapısını aralamaktadır. Bu noktada açıkça görülmektedir ki teknoloji toplum ve insan üzerinde doğrudan bir etkide bulunmaktadır. Teknolojinin toplum ve insan üzerinde meydana getirdiği etki McLuhan'ın da dikkatini çekmiştir.

Marshal McLuhan teknolojinin toplum ve insan üzerindeki etkilerini anlamaya ve açıklamaya çalışan bir medya teorisyenidir. McLuhan “20.yüzyılın en büyük medya teorisyeni,” “bilgi çağı gurusu”, “elektronik çağın kâhini” ve “siber uzayın babası” gibi lakapların sahibidir. Bu lakaplar başarılı bir şekilde ortaya koyduğu medya teorisinin ödülüdür demek yanlış olmayacaktır. McLuhan, teknoloji ve internet temelli değişen ve dönüşen dünyaya getirdiği yaklaşımlar ile medya teorilerinin altın çocuğu haline dönüşmüştür (Atalay, 2018: 28). McLuhan'ın medya teorisinin temelinde medya ve onun toplum üzerindeki etkileri vardır. Medyanın toplumsal yaşam üzerindeki etkisini eleştirel bir dil ile ifade etmektedir. Onun entelektüel uğraşının temelinde iletişim teknolojisini yarattığı dönüşüm vardır ve bu dönüşümü medya kuramı ile çözümlemektedir. McLuhan iletişim teknolojilerinin meydana getirdiği değişimin olumsuz yanları çözümlemeye çalışmaktadır. Bu noktada yaşadığı döneme damga vuran televizyonu ele almaktadır. Televizyonun insanları pasifleştirdiği öne sürmektedir. Bunun nedeni ise insan bedeni ile uyumlu bir icat olmasından kaynaklanmaktadır. İletişim teknolojisinin ürünlerini, insan uzuvlarının bir üst oluşumu olarak görmektedir. Televizyon tüm duyuları eş zamanlı olarak aktif hale getirmektedir ve insanların bedenlerini ona sunmalarını istemektedir. Bu durumun toplumsal değişimin meşalesini yaktığını ifade etmektedir. Onun küresel köye benzettiği dünyaya hâkim olan televizyondur ancak günümüze gelindiğinde

televizyonun pabucu çoktan dama atılmıştır. McLuhan iletişim teknolojilerinin tarihte giderek güçleneceğini ve yeni iletişim teknolojilerinin televizyondan daha öteye giderek insan bedeni ile bir olacağını ifade etmektedir. McLuhan, yeni dünyanın iletişim teknolojileri ekseninde oluşacağını habercisi olmuştur. Ortaya koymuş olduğu “küresel köy” teorisi geleceği gördüğünün bir göstergesi niteliğindedir (Atalay, 2018: 30-33). McLuhan “küresel köy” teorisiyle zaman ve mekânın öneminin kalmadığının vurgusunu yapmaktadır. Dünya artık insanların avuçlarının arasına sığabilen küçük bir dünyadır. İnternetin yükselişi ile birlikte uzaklar yakın, yakınlar uzak bir hal almıştır. İnternetin yükselişi tüm zaman ve mekân kalıplarını ortadan kaldırarak insanları bir ağ üzerinde birleştirmektedir (Varol ve Varol, 2019: 145).

McLuhan’a göre toplumsal değişimin itici gücü iletişim teknolojileri alanında meydana gelen gelişmelerdir. Toplumsal yaşam bireyler arasındaki iletişim ağıyla devamlılığını sağlamaktadır. Net bir ifadeyle iletişim şeklinin değişimi ve dönüşümü sosyal yaşamı doğrudan etkilemektedir (Aktaş ve Çaycı, 2013: 3). McLuhan teknolojik determinizm ile günümüz dijital dünyasını açıklamaktadır. McLuhan tarihsel süreçteki değişim ve dönüşümün itici gücünün teknoloji olduğunu ifade etmektedir. Teknolojide yaşanan gelişmelerin tarihi dönemlere ayırdığı vurgulamaktadır ve üzerinde durduğu nokta ise televizyonun gündelik hayata girişi ve yarattığı etkileridir. Ona göre kitle iletişim araçlarının değiştiremeyeceği hiçbir şey yoktur ve gündelik hayata girişleri tarihin seyrinde değişim rüzgârları estirmektedir (Aktaş ve Çaycı, 2013: 5). Günümüz dünyası McLuhan’ın anlatısından daha öte bir noktaya ulaşmıştır ancak onun küresel köy teorisi günümüz dünyasını da açıklar niteliktedir. Küresel köy kavramı televizyona hitaben oluşturulmuş olsa da internet ağına daha uygundur. İnternet ağı dünyayı gün geçtikçe küçültmektedir. İnternet ile her şey aynı an da olup bitmektedir. Zaman ve mekân önemsiz bir hal almaktadır. Enformasyonun hızla yayıldığı küresel köyde tek boyutlu insan ortaya çıkmaktadır. İnsanlar için bu küresel köyde önemli olan tüketimdir ve tüketimi her gün öğrenmektedirler. İnsanlar tüketmeye kodlanmış birer robota dönüşmektedir. İnsanlar tüketimi bir yandan öğrenmeye programlanırken bir yandan da ortak bir kültür ortaya çıkarmaktadırlar. Bu ortak kültür sonucunda bazı markalar öne çıkarak daha çok tüketilir bir hal almaktadır. Örneğin sosyal medyada insanların starbucksta otururken karton kahve bardaklarıyla fotoğraf paylaşması bu duruma örnek teşkil etmektedir. İnsanlar bir taraftan gösteri niteliğinde tüketimini

yaparken diğerk taraftan da sende tüketebilirsin mesajı vermektedir. Bu durumda bir marka gösterişli tüketimin simgesi haline dönüşmektedir (Varol ve Varol, 2019: 146). Bu noktada McLuhan'ın anlatısını bir adım öteye taşımak elzemdir. Günümüz dünyasında gündelik hayatın dönüşümü televizyonda değil ağlar üzerinde gerçekleşmektedir ve bu noktada Castells, McLuhan'ın küresel köy kavramsallaştırmasının yerine kişiye özel kulübe kavramsallaştırmasını koymaktadır. Kişiye özel kulübeler akıllı telefonlardır. Akıllı telefonlar aracılığıyla insanlar oldukları fiziki mekândan kilometrelerce öteye gitmektedir. Aynı mekânı paylaşan insanlar özel kulübeleri ile zamansız ve mekânsız bir dünyanın içerisine girmektedir (Stevenson, N. 2008: 308-311). Mesafelerin ve zamanın ortadan kaldırıldığı yeni yaşam formu parıltılı ve göz kamaştırıcı bir etki bıraksa da bu etki fazla uzun sürmemektedir. Yeni dijital dünya sahte parıltısı ile birçok riski içerisinde barındırmaktadır. Tüketime koşullanma, benliğin sahte sunumu, gösteri niteliğinde sunulan sahte yaşantılar, nerden geleceğı belli olmayan saldırılar, sürekli olarak izlenme, mahremiyet kaybısı vb. şeklinde sıralanabilmektedir.

Yeni dijital gündelik hayata hangi perspektiften bakılırsa bakılsın temelinde tüketim olgusu vardır. Tüketim olgusu ekonomiye ait bir kavram olsa da sosyal bilimcileri oldukça meşgul etmektedir. Ekonomiye dair olan tüketim olgusu üst yapısal tüm alanlara etki etmektedir. Tüketim ediminin nasıl gerçekleştirildiğı onun gündelik hayata etkisi göstermektedir. Gündelik hayat ve tüketim günümüz dünyasında ağlar üzerinde gerçekleşmektedir. Ağlar üzerinde gerçekleştirilen tüketim edimi sanatsal bir etkinlik icra edilircesine kılıflara ve imajlara uydurularak yapılmaktadır. Bu durum gösteri toplumu yaklaşımını akıllara getirmektedir. Gösteri toplumu anlatısı Guy Debord'a aittir. Debord'un gösteri toplumu tanımlamasının düşünsel arka planı, Lefebvre'nin metaların gösterişsel değeri anlatısıyla şekillenmiştir. Lefebvre'ye göre gündelik hayat tüketim olgusu ile hemhal olmaktadır. Lefebvre'ye göre gündelik hayatın işleyişi ve toplum, tüketim olgusu ile denetim altına alınarak kontrol edilmektedir. Tüketim olgusunun egemen olduğı toplumda insanların gündelik hayatta gerçekleştirdiğı en sıradan eylemler bile manipüle edilerek kontrol edilmektedir Debord'a göre ise günümüz dünyası bir servet budalalığı yaşamaktadır ve her bir birey servetini gözler önüne sermeden duramamaktadır. İnsanlar tükete bildiğı her şeyi bir sahne performansına dönüştürmektedir. Debord bu noktada

toplumu gösterinin egemenliği vasıtasıyla denetim altında tutulan toplum olarak ifade etmektedir. Bu noktada Marksizm anlayışına yeni bir soluk getirmektedir. Metaların üretimi kavramsallaştırması Debord'un anlatısıyla metaların gösterişli tüketimi kavramsallaştırmasına dönüşmektedir (Kaya, 2017: 819). Debord, Marksist yaklaşımı döneminin koşullarına uygun bir anlatıya doğru dönüştürmüştür. Metaların değışim değeri günümüz dünyasında metaların gösteri değeri kavramsallaştırmasına evirilmiştir. Bir meta gösteri değeri kazandığı takdirde tüketime layık bir hal almaktadır. Örneğın kahve sıradan bir içecektir ancak ona Starbucks markası eklendiğinde gösteri değeri kazanan bir metaya dönüşmektedir. Sosyal medya Starbucks'ın karton kahve bardağı hikâyeleri ile doludur. Hayatı boyunca bir kitap bile okumamış insanların yüzlerce sayfalık felsefe kitapları, yanında olmazsa olmaz Macbook bilgisayar ve Starbucks kahvesi kadrajı süslemektedir. Sıradan bir kahve, marka ile bütünleştii takdirde gösteri değeri kazanmaktadır

Modernizmin temelini pozitivist paradigma oluşturmaktadır. Pozitivist paradigmaya göre gerçek olan gözlemlenebilir olandır. Günümüz modern dünyasında da kapitalizm görünen şeyler üzerinde kendisini göstermektedir. Günümüz modern dünyası gösteri, imaj, ideoloji, körlük, manipölasyon ve denetim kavramlarıyla iç içe geçmiştir (Orçan, 2008: 18). Gündelik hayat bir sahne performansına dönüşmüştür. Kim bu performansı daha iyi icra ederse öne çıkmaktadır ve saygınlık kazanmaktadır. Metaların gösterişli tüketimi yeni bir meslek grubu olarak influencerlığın oluşmasını sağlamıştır. Influencerlar tükettiğı metaları bir gösteri niteliğinde sunmaktadırlar ve bu iş ile yaşamlarını idame ettirmektedirler. Influencer olmanın bir yanı sosyal medyadan geçerken diğeri yanı gösteri değeri olan ürünü tüketebilmekten geçmektedir ve böylelikle gösteri kavramı gündelik hayat ile bütünleşmiş bir kavram haline dönüşmektedir. Debord'un ifadesiyle, "Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür" gündelik hayatın mottosu haline gelmiştir. Ağlar üzerinde akan yaşam görünenin üstünlüğünü gözler önüne sermektedir. Görünür olanın gösterisi insanlar üzerinde fetişist bir duygu yaratmaktadır. Gösterisini bir meta ile kurgulayan birey kendi meydana getirdiğı görüntüye yabancılaşmaktadır. Gösteri toplumunun temelini de bu fetişist duygunun yarattığı yabancılaşma vardır. Böylelikle metaların gösterisi bireyi pasifize bir hale getirmektedir. Gündelik hayat için asıl olan gösteriyken ikincil olan bireydir. Gösteriyi sunan kişi ürettiğı gösteriye seyirci kalırken meta başrole

dönüşmektedir. Gösteriyi sunan birey olsa da anlam kazanan metanın gösteriş değeridir (Kaya, 2017: 820-821).

Gündelik hayat bir arenaya dönüşmüştür ve arena ağda can bulmaktadır. İnsanlar bir gladyatör edasıyla tüketiminin gösterisini sunmaktadır. Tüketim ne kadar ihtişamlı ise meta o ihtişam kadar değer kazanmaktadır. İnsanlar metaların gösterişsel tüketiminden haz duymaktadır ve bu hazzın yarattığı fetişist duygu bir risk durumu meydana getirmektedir. Bireyin kendisini bir metaya indirgeyerek yabancılaşması bu riskin en temel göstergesidir. Dijitalliğin ve gösterişçi tüketimin yükseldiği gündelik hayatta birey kendi varlığına yabancı bir hal almaktadır. İnsanlar tükettiği ürünle kendisini özdeşleştirerek saygınlık kazandığına inanmaktadır adeta ürünün marka değeri onlara işlenen bir etikete dönüşmektedir. Yükselen dijital yaşam ve kapitalizmin birlikteliği insanları birer karekoda dönüştürmektedir. İnsanlar tükettikleri ürünlerin karekodlarını üzerlerinde taşımaktadır ve onunla gösteriş değeri kazanmaktadır. Yabancılaşmanın ve fetişist duyguların yükselişe geçtiği dijital dünyada risk görünmez bir hal almaktadır. Günümüz dünyasında risk artık bir savaş füzesinden ziyade gündelik hayatın düzeni ve işleyişi üzerinde kendisine yer edinmektedir. İnsanların bir meta gibi karekodlaşması riskin sembolü haline gelmektedir. Dijital dünya artık her bir insan için kişiselleştirilmiş karekodlarla işleyişini sağlamaktadır. Kişiselleştirilmiş karekodlar yalnızca gündelik hayatın işleyişini sağlamakla kalmamaktadır bunun yanı sıra gündelik hayatta bireylerin bir yaka kartı gibi üzerinde taşıdıkları sembollere dönüşmektedir. Örneğin Black Mirror dizisinin üçüncü sezon birinci bölümünde karekodlu yaşama bir eleştiri söz konusudur. Gündelik hayat içerisinde bireyin mahremiyet algısını yitirerek yaşamını ağlar üzerinde paylaşıyor olmasının meydana getirdiği risk, dizide karekodlar ile anlatılmıştır. Dizinin o bölümünde her bir kişiye özel karekodlar oluşturulmaktadır ve bu karekod üzerine kişinin like sayısı işlenmektedir. Karekodlara işlenen likeler gündelik hayatın işleyişini sağlamaktadır. Herhangi bir kişi sosyal medyada aldığı like sayısına göre tüketim nesnelerine ulaşmaktadır. Net bir ifadeyle saygınlığın ölçüsü like sayısına göre belirlenmektedir. Like sayısına göre artan ve azalan saygınlık vurgusu vardır. Hayat standartların ölçüsü like sayısına göre belirlenmektedir. Günümüz dünyasının riski de tam olarak dizide vurgulandığı gibi belli bir hayat standardına ulaşmak yahut saygınlık kazanmak için insanların kendine yabancılaştığı yeni bir

toplumsal düzenin kurgulanmasıdır. Riskin nereden geleceği belli olmayan bu yeni dünyayı U. Beck, risk toplumu anlatısıyla açıklamaktadır.

Beck'in risk anlatısından önce risk kavramının etimolojik kökenine bakmak daha doğru bir hamle olacaktır. Risk kavramı insan yaşamının bir parçası olagelmektedir. Bu kavramın kökenini Antik Çağ'a kadar götürmek mümkündür. Dilimize risk kavramı Arapça'dan geçmiştir. Risk kelimesi Arapça'da rızık anlamına gelmektedir. Rızık bilinmeyen yahut bilinmesi mümkün olmayan anlamlarına karşılık gelmektedir. Risk kavramı bilinmezlik ve bu bilinmezliğin yarattığı tehlikeyi ifade etmektedir (Sığın, 2021: 418). Risk günümüz dünyasını ifade eden anahtar kelimelerden de birisidir. Günümüz dünyası gün geçtikçe girift bir hal almaktadır ve bu durum olası bir tehlikenin de daha komplike bir yapıda olacağının göstergesidir. Günümüz dünyasının bu belirsiz ve komplike tehlikeler ile çevrilmesi Beck'in risk toplumu anlatısının temelini oluşturmaktadır. Beck'e göre risk kavramı dönemin koşullarına göre değişim göstermektedir. Geleneksel toplum yapısında bahsi geçen risk ile günümüz modern dönem riski aynı anlama gelmemektedir. Geleneksel toplumda yaşanabilecek risk gözlemlenebilir bir riskken modern dönemin riski komplike ve nereden geleceği belli olmayan bir risktir. Riskin gözlemlenemiyor olması ve aynı zamanda nasıl bir seyir göstereceğinin belli olmaması kaygı yaratmaktadır. Beck günümüz dünyasının, modernlik tanımlamasından daha öte bir noktaya ulaştığı ifade etmektedir ve bu modernliği "düşünümsel modernlik" olarak adlandırmaktadır. Yaşanılan bu düşünümsel modernlik siyasal, kültürel ve toplumsal alanda köklü bir değişim rüzgârı yaşatmaktadır. Böyle bir modernliğin içerisinde yaşam gün geçtikçe küreselleşmektedir. Küreselleşen gündelik hayat aynı zamanda denetlenebilir ve manipüle edilebilir bir hal almaktadır (Günerigök, 2015: 15). Gündelik hayatın küreselleşmesinin arka planında teknoloji ve internet ağında yaşanan hızlı gelişim vardır. Küreselleşme süreci sonucunda tek boyutlu bir insan profili oluşturularak yaşam denetlenmektedir. Yeni medya ve internet ağının yükselişi bireyselleşmeyi arttırmaktadır. İnsanlar gün geçtikçe kendi kabuğuna çekilmektedir ve bu durum yabancılaşmayı körüklemektedir. Kendisine ve yaşadığı dünyaya yabancılaşan insan mekanikleşmektedir. Risk kavramı bu noktada kendi kabuğuna çekilerek dünyasına yabancılaşan, denetlenen ve manipüle edilen bir toplumu ifade etmektedir. Beck bu noktada mikro bir toplum anlatısından öte makro bir toplum

anlatısı sunmaktadır. İnternet ağının yarattığı zamansızlık ve mekânsızlık riskin hızlı yayılımına olanak sağlamaktadır. İnternetin olmadığı dönemlerde hareketlilik fiziki olarak gerçekleştirilirken günümüz dünyasında hareketlilik tek tık ile saniyeler içerisinde gerçekleştirilebilir bir hal almaktadır. Hareketliliğin tek tık ile gerçekleştirilebiliyor olması tehlikenin de saniyeler içerisinde gerçekleşebileceğini gözler önüne sermektedir (Alkın, 2017: 46). Dünyanın bir ucuna ulaşmanın bu denli hızlı olması riskin öngörülmesini zorlaştırmaktadır. Denetlenmeyen bir riskin hayaleti kaygıyı perçinlemektedir. Bu noktada Beck, tüm toplumsal tabakalar için riskten söz etmektedir. Günümüz dünyasında riskin ölçütü zenginlik değildir aksine hareketliliğin hız kazanması ile risk belli bir mekândan çıkarak dünyayı çepeçevre sarmasıdır. Bir noktada başlayan risk domino etkisi yaratarak hızla yayılmaktadır. Covid-19 pandemisi riskin domino etkisi yaratarak yayılabileceğinin en iyi göstergesidir (Soydemir, 2011: 171).

Günümüz dünyası aynı zamanda bir enformasyon toplumdur. Enformasyon toplumunda bilgi herkesin parmaklarının ucundadır ve bu durum bilginin çöpleşmesine de neden olmaktadır. Beck, bilginin yanlış kullanımını “bilinçsizlik” kavramıyla ilişkilendirmektedir. Bilginin çöpleştirilmesi modern dünyaya riskin tohumlarını atmaktadır (Soydemir, 2011: 173). Yaşam hem bilginin ışığında aydınlamakta hem de bilginin sunduğu ışıktaki riskin radarına yakalanmaktadır. Değişen ve dönüşen dünyanın riski bilgiden doğmaktadır ve bu risk öngörülemez bir haldedir. Gündelik hayat, bilgi ve dijitallik merkezli bir işleyişe sahiptir. Bilgi ve dijitalliğin gündelik hayatı bu denli kuşatması toplumsal yaşam üzerinde ontolojik bir risk yaratmaktadır. Ontolojik bir risk algısının oluşması toplumsal krizin temelini oluşturmaktadır. Bu noktada birçok sosyal bilimci toplum tezahüründe bulunmuştur ancak komplike bir hal alan dijital dünyanın, tek bir kalıba sığdırılması pek de mümkün değildir. Ele alınan toplum tezahürleri bütüncül bir şekilde incelendiğinde, dijital dünya anlaşılabilir bir hal almaktadır. Günümüz dünyası bir motif gibiilmek işlenmektedir ve bu motife makro düzeyde bakmak zaruridir.

2.2. Covid-19 Pandemisi ile Değişen Gündelik Hayat ve Yeni Dijital Yaşam

Dünya, 2019 yılı Aralık ayından itibaren köklü bir değişim ve dönüşüm süreci içerisine girmiştir. 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan Eyaletinde yerel olarak başlayan Covid-19 küresel bir boyut kazanmıştır. Küresel bir güç kazanan Covid-19 ortaya çıktığı andan itibaren hızlı bir yayılım göstermiştir ve uğradığı her coğrafyada yüz binlerce can kaybına neden olmuştur. Covid-19'un hızlı yayılımı ve can kayıplarında yaşanan hızlı artış pandemi ilan edilmesine neden olmuştur. 12 Mart 2020 tarihi itibarıyla dünyada Covid-19 küresel bir pandemi olarak ilan edilmiştir. Pandemi ilanı edilene kadar geçen sürede Covid-19, 114 ülkede yayılım göstermiştir. Bu süreçte vaka sayısı 118.000'e ulaşmıştır. Covid-19 virüsü, Sars ve Mers türevli bir akut solunum yolu sendromu olarak literatürde yerini almıştır (Arslan ve Karagül, 2020: 3-4). Yerel olarak başlayıp küresel bir güç kazanan Covid-19 tüm dünyada bir sağlık mücadelesinin meşalesini yakmıştır. Virüsün hızlı yayılımı, vaka sayıları ve can kayıpları bir sağlık krizinin meydana geldiğini gözler önüne sermiştir. Çin'den başlayarak hızlı bir dünya turu atan Covid-19 Avrupa, Kuzey Amerika, Asya, Güney Amerika gibi kıtalarda dehşet verici yüzünü göstermiştir. Salgın hastalıklar tarihin belirli dönemlerinde çirkin yüzünü insanlara göstermektedir. Dünyada hızla artan can kayıpları ülkelerin sağlık önlemleri almasını zorunlu kılmıştır. Meydana gelen pandemi süreci yalnızca sağlık alanını değil yaşamın tüm alanlarını derinden etkilemiştir. Bu nedenle ülkeler sağlık alanından başlayarak ekonomi, gündelik hayat, eğitim, siyaset vb. alanlarda yeni yaptırım ve kararlar çıkarmak zorunda kalmışlardır (TTB, 2020: 10-11). Covid-19 dünya siyasetinin göbeğine bir bomba gibi düşmüştür. Tüm dünyanın ortak düşmanı koronavirüs olmuştur ve ülkeler sağlık savaşını kazanmak için birlik olmuştur.

Tarih boyunca insanlık, salgın hastalıklar ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. İnsanların doğayla olan mücadelesi salgın hastalıkların oluşmasına neden olmaktadır. İnsan kalabalıklarının yoğun bir şekilde bulunduğu alanlar virüslerin yayılmasına olanak sağlamaktadır ve bunun yanı sıra doğaya verilen zararda yeni virüslerin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Günümüz Covid-19 pandemisinin Çin'deki hayvan pazarlarından ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. İnsan mobilitesinin

fazla olduğu mekânlar salgın hastalıkların hızla yayılmasına olanak sağlamaktadır. Çin'in aynı zamanda kalabalık nüfusu insan mobilitesinin fazla olduğunun da bir göstergesidir. İnsan hareketliliğinin Çin'de fazla olması, Covid-19 virüsünün domino etkisi yaratarak can almasına olanak sağlamıştır. İnsanların ölümle yüzleştii pandemi sürecinde gündelik hayatın yeniden dizayn edilmesi zorunlu bir hal almıştır. Covid-19 bir halk sağlığı krizi olarak dünyayı toplumsal, kültürel, ekonomik, psikolojik ve politik yönden bir değişim sürecine sürüklemiştir. Net bir ifadeyle pandemi süreci gündelik hayatı yerinden etmiştir demek doğru olacaktır. Gündelik hayat üzerindeki değişim devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Devlet eliyle yapılan her bir müdahale halk sağlığını korumak ve virüsün hızla yayılmasının önüne set çekmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Gündelik hayata getirilen kademeli hamleler ile yaşamın kısıtlanması yeni bir gündelik hayatın doğuşunu elzem kılmıştır. Seyahat kısıtlanması, spor müsabakalarının ileri bir tarihe ertelenmesi, düğün ve cenaze gibi insan kalabalıklarının bir arada etkileşimde bulunduğu etkinliklerin yasaklanması, sokağa çıkma kısıtlanması, eğitim ve öğretime ara verilmesi, Covid hastalarının zorunlu izolasyonu, cafelerin kapatılması, müzik kısıtlanması, maske kullanımının zorunlu kılınması, temaslının izolasyonun zorunlu olması, konserlerin yasaklanması, marketleri belirli günlerde açık olması ve saat kısıtlamasına tabi tutulması, dönüşümlü çalışma vb. yasaklar ile gündelik yaşam kontrol altına alınmıştır. Gündelik hayatın fiziksel etkileşime dayanan tüm aktivitelerinin kısıtlanması salgının yayılmasına engellemeye yönelik olsa da gündelik hayatın bir kriz sürecine girmesine neden olmuştur (Gençyürek Erdoğan, 2020: 1298). Gündelik hayat, düzen ve denge üzerine kurgulanmaktadır ancak gündelik yaşam sürdürülemez bir hal aldığı noktada ise denge bozguna uğratılmaktadır (Lefebvre, 2007: 44-45). Pandemi sürecinde yürürlüğe koyulan kısıtlamalar gündelik hayatın sürdürülemez bir hal almasına neden olmuştur. Bu noktada gündelik hayatın fiziksel mobilitate dayanan edimleri yerinden edilerek dijital bir gündelik hayat yaratılmıştır. Net bir ifadeyle yaşamın olmazsa olmaz bir parçası olan internet ağı ve dijitallik pandemi süreciyle birlikte değerine değer katmıştır.

Pandemi sürecinin yarattığı halk sağlığı krizi yüz yüze olan etkileşime bir engel teşkil etmektedir ancak toplumsal yaşamın devam etmesinin kaynağı da yüz yüze gerçekleştirilen insani ilişkilerdir. Yüz yüze etkileşimin yarattığı psikolojik doyum

gündelik hayattan çıkarıldığında yeri doldurulamaz bir boşluk oluşturmaktadır. Gündelik hayatın yaşadığı krizden bir çıkış yolu olarak dijital gündelik hayat oluşturulmuştur. İnternet ağı ve dijitallik, gündelik hayatın kaçış rampasını haline gelmiştir. Yeni dijital gündelik hayat formunun oluşturulmasının kaynağı uygulamaya koyulan yasaklar ve kısıtlamalardır. Covid-19'un hızla yayılmasına neden olan insan hareketliliğini azaltmak adına önlemler alınmıştır. Bu önlemlerden birisi de yüz yüze eğitim veren okulların, kursların ve dershanelerin dijital ortama taşınmasıdır. Eğitim alanının dijital ortama taşınması zamansız ve mekânsız öğrenim için büyük bir adım oluşturmaktadır. Uzaktan eğitim ile eğitim süresi boyunca kaçırılan derslerin tekrar izlenebiliyor olması yahut bir beton yığınına sığdırılmış binlerce öğrenci olmadan sanal bir ağ üzerinde eğitimin mekânlaştırılması yeni dijital gündelik hayata örnek teşkil etmektedir. Dijital gündelik hayatın zamansız ve mekânsız bir uzam üzerinde kurgulanması yaşamı kolaylaştırıyor olsa da dijitalliğe ulaşmanın ekonomik olarak belirli bir maliyeti vardır. Tüm insanların internet ağına ve internet ağını kullanabilecekleri araçlara ulaşamıyor olması adaletsiz bir durum yaratmaktadır. Gündelik hayatın adaletsizliği dijital gündelik hayata da farklı bir formda taşınmaktadır. Eğitimin zorunlu bir ihtiyaç olarak karşılanamıyor olması tabakalı toplum yapısını daha belirgin hale getirmektedir. Dijital yaşam gelişmiş toplumlar için gündelik hayata ara bir form kazandırırken gelişmemiş ve gelişmekte olan toplumlar için tabakaların derinleşmesi anlamına gelmektedir. İnsani bir hak olarak eğitime ulaşma yolundaki engeller gündelik yaşamı zorlaştırmaktadır. Bu zorlukların ve eşitsizliklerin aşılması adına, internet ve onun kaynaklarına ulaşamayan öğrenciler için çalışmaların yapılması elzemdir. Pandemi süreci yeni dijital gündelik hayata bir hazırlık niteliği taşımaktadır. Bu nedenle eğitim ve diğer alanlarda yapılacak tüm iyileştirme hamleleri geleceğe yapılan bir yatırım anlamına gelmektedir.

Eğitim, toplumsal yaşam ve toplumlaşma sürecinde önemli bir yere sahiptir ve bu alanda meydana gelebilecek sarsılmalar toplumsal yaşamı doğrudan ve dolaylı yollarla etkilemektedir. Kısıtlamalar ve yasaklar sürecinde eğitimin, ağlar üzerinde gerçekleştiriliyor olması yüz yüze etkileşimin meydana getirdiği toplumsallaşmanın gerçekleşmesine engel olmaktadır. Bu süreç içerisinde öğrenciler, sosyal medya platformları ve uygulamalar üzerinde tanışarak dijital bir toplumsallaşma yoluna başvurmuştur. Dijital toplumsallaşmanın kuşaklar arasında yabancılaşma ve

adaptasyon sorunlarına neden olabileceği öngörülmektedir. R. Merton’ın “beklenen toplumsallaşma” kavramı pandemi sürecindeki eğitim ve toplumsallaşma ilişkisini açıklar niteliktedir. Beklenen toplumsallaşma, her bir bireyin toplumsallaşma sürecinde kendinden önceki gruba yabancılaşarak yeni gruba adapte olmasını ifade etmektedir. Günümüz pandemi sürecini deneyimleyen öğrenciler yeni bir toplumsallaşma sürecine girerek yüz yüze eğitime yabancılaşmaktadır ve çevrimiçi eğitime adapte olarak dijital toplumsallaşmayı öğrenmektedir (Varışlı, 2021: 243). Dijital toplumsallaşmanın eğitim yoluyla pekişmesi insanların gözetim altında tutulmasını ve denetlenmesini de kolaylaştırmaktadır. Foucault’ın panoptikon kavramsallaştırması günümüz dünyasında dijital bir hal almamaktadır. İnternet ağının gelişmesi ve teknolojik gelişmeler insanların her an gözetlenmesine olanak sağlamaktadır. Eğitim sürecinin devlet eliyle değiştirilerek dijital bir form kazanması insanların daha fazla gözetlenmesine olanak sağlamaktadır. Uzaktan eğitim sürecinde gözetleme ve denetimin kaynağı okullardan kameralara dönüşmüştür. Foucault; eğitim kurumlarını, akıl hastanelerini ve kışkırtıcı kapatılma alanları olarak tasvir etmektedir. Bu mekânlar denetleme, gözetleme ve disiplinize etme alanlarıdır. Devlet ideolojik bir aygıt olarak bu kurumları kullanarak toplumu arzuladığı yönde dizayn etmektedir (Varışlı, 2021: 243). Pandemi sürecinde devlet eliyle yeni bir toplumun tohumları atılmaktadır. Bu süreçte eğitim dijitalleşmesi gelecekteki dijital yaşamın fragmanını sunmaktadır.

Pandemi süreci insanlar üzerinde bir panik havası yaratmıştır. İnsanlar bu süreçte kısıtlamalar ve yasaklar dolayısıyla izole bir hayat yaşamaya başlamak zorunda kalmıştır. “Hayat Eve Sığar” çağrısı ile insanlar gündelik hayatı evlere sığdırmak zorunda kalmıştır. Hayatın evlere sığdırılması ile aile yaşantısı da Covid-19’un etkisini altına girmiştir. Toplumun tekerleği yahut toplumun en küçük parçası olarak nitelendirilen aile kurumu her toplumda varlığını korumaktadır. Aile kurumu her toplum için önemli bir yere sahiptir ve birçok görevi üstlenmektedir bunlar; neslin devamlılığını sağlama, bireyin yetiştirilmesi ve bireyin ihtiyaçlarının karşılanması, sosyalizasyonun başlangıcı olma ve toplumsal öğelerin aktarılması sağlamak olarak sıralanabilmektedir. Aile kurumu toplumsal yaşamın tekerleğini oluşturmaktadır ve aile kurumunda meydana gelen değişim ve dönüşüm doğrudan toplumsal yaşamı etkilemektedir (Güngör, 2020: 398). Toplumsal yaşamda meydana gelen krizler aile

kurumunu doğrudan ve dolaylı yollar ile etkilemektedir. Pandemi süreci bu noktada doğrudan aile yaşantısını etkilemektedir. Aile kurumu varlığını korumak adına yeni stratejiler ve önlemler geliştirmek zorunda kalmıştır. Devlet ve halk sağlığı politikaları gereğince zorunlu ihtiyaçlar dışında sokağa çıkma kısıtlaması uygulanmıştır. Kısıtlamalar sürecinde 65 yaş üstü ve 18 yaş altı çocuklar, risk grubunu oluşturmaktadır. Yaş itibarıyla yaşlıların kronik rahatsızlıklarının bulunması Covid-19 karşısında onları güçsüz kılmaktadır. 18 yaş altı çocukların ise temas oranının fazla olmasından dolayı taşıyıcı riski taşımaları onları risk grubuna dâhil etmiştir. Bu nedenle Bu kısıtlamalar her bir aile bireyini zorunlu olarak ev ortamında bir araya getirmiştir. Ailelerin günlük yaşamlarının kısıtlanması durumu aile içindeki görevlerin, ev içi faaliyetlerin düzenlenmesini zorunlu kılmıştır (Güngörer, 2020: 399).

Covid-19 pandemi süreci uygulanan yasaklar ve kısıtlamalar ile gündelik hayatın değişmesine ve dönüşmesine neden olmuştur. Salgının etkisiyle hızla dönüşen gündelik yaşam bireylerin konfor alanlarından çıkmalarına neden olmuştur. Konfor alanından çıkma fikri stresli bir sürecin habercisi niteliğindedir. Bu stresli süreçte ailelerin gündelik hayatı eve sığdırma çabaları fiziksel ve psikolojik olarak yorucu bir süreci ifade etmektedir. Hayatlarını eve sığdırmaya çalışan aile bireyleri maske, mesafe ve hijyen kurallarını bir arada sürdürmenin zorluğunu yaşıtmaktadır. Pandemi süresinde aile içi ilişkileri en çok etkileyen durumlardan birisi de enfekte olmuş aile bireyleridir. Aynı evin içerisinde her bir aile bireyi izole bir şekilde yaşam sürdürmenin zorluğunu deneyimlemektedir. Covid-19'a yakalanan aile bireylerinin vefatı ise psikolojik olarak bir yıkım sürecini ifade etmektedir. Aile bireylerinden herhangi birinin kaybı mental sağlığı doğrudan etkileyerek ruhsal problemlere neden olabilmektedir. Yasaklar ve kısıtlamaların tutsaklığında yaşanan psikolojik bunalım aile kurumunu derinden yaralamaktadır. Vefat eden aile bireyinin son yolculuğuna uğurlanması bile pandemi kurallarınca gerçekleştirilmektedir. Defin işlemlerinin az sayıda insan ile yapılması, cenazenin son bir kez gösterilmemesi, dini vecibelerin pandemi süreci kurallarının altında gerçekleştiriliyor olması da aile bireylerini psikolojik olarak travmatik bir sürecin içerisine sürüklemektedir. Bu süreçte yüz yüze psikolojik destek almanın zorluğu süreci daha da zorlaştırmaktadır. Online olarak gerçekleştirilen terapiler travmatik süreçlerden çıkmanın kapısını aralamaktadır.

Dijital dünyanın meydana getirdiği sığınaklar her ailenin koruyucusu yahut fiziki mekândan kaçış rampası olamamaktadır. Pandemi süreci aile içerisindeki geçimsizliklerin arttığı, ruhsal problemlerin ön plana çıktığı ve şiddet vakalarının vuku bulduğu bir süreci de meydana getirmiştir. Sokağa çıkma kısıtlamaları ve yasaklar sürecinde evler hem en güvenli hem de en güvensiz yerler haline gelmiştir. Aile içi şiddetli geçimsizlikten en çok etkilenenler; yaşlı, engelli, çocuklar, kadınlar, göçmen ve mülteciler olmuştur. Şiddetin uygulayıcısı yahut istismarcı ile evde yaşam zorunlu bir hal almıştır. Bu süreç içerisinde hastanelerin risk alanları olması ve destek ekiplerine ulaşmanın zorluğu mağdurları bir çıkmaza sürüklemektedir. Şiddetin müsebbibi olanı şikâyet etmek mağdur için oldukça zor bir durumu ifade etmektedir. Mağdur kişi şikâyetinin ardından daha fazla şiddete uğrama korkusu yaşamaktadır (Toprak Ergönen, Biçen, Ersoy, 2020: 49-51).

Pandemi süreci mental olarak insanları yorduğu kadar sosyo-ekonomik olarak da bir bataklığa sürüklemektedir. Devletin maddi desteğine ihtiyaç duyan ailelerin sayısı pandemi sürecinde artış göstermiştir (Çelik ve Çak, 2021: 44). Bu süreçte çoğu aile ekonomik problemler ile başa çıkabilmek için online olarak yapılabilen işlere yönelme eğilimde olmuştur. Dijital dünya aile bireyleri için pandemi sürecinde bir iş kapısına dönüşmüştür. Aile bireyleri aynı zamanda dijital dünya ile kendilerine sığınaklara yaratmıştır. Sosyal medya platformları her bir birey için kişiselleştirilmiş sığınak olmuştur. Fiziki olarak aynı mekânı paylaşmak zorunda kalan aile bireyleri internet ağı ile farklı bir uzamda kendisini görünür kılarak yaşamın içerisine dâhil olmuştur. Android telefonlar insanların kişiye özel kulübeleri yahut yaşam destek üniteleri haline dönüşmüştür. Fiziki mekânda akmayan yaşam, ağlar üzerinde varlığını sürdürerek gündelik hayatı evrimselleştirmiştir ve böylelikle sanal ile gerçek ayrımı ortadan kalkarak girift bir yaşamın temelleri atılmıştır. Dijital dünya boş zaman aktivitelerinin bile paraya dönüştürülebileceği bir mekân yaratmaktadır. Aile içinde birlikte oyun oynamakla gerçekleştirilen duygusal yakınlık sanal oyunlar ile maddi bir kazanca dönüşmektedir. Sanal oyun oynama süresi Covid-19'un ile artışa geçmiştir. Sanal dünyada geçirilen vaktin artması teknoloji bağımlılığına neden olabilmektedir. Dijitallik, bireyselleşmiş bir dünya sunmaktadır ve bu durum aynı evi paylaşan aile bireyleri arasındaki bağları güçsüz kılmaktadır (Zeytünlü ve Yazgan, 2021: 48-49).

Günümüz dünyasında sosyal medya kullanmayan insan sayısı gün geçtikçe azalmaktadır. Sosyal medya gündelik hayatın bir yansımasını sunmaktadır. Yasaklar ve kısıtlamalar sürecinde gündelik hayatın dört duvar arasına sıkışması boş zaman aktiviteleri üzerinde de değişime ve dönüşüme neden olmuştur. Pandemi süreciyle birlikte evde geçirilen süre artmıştır. İnsanların yaşamlarını ev içerisinde idame ettiriyor olması yeni boş zaman aktivitelerinin üretilmesine ve sosyal medya platformlarında paylaşılmasına olanak sağlamıştır. Ev içinde gerçekleştirilmesi mümkün olan aktivitelerin azlığı, sosyal medyayı yeni bir eğlence ve aktivite alanına dönüştürmüştür. Pandemiyle birlikte sosyal medya, boş zaman aktivitelerinin sergilendiği bir kumpanyaya dönüşmüştür. Spor salonlarında ve açık havada gerçekleştirilen spor aktiviteleri sosyal medya platformlarında yapılr bir hal almıştır. Sosyal medya paylaşımları spor salonlarını aratmayacak duruma gelmiştir. Spor aktivitelerinin yanı sıra insanlar sosyal medya platformlarında mutfak nasıl bir sanat alanına dönüşebileceğini de göstermişlerdir. Mutfak yalnızca evin bir bölümü olmaktan çıkarak sanatsal bir alana dönüşmüştür. Sosyal medya, yeni yemek tariflerinin ve çlgın sunumların paylaşıldığı bir platforma dönüşmüştür. Instagram hikâyeleri herkesin birer şefe nasıl dönüştüğünü gözler önüne sermiştir (Ünlü Gül, 2021: 7-8). Instagram paylaşımlarının öne çıkan yüzü ekmek yapımı ve yeni ekmek sunumları olmuştur. Evde kalan bireyler daha sağlıklı ekmeklere ulaşabilmek ve boş zaman aktivitesi yaratmak adına kendi ekmeklerini yapar duruma gelmişlerdir. Instagram paylaşımları ile pandemi sürecinin yıldızı ekmek olmuştur da denilebilir.

Pandemi sürecinde insan hareketliliğine sebep olan ve insan kalabalıklarını bir araya getiren faaliyetlerin yasaklanması sanatsal faaliyetleri doğrudan etkilemiştir. Bu noktada opera, tiyatro, sinema, konser vb. sanatsal aktivitelere bir süre ara verilmiştir. Bu noktada dijital platformlar fiziksel olarak bir araya gelmeyen insanları ağılar üzerinde bir araya getirmiştir. Dünyaca ünlü operalar, konserler ve tiyatro gösterileri dijital ağılarda gerçekleştirilmiştir. Pandemi sürecinde Yalın ve Sıla'nın canlı yayın yaparak gerçekleştirdiği konserle dijital konserlere örnek teşkil etmektedir. Sanatsal aktivitelerin varlığının devam ettirilebiliyor olması insanların psikolojik olarak rahatlamasına ve pandeminin yarattığı bunalımdan çıkılmasına olanak sağlamıştır. Sosyal medya aynı zamanda herkesin rahatlıkla erişebileceği tabakasız bir mekân oluşturmaktadır. Bireyler ücret ödemedi sosyal medya üzerinde konserlere

ulaşmaktadır. Sosyal medya platformu aracılığıyla sanatçıya ulaşabilmektedir. Bunun yanı konserler sahne ışıklarının ısıltısından sıyrılmış ev konforunda sunulan konserlere dönüşmüştür (Deniz Kaya, 2020: 7). Konserlerin yanı sıra sinema sektörü de dijital bir form kazanmıştır. Pandemi sürecinde sinema salonlarının boşaldığı hızla exxen, netflix, blu tv vb. platformlar ön plana çıkmıştır. Dijital platformlar sinemanın yokluğunu doldurmaya çalışmıştır. Genel bir değerlendirme ile günümüz dünyası yaşamın tüm alanlarıyla birlikte dijitalleşen bir gösteri alanına dönüşmektedir ve bu dönüşüm yeni dijital dünyanın temellerini atmaktadır.

Ev içerisinde gerçekleştirilecek boş zaman aktivitelerinin kısıtlı olması bireylerin yeni hobi arayışlarına girmesine neden olmuştur. Bu süreçte birçok insan yeni hobiler edinmeye ve diller öğrenmeye başlamıştır. Online olarak gerçekleştirilen kurslar yoğun bir şekilde talep görmüştür. Boş zaman aktiviteleri, kapanmanın etkisiyle maddi kazanç sağlayan ticari bir faaliyet alanına dönüşmüştür. Bu süreçte sayısı hızla arttan online dil kursları ve hobi kursları örnek olarak verilebilmektedir. İnsanlar pandemiyle birlikte yeni uğraşlar kazanmayı öğrenmiştir. Sosyal medya paylaşımlarında yer alan; balkon dekorasyon videoları, saksı boyama ve heykel yapımı, sebze ve meyve yetiştirme hikâyeleri sürecin gözlemlenmesine olanak sağlamaktadır. İnsanlar, Covid-19 ile birlikte organik olana doğru yönelme eğilimi göstermektedir. Gündelik hayatın koşuşturmasında oradan oraya savrulan birey kendi iç dünyasına dönmenin fırsatını yakalamıştır da demek doğru bir hamle olacaktır. Bireyin organik olana ve kendi iç dünyasına dönüşü boş zaman aktivitelerine yansımıştır. Bu süreçte insanların yazlıklarına ve köylerine kısa süreli taşınması örnek niteliğindedir. Kent hayatının karmaşası ve insan nüfusunun yoğunluğundan uzak olan köyler ve yazlık beldeler kaçış merkezleri haline gelmiştir. Kentin riskle dolu atmosferinden sıyrılan birey bahçe uğraşları ve içsel yolcuğa çıkarak mental gelişim sağlamaya yönelik bir adım atma fırsatı bulmuştur. Pandemi süreci sonrasında oluşacak yeni gündelik yaşam kenttin karmaşasından uzak fakat kenttin fırsatlarını yakın bir yaşam olacaktır. Fiziksel olarak kentten uzaklaşan birey dijital ağlar ile kenttin fırsatlarına ulaşma fırsatı bulmaktadır. Pandemi sürecinde kenttin kalabalığından uzak yaşayan bireyin, dijital gündelik hayat deneyimi gelecekte bir fragman sunmaktadır.

Salgın bir hastalık olarak Covid-19 kültür olgusunu da etkilemektedir. Kültür olgusu toplumsal yaşamın önemli bir parçasıdır ve dinamik bir yapıya sahiptir. Tarihin seyrinde değişim yaratan olay ve olgular kültür kavramını etkilemektedir. Kültür olgusu zamana, mekâna, siyasal olaylara, sosyal ve ekonomik yapıya bağlı olarak değişim gösterebilmektedir (Mahiroğlu, 2010: 1279). Covid-19'un meydana getirdiği pandemi süreci de kültür olgusunu doğrudan etkilemektedir. Türk kültürünün önemli bir parçası olan selamlaşma, tokalaşma, sarılma vb. kültürel ögeler, pandemi süreciyle birlikte zorunlu bir değişim yaşamıştır. Covid-19'un bulaş yolu olan temastır ve teması engellemek adına bazı kültürel ögeler rafa kaldırılmıştır. Pandemin meydana getirdiği zorunlu sosyal izolasyon durumunun kaynağı olan “sosyal mesafe”, “hayat eve sığar” ve “online çalışma” yeni normal kavramsallaştırmasını oluşturmaktadır. Yeni normal olarak ifade edilen bu süreç Covid-19'un kültürel ögeler üzerinde yarattığı değişimi de ifade etmektedir. Yeni normal ile birlikte gündelik yaşamın her bir vechesi Covid-19'a ayak uydurur bir hal almıştır (Güven, 2020: 88). Yeni normal yahut yeni gündelik hayat içerisinde insanlar fiziksel temastan sakınır hale gelmiştir. Selamlaşma ve sarılmalar yerini yumruk tokuşturma ve ayak topuklarının birbirine değdirilmesine bırakmıştır. Gündelik hayat içerisinde fiziksel temasa dayanan etkileşimlerin rafa kaldırılması dijital dünyada emojiğin öne çıkmasını sağlamıştır. Fiziksel olarak temasta bulunamayan insanlar emojiğin aracılığıyla duygularını ifade etmenin bir yolunu bulmuştur.

Gündelik hayata getirilen kısıtlamalar ziyaretleri, cenaze törenlerini, dini tören ve ibadetleri, düğün törenlerini, asker uğurlamalarını ve siyasi toplantıları hayatın içerisinde söküp almıştır. Toplumsallaşmanın önemli ayaklarını oluşturan bu faaliyetlerin kısıtlamalara tabi tutulması yeni arayışlara neden olmuştur. Bu süreç içerisinde insan kalabalıklarının bir arada tutan bu gibi faaliyetler dijital ortama taşınmıştır. Pandemi sürecinden en çok etkilenenler arasında çiftler, düğün sektörü ve bu sektörde çalışanlar vardır. Düğünler insan kalabalıklarının yoğun bir şekilde bir araya geldiği organizasyonlardır. İnsanların temasta bulunduğu bir organizasyon olan düğünler pandeminin radarına girerek bir süre yasaklanmıştır. Bu süreçte gerçekleştirilen nikâh törenlerine konuklar dijital ağlar aracılığıyla dâhil olmuştur. Düğünlerin vazgeçilmezi olan takı törenleri ise iban hesapları üzerinde gerçekleşmiştir. Vaka sayılarının düşmesi ve aşı çalışmaları, yasakların kaldırmasına

olanak sağlasa da teması önlemek adına tedbirler alınmaya devam edilmiştir. Bu tedbirleri arasında halayların el ele tutuşarak değil de sosyal mesafe sağlayacak sopalar aracılığıyla oynanması vardır. Net bir ifadeyle Covid-19 tıp literatürüne sıkışıp kalan bir virüs olmaktan ziyade toplumsal yaşamı günden güne istila eden bir virüs olarak tarihe adını altın harfler ile yazdırmıştır. Toplumsallaşmanın önemli bir parçası olan akraba ziyaretleri yahut hasta ziyaretleri gibi faaliyetler görüntülü arama veya facetime ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Yalnızca aile ziyaretleri değil dünya siyaseti bile bir ağ üzerinde konuşulur bir hal almıştır. Dünya liderleri salgın krizini çözümlmek adına fiziksel olarak bir araya gelemeseler bile görüntülü konuşma aracılığıyla krizi çözümlmeye çalışmışlardır. Dünya siyasetinin merkezi dijital ağlar olmuştur ve aralarında kilometrelerce uzaklık olan liderler saniyeler içerisinde bir araya gelebilir bir hal almıştır.

Küresel bir boyut kazanan Covid-19 sosyal hayatı ve siyasal hayatı etkilediği gibi dinsel hayatı da etkilemiştir. Virüsün hızlı yayılımı ve ne kadar süreceğinin belli olmamasının yarattığı korku insanların fiziksel temasa dayan her şeyden elini eteğini çekmesine neden olmuştur. Bu nedenle dini organizasyonlar, bayramlar ve ritüeller ertelenmiştir. Din, bireysel ve toplumsal anlamda yaşamı doğrudan etkileyen önemli bir olgudur ve insanların kriz süreçlerinin sığınağı aynı zamanda yaşamlarının şekillendiricisidir (Ayten, Göcen, Sevinç, Öztürk, 2012: 48). Dini inanış ve inançlar farklı olsa da düşmanın bir olması dini ritüellerde kısıtlamaların uygulanmasına neden olmuştur ve dinsel yaşam dönüşüme uğramak zorunda kalmıştır. İbadethanelerde insan kalabalıklarının bir araya gelmesi yasaklamıştır. İsrail bu süreçte ülkeye giriş ve çıkışları yasaklamıştır ve bu durum Hristiyanlar ile Yahudileri derin bir hüzne sürüklemiştir. Modern dünyanın getirisi olan internet ağı aracılığıyla kilise ve sinagoglarda gerçekleştirilemeyen toplu ibadetler dijital dünya gerçekleştirilmeye başlanmıştır. İslam âlemi ise camilerden yapılan canlı yayınlar ve vaazlar ile toplumsal ilişkilerin kurulması hedeflenmiştir. Pandemi sürecinin ilk evrelerinde cami içerisinde namaz kılınmasına kısıtlama getirilmiştir. Bunun durumun en büyük nedeni ise camide ibadet eden yaşlı nüfus oranının fazla olmasıdır. Yaşlılar virüsün risk grubunu oluşturmaktadır ve bu durumda yasakları zorunlu kılmıştır. Camilerde gerçekleştirilen ibadatlara kısıtlamaların getirilmesi yaşlıları yalnızca dini anlamda etkilemekle kalmamış sosyal yönden de etkilemiştir. Yaşlıların buluşma noktası olan camiler,

ibadetin gerçekleştirildiği yer olmanın yanı sıra sosyalleşmenin de mekânıdır. Dinsel ve sosyal yaşama ket vuran pandemi süreci, bireylerin manevi ve ruhsal yönden doyumlarını engellemiştir (Apalı, 2021: 163-164). Dini ritüellerin ibadethanelerde yapılamıyor olması nedeniyle ev ortamında ibadetler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Durkeheim'ın da ifade ettiği üzere din bir kolektivite unsurudur. Toplumsal anlamda bireyleri sarıp sarmalayan din olgusu insanlar arasındaki birlik ve beraberlik duygusunu güçlendirmektedir. Zor dönemlerde bir çıkış yolu arayan insanlar din olgusuna sığınmaktadır. Kriz süreci yaratan Covid-19'da insanların daha çok ibadete yönelmesine ve şükür etmesine neden olmuştur (Apalı, 2021: 164-165).

Covid-19 salgını yaşamın öngörülemez riskler ile dolu yönünü gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu öngörülemez risk psikolojik, sosyolojik, politik, kültürel ve ekonomik yönden tüm toplumları etkilemektedir. Covid-19 tıp literatürünü meşgul etmek ile kalmayıp yaşamın tüm alanına sirayet etmiştir. Yaşamın tüm alanlarında etkisini gösteren ölümcül risk, ekonomiler alt üst etmeyi başararak dünyayı ekonomik anlamda bir bunalımın eşiğine sürüklemiştir. Covid-19'un yayılımını önlemek adına getirilen seyahat kısıtlaması, dönüşümlü iş planlaması, toplu taşımaların kısıtlı sürelerde çalışması, işletmelerin kapatılması, eğlence ve turizm sektörüne getirilen yasaklar ekonomileri bunalımın eşiğine götürmüştür. Dünya ve Türkiye'de ekonominin beslenme kaynağı olan turizm ve eğlence sektörü Covid-19 illetine yakalanmıştır da denilebilir. Turizm sektörü, ülkelerin kalkınmasını önemli bir yere sahiptir. Turizm sektörü hem dinamik hem de kırılgan bir yapıya sahiptir. Turizm, meydana gelen krizlerden aktif bir şekilde etkilenmektedir. Günümüzde yaşanan pandemi süreci turizm faaliyetlerinde daraltıcı bir etkiye neden olmuştur ve bu daraltıcı etki turizm krizi olarak adlandırılmaktadır. Turizm krizleri doğal afet, salgın, savaş, terör, ekonomik kriz vb. durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda turist sayısında hızlı bir düşüş yaşanmakta, turizm alanları çekici etkisini kaybetmekte ve turist harcamalarının düşmesi doğrudan ekonomiyi etkilemektedir (Çeti ve Ünlüöner, 2019: 112). Pandemi süresince uygulamaya konulan yasaklar ve kısıtlamalar arz talep dengesini alt üst etmiştir. Turizm sektörünün tekrar güç kazanması için belirli önlemler ile kendini yenilemesi zorunlu bir hale gelmiştir. Turizmin güç kazanması maliyetli bir süreci ifade etmektedir. Turizm merkezlerinde hijyen önlemlerinin alması, konaklayan kişi sayısının azaltılması ve insan etkileşiminin

minimumuna indirildiği bir ortamın yaratılması sancılı bir süreci ifade etmektedir. Gelecek turist sayısı azken maliyetler fazlalaşacaktır. Turizmin yaşadığı bu sancılı süreci öngörmek oldukça zordur (Çıtak ve Çalış, 2020: 128). Turizm sektörü, pandemi sürecinin getirdiklerine göre kendisini şekillendirmek zorunda kalmaktadır. Pandemi süreci doğaya dört eller sarılma süreci olarak da ifade edilebilir. Bu süreçte insanlar doğaya, huzura ve nefes almaya ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada turizm sektörünün gülen yüzü kamp alanları, karavan konaklama alanları, yat kiralama ve aile konaklamasına uygun apartlar değer kazanmıştır. Ülkelerin gelişmiş düzeylerinin farklılığı da doğrudan turizmi etkilemektedir. Pandemi süreci başlı başına bir ekonomik bunalım süreci olmasından dolayı insanlar için tatil ikinci plana atılmaktadır. Gelişmemiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler için birincil olan temel ihtiyaçlara ulaşmaktadır. Dünyada aşının yangınlaşması turizme rahat bir nefes aldırılmıştır. Aşı çalışmaları turizm sektörü için suni teneffüs etkisi yaratmıştır da denilebilir.

Çalışma ve çalışma hayatı insanların gündelik hayat rutininin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır aynı zamanda toplumsal yapıyı ve toplumsal ilişkileri doğrudan veya dolaylı yollar ile etkilemektedir. Günümüz dünyasının çalışma hayatı ifade eden çalışma pratiği 1970’li yılların başından itibaren oluşmaya başlamıştır. Çalışma hayatı, 1970’li yıllarda bir değişim ve dönüşüm sürecinin içerisine girmiştir. Bu değişim ve dönüşümde etkili olan ise Fordist üretimin katı yapısıdır. Teknolojinin gelişimi ve internet ağının yükselişi, iş hayatını doğrudan etkileyerek yeni çalışma tanımları oluşturmaya başlamıştır ve fordist üretimin katı yapısında sallantılar meydana gelmiştir. Bu sallantılılar sonucunda esnek çalışma yahut evden çalışma olarak ifade edilen çalışma düzeni ortaya çıkmıştır. Evden çalışma ile birlikte iş hayatının zaman ve mekâna sıkışan yönü ortadan kaldırılarak özgürleşme sağlanmıştır (Kıcıır, 2019: 174-175). Günümüz dünyasına dijitalliğin hâkim olması birçok işin online olarak gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır ancak iş hayatı tam anlamıyla mekansız değildir. Pandemi sürecinin başlangıcıyla birlikte getirilen kısıtlamalar iş hayatını ev hayatına taşımıştır. 1970’li yılların başında başlayan iş hayatının dönüşümü pandemi süreciyle birlikte hız kazanmıştır. Yıllar içerisinde yavaş yavaş gerçekleşen dönüşüm bir anda gerçekleşir bir hal almıştır. Uzaktan eğitim ve uzaktan çalışma gündelik hayatın merkezi haline gelmiştir. Pandemi süreci, iş hayatında

dijitalliğe önem verilmesi ve bu alana yatırım yapılması gerektiğini gözler önüne sermiştir. Covid-19'un ardından yükselen bir dijital yaşam beklenmektedir.

Çalışma hayatının bu süreçte dijital bir hal alması insanların yaşamına kolaylık sağlamıştır. Ev ortamının verdiği güven ve huzur psikolojik bir doyum sağlamaktadır. Bunun yanı sıra evden çalışma, iş ortamının stresli havasından ve yoğun temposundan uzaklaşmaya olanak sağlamaktadır. Çalışanlar evlerinde kişiselleştirilmiş bir çalışma ortamı oluşturabilmektedir ve böylelikle çalışma düzenlerini kendileri planlamaktadır bu durum iş hayatında özgürleşmeyi olanaklı kılmaktadır. İş hayatı ile özel hayatın bir mekânda birleşmesi yalnızca olumlu sonuçlar doğurmamaktadır. Pandeminin getirmiş olduğu yeni iş hayatı tanımı, bireylerin aile yaşantısı ile iş yaşantısının hemhal olmasına neden olmuştur (Nişansı ve Usta, 2021: 103-104). Çalışma esnasında bireyler bir taraftan işlerine odaklanmaya çalışırken bir taraftan da ev hayatının temposuna ayak uydurmaya çalışmaktadır. Yoğun bir tempoda iş görüşmesi gerçekleştiren anne veya babanın çocuklarının ağlama sesleriyle işlerinin bölünmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Evden çalışmanın en büyük handikabı ev içerisinde iş disiplinin korunamıyor olmasıdır. Aile hayatı ve iş hayatının aynı mekâna sıkıştırılması, bireylerin odaklanma problemlerine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra evden çalışmanın verdiği zamansızlık hali bireylerin daha çok çalışmasına sebep olmuştur. Dijitalliğin yarattığı zamansızlık ve mekânsızlık mesai kavramını ortadan kaldırarak mesai saati olmayan dijital işçiler ordusunu yaratmıştır. Dijital işçiler gün boyu çalışırken bir taraftan da aile yaşantısına adapte olmaya çalışmaktadır. Ev hayatı ile iş hayatının iç içe geçmesi komplike bir yaşam oluşturmuştur. Yeni normal olarak adlandırılan süreçteki çalışma düzeni ve gelecekteki iş hayatına ilişkin tezahürler literatürü meşgul etmeye başlamıştır. Pandemi süreci sonrasında hibrit çalışmanın ön plana çıkacağı düşünülmektedir. Hibrit çalışma modeli, çalışanların haftanın belirli günlerinde ofis ortamında çalışmasını, belirli günlerinde ise online çalışmasını ön gören çalışma düzenini ifade etmektedir (Nişansı ve Usta, 2021: 104). Gündelik hayatın önemli bir bileşenini oluşturan çalışma hayatının dijitalleştirilmesi toplumsal yaşamda bir dönüşümün yaşandığını açık bir şekilde göstermektedir.

Dijitallik yaşamın her alanına sihirli değneğini değdirmektedir. Pandemi sürecinde eğitimin televizyon ve ağlar üzerinde gerçekleştirilmesi, bankacılık

işlemlerinin elektronik ortamda uygulamalar üzerinden yapılması, kamu ve özel sektörün dijitallik aracılığıyla dönüşümlü çalışma faaliyetine geçmesi, sosyal medya platformlarının sosyalleşme mekânlarına dönüşmesi ve tüketim ediminin ağlar üzerinde yapılması dijitalliğin yaşama sirayet ettiğinin bir göstergesi niteliğindedir (Gençyürek Erdoğan, 2020: 1299). Gündelik hayat içerisinde gerçekleştirilen en sıradan eylemler bile pandemi sürecinde dijitallikten nasibini almıştır. Bu süreçte uygulanan kısıtlamalar ve yasaklarla daha da ön plana çıkan dijitallik, tüketim pratiğine farklı bir boyut kazandırmıştır. Pandemi sürecinin küresel anlamda meydana getirdiği değişim ve dönüşümlerden, tüketim pratikleri ve tüketici davranışları da doğrudan etkilenmiştir. Uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları ve yasakları ile insanlar yaşamlarını dört duvara sığdırmak zorunda kalmıştır. Tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak adına sokağa çıkamamaları yeni tüketim pratikleri meydana getirmiştir. Yeni bir tüketim pratiği olarak online alışveriş, pandemi sürecinin parlayan yıldızı olmuştur. Bu süreçte e-ticaret siteleri ve alışveriş uygulamalarında artış meydana gelmiştir. Pandeminin yarattığı ekonomik tehditlere karşı dijitallik ekonomik faaliyetlere can suyu olmuştur (Genyürek Erdoğan, 2020: 1298). Covid-19'un yarattığı küresel pandemi yalnızca bir sağlık krizi meydana getirmemiştir bunun yanı sıra ekonomik bir krizde ateşleyicisi olmuştur. Bu süreç içerisinde ekonomiler kendilerine bir can suyu aramak zorunda kalmıştır. Ekonominin dijitalleştirilmesi krizden kaçmanın yolunu açmıştır. Küresel pazarda e- ticaret ve dijitalizasyonun yükselişi ekonomi alanına yeni bir vechе kazandırmıştır. E-ticaret; bilgi, ürün veya hizmetlerin bir ağ üzerinden satılmasını, pazarlanmasını ve dağıtılmasını ifade etmektedir (Alankuş, 2021: 104).

Covid-19 pandemi sürecinde nakitsiz bir toplumun temelleri atılmaya başlanmıştır. Nakit ihtiyacı olmadan dijital paralar ile ihtiyaçların karşılanması hem teması azalmaktadır hem de gündelik yaşamı daha hızlı bir hale getirmektedir. Dijital ortamda yeni bir para tanımı olarak kripto para bu süreçte ününe ün katmıştır. Günümüz dünyasında nakit para kavramının yerini dijital para kavramı almaya başlamıştır. Bu süreçte yükselişe geçen nakitsiz toplumun tüketici davranışları ve pratikleri de dijital bir hal almıştır. Tüketiciler kısıtlamalar dolayısıyla ihtiyaçlarını fiziksel olarak gerçekleştiremese de online satın alma ile isteklerine ulaşabilmektedir. Bu süreçte birçok uygulama ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalar; getir, getir-yemek,

yemeksepeti, banabi, migros sanal market, cepte şok, A101 kapıda vb. uygulamalar olarak sıralamak mümkündür. Covid-19 tüketici davranışları ve pratiklerinde değişim yarattığı gibi işletmelerin satış stratejilerinde de değişim meydana getirmiştir. Her işletmenin kendine özgü bir uygulama çıkarması, dijital alanlara yapılan yatırım ve reklamlarda meydana gelen artış dijitalleşmenin hız kazandığını göstermektedir. Bu süreçte tüketici dijitalleşmeye adaptasyon yaşarken işletmelerde dijital bir dönüşüm yaşamaktadır demek doğru olacaktır (Yıldırım ve Bostancı, 2022: 39-40). Gerçekleştirilen tüketim edimleri ağ üzerinde görünür olan paraların harcanmasıyla yapılmaktadır. Net bir ifadeyle pandemi süreci, insan eli değmeden birçok eylemin yapılabileceğinin kanıtını sunmaktadır. Pandemi öncesinde de var olan e-ticaret, pandemi ile birlikte tüketicilerin yeni tüketim pratiği haline gelmiştir. Dijitallik aracılığıyla her şeyin hızla tüketilebilir olduğu bu çağda, tüketici vaktini bir ürüne harcamak yerine tek tık ile bütün ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmektedir (Yıldırım ve Bostancı, 2022: 36-37).

E-ticaretin pandemi süreciyle birlikte yükselişe geçmesinin en temel nedenlerinden birisi sosyal mesafenin korunabiliyor olması ve temasın en aza indirgenmesidir. Teması azaltmaya yönelik bir hamle olarak uygulamalar, temassız teslimat seçeneği oluşturmuştur. Alınan ürünlerin ödemesi dijital olarak yapılmakta ardından da ürünler kapının önüne koyularak teslim edilmektedir böylelikle etkileşim ortadan kaldırılmaktadır. Bu durum Covid-19'a karşı tüketiciyi güvende hissettirmektedir. Dijital bir ağ üzerinde alışveriş yapmanın zamansız ve mekânsız yönü birçok alışveriş sitesine aynı an da ulaşılabilmeyi ve fiyat karşılaştırılması yapılabilmeyi sağlamaktadır. Pandeminin yarattığı ekonomik krize karşın tüketiciler dijital ağlar üzerinde ev ekonomisini ayakta tutabilecek kampanyalara ve ucuz ürünlere daha hızlı ulaşabilir bir hal almaktadır (Gençyürek Erdoğan, 2020: 1304). Virüsün hızlı yayılımı ve ölüm oranlarında yaşanan artış, yasakların ve kısıtlamaların uzatılmasına neden olmuştur bu durum ise tüketicilerin ihtiyaçlarından daha fazla ürün stoklamasına sebebiyet vermiştir. Pandeminin yarattığı ekonomik kriz yine pandemi sayesinde dijital bir kalkınma yolu bulmuştur. Evde izole bir şekilde yaşayan insanlar kendilerine yeni aktiviteler edinmişlerdir ve bu durumda yeni tüketim ihtiyaçlarının doğmasına neden olmuştur. Yeni boş zaman aktiviteleri için kullanılması gereken araç gereçler e-ticaret sitelerinden satın alınmıştır (Gençyürek Erdoğan, 2020: 1312).

Covid-19 pandemisiyle birlikte dijitalliğin yükselmesi dijital pandemi kavramsallaştırmasını yaratmaktadır. Pandeminin kaçış rampası olan dijital ağlar yaşamın olmazsa olmaz bir parçası haline gelmiştir. Gündelik hayatın dijital ağlarda devam eder bir hal alması reklam stratejilerini de doğrudan etkilemiştir. Etkileşimin en aza indirilmeye çalışıldığı bu süreçte, reklamlarında ana teması sosyal mesafe olmuştur. Kozmetik sektörü bu nokta da dijital bir adım atarak sosyal mesafe vurgusunu reklamlarına taşımıştır. Birçok kozmetik markası sanal makyaj uygulamaları çıkarmıştır. Tester ürünlerin yerini sanal makyaj uygulamaları almıştır. Tüketiciler sanal makyaj uygulamaları ile fiziki temasta bulunmadan dilediği ürünü deneyerek satın alma özgürlüğüne sahip olmuştur (Sucu ve Solhan, 2021: 252). Dijital ağlar aracılığıyla gündelik hayatın dönüştürülmesi aynı zamanda tüketici ile nesne arasındaki ilişkiyi değiştirmektedir. Dijital dünyanın tüketim odaklı olması bireyi her yeni gün tüketime hazır hale getirmektedir. Markalar erişim iznine sahip olduğu data'lar aracılığıyla yaşamın içerisine sızmaktadır. Markalar dijital reklamlarını sms, e-posta ve pop-up'lar ile yaşamın içerisine pompalamaktadır (Sucu, 2020: 563).

Dijitalliğin yükselişe geçtiği pandemi sürecinde sağlık alanında da dijitalleşme hamleleri gerçekleştirilmiştir. “Hayat Eve Sığar” uygulaması ve “Hes Kodu” sağlık sektöründeki dijitalleşmeyi gözler önüne sermektedir. Hes kodları adeta insanların kimlik numaralarına dönüşmüştür. Kişiye özel oluşturulan hes kodlarına, kişinin Covid-19 olup olmadığının bilgisi işlenmektedir ve böylelikle virüsün yayılması engellenmektedir. “Hayat Eve Sığar” uygulaması ise Covid-19’a yakalanan kişinin karantina süresini takip etmektedir. Bu uygulama kullanılırken konum bilgisinin etkinleştirilmesi gerekmektedir. Bunun nedeni ise olası bir tehlike durumunda hastaya ulaşabilmek ve hastanın karantinasını sürdürdüğü mekândan ayrılıp ayrılmadığı gözetlemek içindir. Foucault’un üzerinde durduğu gözetim olgusu pandemiyle birlikte saydam bir hal almıştır. Pandemi sürecinin bir sağlık krizini ifade etmesi ve bunun yanı sıra yaşamla ölüm arasındaki çizgide insan yaşamının imtihan olması gözetimin görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Pandemi süreci sonrası yahut yeni normal yaşamda insanlar dijitallik vasıtasıyla, ölüm korkusu olmadan saydam bir şekilde gözetlenmeye devam edileceklerdir. Gelişen ve değişen teknoloji gözetimi insanların ruhuna üfleemektedir. Dijitalleşen günümüz dünyasında insanlar gözetlenmeyi arzulamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN MODELİ VE DESENİ

Pandemi süreciyle birlikte değişen gündelik hayatın incelendiği bu araştırmada, nicel ve nitel yöntem birbirini dışlamayacak bir biçimde kullanılmıştır. Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatın değiştiği varsayımından hareketle bu değişimin altında yatan dinamikler anket, mülakat ve gözlem teknikleri kullanılarak anlaşılmalı ve açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın modeli ve deseni detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Araştırmanın yöntemi, problemleri, araştırmanın konusu, amacı ve önemi, varsayımları, kapsamı ve sınırlılıkları üçüncü bölümün alt başlıklarını oluşturmaktadır.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Sosyolojik bir araştırmanın bel kemiğini araştırmanın yöntemi oluşturmaktadır. Araştırmanın teorik dayanağı ile yöntem kısmının tutarlı birlikteliği, araştırmanın sağlam bir zemin üzerine kurgulandığının en temel göstergesidir. Bir araştırmada, araştırmanın modelinden yola çıkarak nicel, nitel ve karma yöntem kullanılabilir. Gerçekleştirilen bu yüksek lisans tez çalışmasında karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem, nicel ve nitel yöntemlerin harmanlandığı bir yöntemdir. Karma yöntem, bahsi geçen nicel ve nitel yöntemin birbirini ekarte eden yanları ortadan kaldırmaktadır ve bu sayede birbirini tamamlayan bir yöntem oluşturulmaktadır. Karma araştırma yöntemi, nicel ve nitel yöntemin sentezinden ortaya çıkan bir araştırma yöntemidir. Karma yöntemin bir sentezden meydana gelmesi araştırmanın güvenilirliğini arttırmakta ve bahsi geçen yöntemlerin eksik yönlerini kapatmayı sağlamaktadır. Sayısal ve sayısal olmayan değerlerin birlikte kullanılması ele alınan problemin anlaşılmasını ve açıklamasını kolaylaştırmaktadır (Butgel Tunalı ve Gözü, 2016: 107-108).

Bu yüksek lisans tez çalışmasında ilk olarak araştırmanın tasarısı oluşturulmuştur ve oluşturulan tasarıdan hareketle araştırmanın süreci planlanmıştır.

Bu tasarı ışığında pandemi kavramı, küresel pandemiler, günümüz Covid-19 pandemisi, gündelik hayat ve dijital dönüşüm literatürü taranmıştır. Literatür taramasından hareketle araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Ardından da pandemi sürecini deneyimleyen ve gündelik yaşam pratiklerinde dijital dönüşümü yaşayan kişilerle ön görüşme yapılmıştır. Gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle anket soruları oluşturulmuştur. Pandemi süreciyle birlikte yükselişe geçen gündelik hayatın dijital dönüşümünü daha da anlaşılabilir kılmak adına, anket öncesi ve anket sonrası süreçte görüşmeciler ile görüşmeler sürdürülmeye devam edilmiştir. Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatın dönüşümünü deneyimleyen kişiler ile görüşülmeye çalışılmıştır. Görüşmelerden ve anketlerden elde edilen verilerden hareketle araştırmanın temel problemi betimlenilmeye çalışılmıştır ve buradan hareketle veriler sınıflandırılarak birtakım genellemelere ulaşılmıştır. Anket ve görüşme formu çalışmanın ekler kısmına eklenmiştir.

Pandemi süreci özelinde gündelik hayatın dijital değişiminin ve dönüşümünün analiz edildiği bu çalışmada, en önemli noktalardan birisi de izlenen yöntemdir. Yöntem kavramı yunanca bir kökene sahiptir ve etimolojik anlamı ise takip etme, iz sürme anlamlarına karşılık gelmektedir. Yöntem yahut diğer adıyla metot izlenen yolun tam da kendisidir. Bir hedefe ulaşmak uğruna o yolda gerçekleştirilen zihinsel ve fiziksel edimler yöntemi oluşturmaktadır. Net bir ifadeyle yöntem, bir araştırma sürecinde araştırmacının betimlemek ve açıklamak istediği şeye dair izlediği yol ve bu yolda harcadığı eforun tamda kendisidir (Çelebi, 2004: 131). Araştırmanın yöntemi kısmı, araştırmanın tekerleğini oluşturmaktadır. Araştırmacının ele aldığı konuya ve probleme ilişkin bir yöntem belirlemesi meşakkatli bir süreci ifade etmektedir.

Gündelik hayat, toplumsal değişme ve dijitallik literatüründe birbirinden farklı yaklaşımların değişimi ortaya koyabilmek adına sıklıkla kullandığı tekniklerden biri de ankettir. Anket, belirli sorulardan oluşan bir yazılı veri toplama aracıdır. Elde edilen veriler anket yapılan kişilerin tutum, davranış, inanç ve görüşlerini ifade etmektedir. Araştırmacı anket sonucunda elde ettiği verilerden hareketle bir çıkarıma sahip olmaktadır (Karakaya, 2018: 50). Yazılı veri toplama aracı olan anket, iki gruba ayrılmaktadır bunlar; anket formu ve mülakattır. Anket formu katılımcılar tarafından

doldurulmaktadır. Mülakat ise katılımcıların verdiği bilgiler ışığında araştırmacı tarafından not alınarak yapılmaktadır (Karakaya, 2018: 50). Araştırma süreci araştırmacı için hem meşakkatli hem de maliyetli bir süreci ifade etmektedir. Anket formunun çoğaltılması ve bunun yanı sıra anketlerin uygulanma aşamasında zamanın harcanması maliyetli bir süreci ifade etmektedir. Günümüz dünyasında internet ağı büyük bir ivme kazanmıştır. Dijitalleşen dünyada zaman daha da değerli bir kavram haline gelmiştir. Bir tık ile dünyanın öteki ucuna ulaşılabilinen günümüz dünyasında anket formu da dijital bir form kazanmıştır. Çevrimiçi olarak gerçekleştirilen anket formları hem zamandan hem de maliyetlerden yana bir tasarruf sağlamaktadır. Anket çalışmaları yüz yüze görüşmelerle yapılabildiği gibi web üzerinden de oluşturularak yapılmaktadır. Google, araştırmacılar için anket hazırlama kolaylığı ve anketin katılımcılara URL aracılığıyla ulaştırılması kolaylığını sunmaktadır. Dijital ortamda hazırlanan anketlerin tablolaştırması daha kolaydır. Verilerin tablolaştırılması için özel yazılımlar mevcuttur (Karakaya, 2018: 52).

Literatürde gündelik hayat ve gündelik hayatın dijital perspektifli dönüşümü ele alan birçok araştırma vardır. Bu araştırmalarda birbirinden farklı yaklaşımlar ve teknikler kullanılmaktadır. Pandemi süreciyle birlikte değişen gündelik hayatın dijital yönlü değişimini ele alan bu yüksek lisans tez çalışmasında karma yöntem teknikleri (nicel ve nitel) kullanılmıştır. Tarihte birçok pandemi süreci meydana gelmiştir ancak günümüz pandemisiyle tarihteki pandemileri ayıran en temel nokta internet ağının varlığıdır. İnternet ağının varlığı insanlara farklı bir pandemi deneyimi yaşatmıştır. Yaşanan pandemi deneyiminin anlaşılması ve bu süreçte gündelik hayatta meydana gelen değişimin açıklanabilmesi adına karma yöntem tekniklerinin uygulanması araştırmanın seyri için elzemdir. Pandemi süreciyle birlikte meydana gelen gündelik hayatın değişimi ve dönüşümünü konu alan bu çalışmada, kavramsal dayanaklarının açıklanmasını sağlayan; Marksist teorik yaklaşım, fenomenolojik yaklaşım ve gündelik hayat sosyolojisine ilişkin katkılar sağlayan öznelci sosyoloji yaklaşımıdır. Fenomenolojik yaklaşım gündelik hayat içerisinde sıradanlaşan ve farkına varılan olguların ardında yatan derin gerçekliği anlamaya ve açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır. Eleştirel bir perspektif ile ele alınan olguların derinliğine inilmesi amaçlanmaktadır (Zeytünlü, 2021: 62-63). Bu çalışmada, katılımcıların pandemi

deneyiminden hareketle gündelik hayatın değişim ve dönüşümün altında yatan gerçekliğe fenomenolojik yaklaşım aracılığıyla ulaşılmıştır.

3.1.1. Araştırmanın Modeli

Gündelik hayatta meydana gelen dijital yönlü değişimi ele alan bu çalışmada, çok yönlü bir bakış açısının yanı sıra birçok yöntem, teknik ve yaklaşım bir arada kullanılmaktadır. Pandemi süreciyle birlikte değişen gündelik hayatın dijital yüzünün ele alındığı bu çalışmada karma yöntem ve teknikleri kullanılmaktadır. Karma yöntemin anlaşılabilmesi adına ilk olarak nicel ve nitel yöntemin anlaşılması gerekmektedir. Bilim tarihinde yöntem anlayışı iki temel paradigma üzerine temellendirilmiştir. Bunlar; pozitivist paradigma ve yorumcu paradigmadır. Pozitivist paradigma onyedinci yüzyılın sonları itibariyle bilim tarihinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Doğayı ve toplumu anlamlandırmak için deneye tabi olan gözlemlenebilir olgular üzerinden, genellenebilir ve evrensel bilgilerin elde edilebileceği savunulmuştur. Nicel araştırmalar kendi içerisinde tarama araştırması, korelasyon araştırması, nedensel karşılaştırma araştırması, deneysel araştırma, tek denekli araştırma, tasarım ve geliştirme araştırmaları olarak gruplara ayrılmaktadır (Büyüköztürk, Akgün, Kılıç Çakmak, Karadeniz, Demirel, 2022: 14).

Yirminci yüzyıl pozitivist paradigmaya yönelik kaygıların yükseldiği bir süreç olmuştur. İnsan doğası gereği duyguları olan anlaşılması zor komplike bir varlıktır. Bu nedenle insana dair olan şeylerin indirgemeci bir bakış açısıyla ele alınması araştırmaların geçerliliği ve güvenilirliği için yeterli olmamaktadır. Pozitivist paradigmayla gerçekleştirilen sosyal bilimler araştırmalarında elde edilen sonucun genelleştirilmesi zor bir aşamadır ve bu neden ortaya çıkan çelişkili durum yorumcu yaklaşım aracılığıyla çözümlenmeye çalışılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 109). Öznel bilginin anlaşılmaya çalışıldığı yorumcu bir paradigma oluşturulmuştur. Sayılabilen verilerin sunduğu veriler yerine, öznenin sosyal dünyaya ilişkin bilgisine yönelen paradigma kurgulanmıştır (Baltacı, 2019: 368). Yorumcu paradigma nitel araştırma yöntemini kullanmaktadır. Nitel araştırma yöntemi, nicel araştırma yönteminden farklı olarak dünyanın sosyal yönü ile ilgilenmektedir. Bu durum nitel araştırma yönteminin sosyal bilim araştırmalarına daha uygun olduğunu bir kanıtı niteliğindedir. Nitel araştırma yöntemi toplumsala dair olana ilişkin kavrayış sunmaktadır (Baltacı, 2019:

382). Nitel araştırmalarda sosyal olan dair, olay ve olgular incelenmektedir. Sosyal olay ve olgular zaman, mekân ve duruma göre değişim gösteriyor olması nedeniyle evrensel bir bilgi oluşturulması mümkün değildir. Nitel araştırmalarda sosyal olanın biricik ve özel olmasından mütevellit sınırlı bir genelleme yapılabilir (Baltacı, 2019: 383).

Nicel ve nitel paradigmanın dezavantajlı yönlerinin yarattığı güçlüklerini aşmak adına oluşturulan karma yöntem sosyal bilim araştırmalarına bir can suyu olmaktadır. Karma araştırma yöntemi, nicel ve nitel yöntemleri sentezleyerek büyük resmin açığa çıkmasına olanak sağlamaktadır. Karma araştırma yöntemi kendi içerisinde dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar; zenginleştirilmiş desen, açıklayıcı desen, keşfe yönelik desen ve gömülü desendir. Zenginleştirilmiş desende, nicel ve nitel veriler aynı anda toplanmaktadır. Elde edilen verilerin birbirlerini destekleyip desteklemediği incelenmektedir. Açıklayıcı desende ilk olarak nicel veriler toplanır ardından nitel veriler toplanmaktadır. Keşfe yönelik desende ilk olarak nitel veriler toplanır nitel verilerin ışığında nicel verilere ulaşılmaktadır. Gömülü desende ise nicel ve nitel veriler toplanırken ek verilere de başvurulmaktadır (Büyüköztürk vd., 2022: 258).

Bu yüksek lisans tez çalışmasında nicel ve nitel yöntemlerin sentezlendiği karma yöntem kullanılmaktadır. Nicel araştırma yönteminde kullanılan anket tekniğı ve bunun yanı sıra nitel araştırmada kullanılan görüşme tekniğı kullanılmıştır. Karma yöntem içerisinde yer alan açıklayıcı desen araştırmaya uygulanmıştır. Nicel araştırma tekniğı olan anket katılımcılara uygulanmış ve bunun ardından görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları yarı yapılandırılmış sorulardır. Gündelik hayatın pandemi süreciyle birlikte dijital bir değişim yaşadığı varsayımından hareketle oluşturulan anketler dijital ortamda gerçekleştirilmiştir. Covid-19 virüsünün hala yaygın bir şekilde görünüyor olmasından kaynaklı olarak bazı görüşmeler yüz yüze bazı görüşmeler ise görüntülü konuşma aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşme formundan elde edilen sorulardan hareketle söylem analizi yapılmıştır. Anket verilerinden elde edilen veriler ve görüşme formunda çıkarılan analizler, birlikte sentezlenerek bir sonuç elde edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Temel ve Alt Problemleri

İnsanlık, tarih boyunca birçok salgın hastalık ile mücadele etmek zorunda kalmıştır ve bu salgın hastalıklarla birlikte gündelik hayatın değişimi zorunlu bir hal almıştır. Günümüz dünyası 2019 yılının Aralık ayından bu yana Covid-19 salgını ile mücadele etmektedir. Yerel olarak Çin’de başlayıp küresel bir boyut kazanan koronavirüs tüm dünyayı bir değişim ve dönüşüm sürecinin içerisine sokmuştur. Pandemi ilanının ardından tüm dünyada yasaklar ve kısıtlamalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu yasaklar ve kısıtlamalar hayatı eve sığdırarak izole edilmiş bir yaşama insanları mecbur bırakmıştır. Pandemi sürecinde yasaklar ve kısıtlamaları absorbe eden bir gündelik yaşam yükselişe geçmiştir. Pandemi süreciyle birlikte değişen gündelik hayatın yeni yüzü dijital gündelik hayat olmuştur. Bu süreçte insanların fiziksel mobiliteye dayanan etkileşiminin yerini dijital etkileşim almıştır. İnternet ağı ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler 1950’li yıllarda başlamıştır. 1950’li yıllar başından günümüze kadar olan süreçte gündelik hayatta meydana gelen dijital değişim süreç içerisinde yavaş yavaş meydana gelmiştir. Pandemi süreci gündelik hayatta meydana gelen dijital değişim ve dönüşüme hız kazandırmıştır. Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatta meydana gelen değişim ve dönüşümü anlamak ve açıklamak adına gerçekleştirilen bu çalışmada, gündelik hayatta meydana gelen değişimin altında yatan dinamiklerin neler olduğunun tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Bu temel sorunsal çerçevesinde aşağıdaki soruların cevabı da aranacaktır:

- Pandemi süreci ve gündelik hayatın dönüşümü arasında doğrudan veya dolaylı bir ilişkisi var mıdır?
- Pandemi sürecinde uygulamaya konulan yasaklar ve kısıtlamalar gündelik hayatın değişimi ve dönüşümünde itici bir etkiye neden oldu mu?
- Pandemi öncesi, pandemi süreci ve yeni normal gündelik hayatta nasıl bir değişim ve dönüşüm meydana gelmiştir?
- Pandemi süreciyle birlikte meydana gelen gündelik hayatın değişiminde toplumsal, kültürel, politik, psikolojik ve ekonomik etmenler etkili oldu mu?
- Pandemi süreciyle birlikte değişen gündelik yaşam pratikleri nelerdir?

- Pandemi süreci dijital ağların kullanımı arttırmış mıdır?
- Pandemi süreci hem yerel hem de küresel ölçekte gündelik hayatta bir değişim ve dönüşüm sağlamış mıdır?
- Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatın gerçekleştiği yer dijital ağlar mı olmuştur?
- Pandemi süreciyle birlikte sosyal medya ve internet ağlarının kullanım amacı değişmiş midir?
- Pandemi süreciyle birlikte arttan dijitallik toplumsal yaşamın seyrini değiştirmiş midir?
- Pandemi süreciyle birlikte arttan dijitallik sanal ve gerçek ayrımını ortadan kaldırmış mıdır?
- Pandemi süreci ile yaşanan sağlık riski (sağlık krizi), arttan dijitallik ile kültürel bir riske dönüşmekte midir?
- Pandemi süreciyle birlikte dijital ağların kullanımının artması toplumsal değerlerin değişimine neden olabilir mi?
- Pandemi süreciyle birlikte dijital bir dönüşüm yaşayan gündelik hayat, yeni bir toplum tezahürünün temellerini mi oluşturmaktadır?

3.3. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu pandemi süreciyle birlikte değişen ve dönüşen gündelik hayat ve bu değişimin dinamiğini oluşturan dijitalliktir. Bu çalışmada ilk olarak tarihsel süreçte meydana gelen salgın hastalıklar ve bu salgın hastalıkların gündelik hayatta meydana getirdiği değişim süreciyle birlikte oluşturulan gündelik hayat pratikleri ele alınmıştır. Ardından da gündelik hayat kavramı ve Covid-19 pandemisiyle birlikte dijital bir değişim yaşayan gündelik hayat sosyolojik bir perspektifle açıklanmıştır. Bu teorik zeminden hareketle pandemi süreciyle birlikte dijital bir değişim yaşayan gündelik hayatın dinamikleri ve yeni yaşam pratiklerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Pandemi süreciyle birlikte değişen gündelik hayatın dijital yüzü karma yöntem aracılığıyla incelenmektedir.

3.4. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Gündelik hayat, yaşamın koşuşturmasında gerçekleştirilen en sıradan eylemler ve pratikler bütünüdür. Sıradan olarak basitleştirilen gündelik hayatın altında toplumsalın gerçeği gizlenmektedir. Toplumsala dair olan gerçekliği çıkarmak için gündelik hayat ve onun pratikleri incelenmelidir. Gündelik hayat içerisinde gerçekleştirilen eylemler ve pratikler toplumsal yaşamın dinamiklerine ilişkin ipuçları sunmaktadır. Gündelik hayatın derinliklerine inildiği takdirde toplumsal olanın şifresi çözülmektedir. İnternet ağının yükselişi ve teknoloji alanında meydana gelen değişimler 1950 yılı itibariyle gündelik hayatta bir dönüşüm başlatmıştır. 1950’li yıllardan bu yana gerçekleşen değişim ve dönüşüm pandemi süreciyle birlikte ivme kazanmıştır. Pandemi süreciyle birlikte gündelik yaşam bir değişim ve dönüşüm sürecinin içerisine girmiştir. Bu süreç içerisinde gündelik hayat pratiklerinde meydana gelen değişim dijitallik temellidir. Pandemi süreciyle birlikte ivme kazanan dijitallik temelli değişimin itici gücünü uygulamaya konulan yasaklar ve kısıtlamalar oluşturmaktadır. Gündelik hayat stabil olmayı seven bir yapıya sahiptir. Gündelik hayat bir kriz sürecine girdiği an da kendisini yenilemeye ve dönüştürmeye başlamaktadır. Pandemi süreci 2019 yılının Aralık ayından bu yana gündelik hayat üzerinde bir kriz yaratmıştır. Bu krizin kaçış rampasını ise dijital gündelik hayat sağlamıştır. Bu araştırmanın temel amacı, gündelik hayatın pandemi süreciyle birlikte girdiği kriz sürecinden kendisini yeniden nasıl inşa ettiğini açığa çıkarmaktır.

Covid-19 pandemisinin güncel bir sağlık krizi olması nedeniyle literatürde çok sayıda kaynak bulunmamaktadır. Gerçekleştirilen bu çalışma, literatüre güncel bir konuyu ele alarak ek bir kaynak oluşturmaktadır ve bunun yanı sıra yeni yeni kullanılmaya başlanan karma yönteminde araştırmada kullanılıyor olması yenilikçi bir çalışmaya olanak sağlamaktadır. Pandemi süreciyle birlikte meydana gelen dijital değişim ve dönüşümün yarattığı olumlu ve olumsuz sonuçların derinlemesine incelenmesi çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Yeni bir yaşam pratiği oluşturan pandemi süreci çok boyutlu bir toplum tezahürü yapmayı elzem kılmaktadır. Değişen ve dönüşen toplumsal yaşamın çok boyutlu incelemesinin gerçekleştirildiği bu çalışma gündelik hayat, dijitallik ve toplumsal değişim literatürünün geliştirilmesi açısından anlam ifade etmektedir.

3.5. Araştırmanın Varsayımları ve Hipotezleri

- Gündelik hayat Covid-19 virüsünün meydana getirdiği sağlık kriziyle birlikte bir değişim ve dönüşüm yaşamaktadır ve bunun yanı sıra gündelik hayatta meydana gelen değişim dijitallik temelinde gerçekleşmektedir.
- Pandemi süreciyle birlikte değişen ve dönüşen gündelik hayat yeni bir gündelik hayat mefhumu ve toplum tezahürü oluşturmaktadır.
- Pandemi sürecinde uygulanan yasaklar ve kısıtlamalar değişimin ve dönüşümün gerçekleşmesinde itici bir etkiye sebep olmaktadır
- Pandemi süreciyle birlikte meydana gelen gündelik hayatın değişiminde fiziksel mobilitenin engellenmiş olması etkili olmaktadır.
- Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatta meydana gelen değişimlerin belirli pratiklerin değişmesine neden olmaktadır.
- Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatta meydana gelen değişimler bazı kültürel değerlerin değişmesine ve yeni pratikler üretilmesi olanak sağlamaktadır.
- Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatta meydana gelen değişimler ile birlikte insanların yaşamı daha da gözetlenebilir ve kontrol edilebilir bir hal almaktadır.
- Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatta meydana gelen değişimler sağlık, eğitim, gelenek, dinsel yaşam, siyaset ve ekonomiyi doğrudan ve dolaylı yollar ile etkilemektedir.
- Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatta meydana gelen değişimler yeni uygulamaların ve e-ticaret sitelerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.
- Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatta meydana gelen değişimler sosyal medyayı gündelik yaşamın gerçekleştiği bir mekân olarak kurgulamaktadır.
- Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatta meydana gelen değişimler tüketim olgusunda ve gösterişçi tüketimde artışta neden olmaktadır.

- Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatta meydana gelen değişimler iş hayatın yeni çalışma formu olan hibrit çalışmanın öne çıkmasına olanak sağlamaktadır.

3.5.1. Araştırmanın Hipotezleri

- Pandemi öncesi süreç, pandemi süreci ve yeni normal süreçte ziyaretlerin/görüşmelerin gerçekleştirilme durumunda farklılaşma vardır.
- Pandemi öncesi süreç, pandemi süreci ve yeni normal süreçte sosyal medya paylaşımlarında farklılaşma vardır.
- Pandemi öncesi süreç, pandemi süreci ve yeni normal süreçteki tüketim edimi ve alışveriş deneyimleri arasında farklılaşma vardır.
- Pandemi öncesi süreç, pandemi süreci ve yeni normal süreçte gerçekleştirilen tören, aktivite ve toplu ibadetlerde farklılaşma söz konusudur.
- Pandemi öncesi süreç, pandemi süreci ve yeni normal süreçteki çalışma hayatı arasında farklılaşma vardır.
- Pandemi öncesi sürece nazaran yeni normal süreçte kültürel değerlerde ve yaşam pratiklerinde bir değişim ve dönüşüm vardır.
- Pandemi öncesi sürece nazaran yeni normal süreçte ailelerin etkileşimi ve iletişim artmıştır.

3.6. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Her bir bilimsel araştırmanın sınırlılıkları vardır. Araştırmanın amacına, değişkenlerine ve yöntemlerine göre araştırman sınırlılıklar değişim gösterebilmektedir. Bu araştırmanın en önemli sınırlılıklarından birisi pandemi sürecinin her bir birey tarafından tecrübe edilmesidir. Pandemi sürecini tecrübe eden bireyler arasından araştırmanın örneklem grubunu belirlemek bir sınırlılık oluşturmaktadır. Covid-19 pandemisinin dünya gündeminde güncel bir sağlık krizi olmasından dolayı çalışma sürecinde meydana gelen gelişmeler araştırmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Covid-19 pandemisiyle ilgili meydana gelen her yeni gelişme araştırma sürecini etkilemektedir ve gündem odaklı araştırma sürecini takip etmek sınırlandırıcı bir etkiye sahip olmaktadır. Salgın bir hastalık olarak Covid-19

'un halen devam ediyor olması görüşmelerin yüz yüze yapılması noktasında katılımcılarda kaygıya neden olmaktadır bu durumda araştırmaya sınırlılık oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde pandeminin devam ediyor olmasından dolayı araştırmanın nitel ve nicel ayağı için aynı kişiler ile görüşmeler sağlanmıştır, aynı kişiler ile yapılan görüşmeler araştırmayı sınırlamıştır.

3.7. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Sosyal bilim araştırmalarında evren, araştırmacının oluşturduğu sorulara cevap niteliği taşıyan bunun yanı sıra da incelediği olgu ve olayları en iyi şekilde yansıtan varlıklar bütünüdür. Evren, araştırmacının incelediği sorunsalı en iyi şekilde yansıtan büyük bir veri alanını ifade etmektedir. Araştırmacının ele alınan sorunsala ilişkin verilerin tamamına ulaşmasının mümkün olmaması nedeniyle araştırmanın örnekleme oluşturulmaktadır. Örneklem ise evreni temsil yeteneği en yüksek olan grubu ifade etmektedir (Büyüköztürk vd., 82-103). Sosyal bilim araştırmalarında örneklem alma türleri üç ana başlığa ayrılmaktadır. Bunlar; tesadüfi örneklem, tabakalı örneklem ve olasılık dışı örneklem almadır. Tesadüfi örneklemde evrenin içerisinde yer alan her birimin örnekleme dâhil olma şansı vardır. Tabakalı örneklem ise evrenin büyük bir alana yayıldığı araştırmalarda kullanılmaktadır. Evreni en iyi şekilde temsil eden ana bir örneklem oluşturulmaktadır ardından da oluşturulan örneklem tabakalara ayrılmaktadır. Olasılık dışı örneklem alma da ise evreni temsil yeteneği güçlü olan grupların örnekleme dâhil olma şansının eşit olmadığı örneklem tipidir ve evreni temsil etme yeteneği aranmamaktadır (Tuna, 2014: 157- 158).

Bu çalışmada olasılık dışı örneklem alma tekniklerinden biri olan kartopu örnekleme araştırmanın nitel ayağı için kullanılmıştır. Covid-19 pandemi süreci, küresel bir pandemidir ve bu süreçte gündelik hayatın değişimi de küresel çapta olmuştur. Araştırmanın örneklemini seçmek bu noktada bir güçlük oluşturmaktadır. Bu güçlüğe karşın kartopu örnekleme, araştırma sürecinin kolaylaştırılması adına seçilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen katılımcılar aracılığıyla gündelik hayatta dijital değişimi ve dönüşümü deneyimleyen diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Her bir bireyin geçirdiği pandemi süreci ve gündelik hayat deneyiminin birbirinden farklı olması nedeniyle olasılık dışı örneklem türlerinden bir olan kartopu örnekleme tercih edilmiştir ve araştırmanın nitel ayağında uygulanmıştır.

3.8. Araştırmaların Verilerinin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada, araştırmanın amaçlarına uygun bir şekilde yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Bu çalışmanın ilk ayağını literatür taraması oluşturmaktadır. Literatür taraması ile ele alınan sorunsal ilişkin kavramlar ve yaklaşımlar elde edilmiştir. Literatürden elde edilen bilgiler ışığından araştırmanın sorunsalı teorik bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Sağlam teorik bir zeminin oluşturulması alan araştırması sürecini kolaylaştırmaktadır. Literatürden elde edilen bilgiler sahada gerçekleştirilen araştırmaya kaynak oluşturmaktadır ve böylelikle ele alınan sorunsalın anlaşılmasını ve açıklanmasını kolaylaştırmaktadır.

Araştırma verilerinin toplanması ve analiz edilmesi aşamasında nicel ve nitel teknikler kullanılmıştır. Araştırman sahasını Muğla'nın Menteşe ilçesi oluşturmaktadır. Muğla'nın Menteşe ilçesinde yaşamını sürdüren bireylerle, anket öncesinde konuya ilişkin n bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nicel ayağını oluşturan anket uygulamasının yapılmasının ardından, görüşmeler katılımcılar ile gerçekleştirilmiştir. Anket alışması 261 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda anket çalışmasına katılan 11 kişi ile de araştırmanın nitel ayağını oluşturan görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler SPSS 22 paket programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan *Kişisel Bilgi Formu*; “cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, meslek, dijital ağlarda günlük ortalama geçen süre” olmak üzere toplam 5 sorudan oluşmaktadır. Araştırmacı tarafından çalışma kapsamında geliştirilen, *Pandemi Süreciyle Birlikte Değişen Gündelik hayatın Yeni Yüzü: Dijital Gündelik Hayat Anketi* 42 maddeden oluşmaktadır. Söz konusu 42 maddenin geçerlik ve güvenirlik çalışması araştırmacı tarafından yapılmış olup güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0.901 olarak bulunmuştur. Bu bölümde yer alan sorular 6'lı likert tipinde hazırlanmış olup anket maddelerinin değerlendirilmesi; 1'den 6'ya doğru puanlandırılarak; “1. Katılıyorum 2. Kesinlikle katılıyorum 3. Kısmen katılıyorum 4. Kısmen katılmıyorum 5. Katılmıyorum 6. Kesinlikle katılmıyorum” şeklinde oluşturulmuştur.

Çalışma sürecinde katılımcılara ulaşmak ve görüşme sağlamak pandemi dolayısıyla zorluklar sağlamış olsa da katılımcıların içtenlikle soruları yanıtlaması sürecin zorluğunu ortadan kaldırmıştır. Pandemi süreci 2019 yılından bu yana

insanların yaşamını doğrudan ve dolaylı yollar ile etkilemektedir. Bu nedenle katılımcılar yaşadıkları bu zorlu süreci aktarma ihtiyacı hissetmişlerdir. Araştırmanın nitel ayağını oluşturan görüşmelerden elde edilen ses kayıtları deşifre edilmiştir. Anket çalışmasından elde edilen veriler tablolar yardımıyla analiz edilip açıklanmaya çalışılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, Covid-19 pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatta meydana gelen değişimi ve dönüşümü deneyimleyen kişilerle yapılan anket çalışmasından ve görüşmelerden elde edilen veriler belirli temalar ile ele alınmaktadır.

Tablo 1. Demografik bilgiler

		Frekans	Yüzde %
Cinsiyet	Kadın	157	60,2
	Erkek	104	39,8
Yaş grupları	18-24	94	36,0
	25-34	101	38,7
	35-44	34	13,0
	45-54	23	8,8
	55-64	7	2,7
	65 ve üstü	2	,8
Eğitim	İlkokul	4	1,5
	Ortaokul	12	4,6
	Lise	45	17,2
	Üniversite	200	76,6
Mesleğiniz işiniz vb.	İşçi	43	16,5
	Memur	29	11,1
	Esnaf, girişimci, vb.	28	10,7
	Avukat, Mimar, Mühendis, vb.	42	16,1
	Akademisyen, Öğretmen, vb.	39	14,9
	Öğrenci	53	20,3
	Ev Hanımı	11	4,2
	Emekli	6	2,3
	İşsiz	3	1,1
	Diğer	7	2,7
Dijital ağlarda günlük ortalama geçen süre	0-59 dakika	23	8,8
	1-2 saat	67	25,7
	2-4 saat	93	35,6
	4-6 saat	45	17,2
	6 saat üstü	33	12,6
	Toplam	261	100,0

Katılımcıların demografik bilgileri yukarıda Tablo 1 başlığında sunulmuştur.

4.1. Sosyal Medyada ve Gündelik Hayatın Gösterisi

Tablo 2. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanırdım.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	84	32,2
Katılıyorum	86	33,0
Kısmen katılıyorum	56	21,5
Kısmen katılmıyorum	13	5,0
Katılmıyorum	17	6,5
Kesinlikle katılmıyorum	5	1,9
Toplam	261	100,0

Günümüz dünyasında sosyal medya yaşamın önemli bir parçası haline gelmiştir. Her bir birey sanal dünyasını cebinde taşımaktadır. Sosyal medya insanlar için rahatlıkla ulaşılabilir bir konumdadır. Sosyal medya, gündelik hayatın internet ağları üzerinde can bulmuş halidir demek yanlış olmayacaktır. Sanal bir gündelik hayat oluşturan sosyal medyanın beslenme kaynağı ona ayrılan zamandır. Gündelik hayat içerisinde boş zaman olarak ifade edilen vakitler sosyal medyanın aktif bir şekilde kullanıldığı zamana karşılık gelmektedir. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte gündelik hayatın fiziksel mobiliteye dayanan yönü daha güçlü bir konumdadır ancak sosyal medyanın tek tık ile ulaşılabilir olması yaşamın her alanına sirayet etmesine olanak sağlamaktadır. Sosyal medya platformları gündelik yaşamın bir vechesi haline gelmiştir. İnsanlar için her an ulaşılabilir olan sosyal medya gündelik hayatın sanal bir yüzü olarak etkinliğini korumaktadır. Yapılan anket çalışmasında Covid-19 pandemisinden önceki süreçte sosyal medyanın katılımcılar tarafından aktif bir şekilde kullanıldığı tabloda açıkça görülmektedir. Bu noktada sosyal medya kullanımını pandemi sonrası süreçle kıyaslamak yanlış bir adım olacaktır. Gündelik hayatın içerisinde kendisine yer edinen sosyal medya platformları varlığı her daim korumaktadır. Pandemi süreci içerisinde sosyal medyaya ayrılan zamandan ziyade sosyal medyada platformlarında paylaşımların içeriği bu noktada önem arz ettiği açığa çıkmaktadır.

Tablo 3. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, gündelik hayatın büyük bir bölümü sosyal medya platformlarında geçirmeye başladım.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	88	33,7
Katılıyorum	78	29,9
Kısmen katılıyorum	54	20,7
Kısmen katılmıyorum	8	3,1
Katılmıyorum	24	9,2

Sosyal medya mecraları katılımcıların gündelik hayatın önemli bir yer tutmaktadır. Her bir katılımcı gündelik hayatın içerisinde sosyal medyaya vakit ayırmaktadır. Anket verilerinde elde edilen tablodan hareketle Covid-19 sürecinde sosyal medya, fiziksel mobiliteye dayanan gündelik hayatın sanal kaçış rampasını oluşturmuştur. Bu süreçte katılımcılar gündelik hayatı sosyal medya ağları üzerinde sürdürme eğilimi göstermişlerdir.

Tablo 4. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, ev içerisinde gerçekleştirdiğim aktiviteleri sosyal medyada sıklıkla paylaşmazdım.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	87	33,3
Katılıyorum	75	28,7
Kısmen katılıyorum	51	19,5
Kısmen katılmıyorum	16	6,1
Katılmıyorum	23	8,8
Kesinlikle katılmıyorum	9	3,4
Toplam	261	100,0

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, ev içerisinde gerçekleştirdiği aktiviteleri sosyal medya platformlarında paylaşmamayı tercih etmemektedir. Ev içi aktivitelerin paylaşılmamasının ardındaki en temel neden gösteriyi içerisinde barındırmamasıdır. Sosyal medya platformları gündelik hayatı filtreli bir şekilde sunmaktadır. Bu filtreli yaşantının içerisinde sıradan olan aktiviteler dâhil edilmek istenmemektedir. En sıradan aktiviteler filtrelenebildiği durumda sosyal medya mecralarında görünürlük kazanmaktadır. Bir katılımcı sosyal medyaya ayırdığı zamanı ve paylaşımlarının içeriğini şu şekilde anlatmaktadır.

“Covid-19 pandemisinden önceki süreçte ev içerisinde yaptığım hiçbir aktiviteyi paylaşmayı tercih etmezdim. Yalnızca köpeğimi ve onunla olan oyunlarımızı paylaşırdım. Pandeminin başlaması benim yaşantımı ve gündelik rutinimi değiştirdi. Kaygı bozukluğum var ve bu süreçte eve kapalı bir şekilde yaşamak beni ölüm korkusuyla yüzleştirdi. Dedemi de bu süreçte kaybettim ve beni bir çıkmaza sürükledi. Bu sürecin üzerimde yarattığı kaygıyı sosyal medyada aşmaya çalıştım. İnsanlarla bir daha yüz yüze görüşmemekten kimseyle konuşamamaktan çok korktuğum bir dönem oldu o süreçte sosyal medyayı bir iletişim aracı olarak kullandım. Instagramda soru-cevap kısmı insanlarla sürekli olarak iletişimde olmamı sağladı. Bu süreçte sosyal medyada paylaştıklarım üzerine çok düşündüm önceden ya bu da paylaşılır mı çok saçma dediğim şeyleri paylaşmaya başladım. Pandemiye bir kaçış yolu olarak yaptığım aktivitelerimin hepsini instagramda paylaşmaya başladım. Önceden yemek her zaman yapmazdım ama pandemiye Emine Beder’e dönüştüm. Her gün yemek yaptım ama pandemi öncesinden farklı olarak sunumu için çok fazla vakit harcadım. Sosyal medyada gösterişli bir görünüm kazanması için bunu yaptım dümdüz bir tabağı asla paylaşmam saçma bir görünüm olur. Popüler kültürün fazlaca etkisi altındayım ama bunu tek değiştirecek kişi ben değilim. Pandemi boyunca herkes spor yapıyor diye bende evde yapmaya başladım ve sürekli bu anları paylaştım. Hatta evde spor yapıp paylaşıyorum diye spor için uygun kıyafetler sipariş ettim hikâyelerimde güzel görünmek için hatta makyaj bile yapıyordum. Ev içinde giydiğim pijamalarımın da yeniledim. Daha güzel ve havalı pijama takımları ve şık eşofman takımları aldım. Trendyolmilla ev giyimi kısmından çok ürün aldım influencerlardan etkilenip. Evde de güzel bakımlı denilsin diye yaptım sanırım. Kısaca şu an hayatım aynı şekilde devam ediyor ama dışarıdaki hayatımda paylaşımlarımda yerini tekrar aldı.” (Katılımcı 2)

Gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline sosyal medya mecraları bireyleri gösterişçi bir tüketimin içerisine sürüklemektedir. Pandemi sürecinde ise sosyal medya mecraları yeni bir tüketim alanının açılmasına zemin hazırlamıştır. Mahremiyet duvarları pandemi sürecinde sosyal medya aracılığıyla yıkılmıştır. Bu süreçte bireyler en sıradan eylemlerini bile gösterişçi tüketimin bir parçası haline getirmiştir. Pandemi sürecinde kapitalizm kendini yenilemeye ve güçlenmeye fırsat bulmuştur demek doğru bir hamle olacaktır. Gündelik hayatın evin içerisine sığdırılması yeni sahte ihtiyaçlar doğurmuştur. Bu süreçte insanlar arasında görsel bir iletişim ağı olan sosyal medya,

insanların kendisini bir cadde ortasında salınıyormuş gibi hissetmelerine neden olmuştur. Ev yaşantısının doğallığına bir filtre eklenerek gösterişli görünme ihtiyacı yaratılmıştır. Bu durum doğrudan tüketim üzerinde etkili olmuştur. Kapitalizm bu süreçte kendini dizayn etmekte başarılı bir tablo sergilemiştir. Birçok marka ev giyimine yönelerek gösterişli tüketim piyasasında yerini almıştır.

Tablo 5. Yeni normal süreçte, sosyal medya hesaplarımda hem ev içerisinde gerçekleştirdiğim aktiviteleri hem de ev dışarısında gerçekleştirdiğim sosyal aktiviteleri paylaşıyorum.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	31	11,9
Katılıyorum	54	20,7
Kısmen katılıyorum	73	28,0
Kısmen katılmıyorum	18	6,9
Katılmıyorum	60	23,0
Kesinlikle katılmıyorum	25	9,6
Toplam	261	100,0

Gündelik hayatın fiziksel mobiliteye dayanan yönlerinin tekrar işlevsel bir hale gelmesi sosyal medya paylaşımlarını doğrudan etkilemiştir. Katılımcıların çoğunluğu katılıyorum ve kısmen katılıyorum ibaresinde yoğunlaşmıştır. Bir katılımcı yeni normal süreçte yaşadığı değişimi ve dönüşümü şu şekilde anlatmaktadır.

“Pandemi sürecinde kazandığım yemek yapma alışkanlığı hayatımın önemli bir parçası haline geldi ve yeni normal süreçte ben hep yaptığım yemekleri paylaşan bir insan haline dönüştüm. Yaptığım lezzetli sütlacı herkes görsün istiyorum sadece. Eskiye nazaran yeni dönemde ev paylaşımlarım baya baya arttı. Gezdiğim yeri paylaşamamak bana olduğum yeri paylaşmayı öğretti olduğum konumu süsleyerek paylaşıyorum bu benim alışkanlığım oldu garip bir şekilde. Ekmeği bile süslüyorum ama hoşuma gidiyor ne yapayım. Yeni normalde tabi dışarıda kahve içerken falan içtiğim yeri paylaşıyorum ama evde de yaptığım kahveyi sunumla süsleyip paylaşıyorum. Mesela yeni dönemde cilt bakımı rutinimi paylaşır oldum. Eskiden paylaşmadığım şeyler yeni normalde paylaştığım şeye dönüştü.” (Katılımcı 3)

İnsanlar pandemi sürecinde sıradan olanı bile gösterişli kılmayı öğrenmiştir. Bu durum yeni normal dönemde de gündelik hayatın bir gerçeği haline gelmiştir.

Pandeminin sosyal medya paylaşımları üzerinde yarattığı etki açıkça görülmektedir. Pandemi süreci insanların yaşantısında dijital bir değişim ve dönüşüm dalgasını başlatmıştır. Bu süreçte yaşanan değişim ve dönüşüm sonucu kazanılan alışkanlıklar yeni normal süreçte gündelik hayatta yerini almıştır.

Tablo 6. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, gündelik hayatın büyük bir bölümü sosyal medya platformlarında geçirmeye başladım.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	88	33,7
Katılıyorum	78	29,9
Kısmen katılıyorum	54	20,7
Kısmen katılmıyorum	8	3,1
Katılmıyorum	24	9,2
Kesinlikle katılmıyorum	9	3,4
Toplam	261	100,0

Covid-19 dünyada hızlı yayılımı kısıtlamaların ve yasakların uygulanmasına neden olmuştur. Covi9-19'un yarattığı sağlık krizi gündelik hayatın fiziksel mobiliteye dayanan tüm yönlerine bir darbe vurmuştur. Gündelik hayatın bir kaçış rampası olarak sosyal medya bu süreçte güç kazanmıştır. Gündelik hayatın sanal bir veçhesi olarak sosyal medya platformları insanların yaşamlarındaki yerini korumuştur. Anket çalışmasından elde edilen veriler ile oluşturulan tabloda ortaya konulan orandan da anlaşılacağı üzere gündelik hayat sosyal medya platformlarında aktif bir şekilde yaşanır bir hal almıştır. Hayat eve sığar sloganının gündelik yaşamın sloganı haline gelmiştir. Hayatın eve sığdırıldığı Covid-19 pandemisi süreci insanların fiziksel aktivitesinin düştüğü bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bu süreçte uygulanan sokağa çıkma yasağı insanların yaşamlarını izole bir şekilde sürdürülmesine neden olmuştur. Yaşamın izole bir hal alması sanal aktivasyonu arttırmıştır.

Tablo 7. Covid-19 pandemisinden önceki sürece kıyasla, yeni normal dönemde sosyal medyaya daha fazla vakit ayırıyorum.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	46	17,6
Katılıyorum	68	26,1
Kısmen katılıyorum	70	26,8
Kısmen katılmıyorum	26	10,0
Katılmıyorum	44	16,9
Kesinlikle katılmıyorum	7	2,7
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemisinden önceki sürece kıyasla, yeni normal dönemde zaman kavramı daha değerli bir hal almıştır. Pandemi sürecinde meydana gelen sağlık krizi insanlara yaşam boyu harcanan zamanın ne kadar değerli olduğunu göstermiştir. Sağlığın fiziksel temasa bağlı olarak risk altına girmesi insanların kalabalıklardan kaçınmasına neden olmuştur. Yeni normal süreçte, insanlar sağlıklı olan imtihanlarından ders olarak çıkmışlardır. Bu süreçte sosyal medya kullanımında eskiye nazaran bir artış söz konusudur. Fiziksel kalabalıklardan ziyade sanal bir kalabalığa doğru bir yönelim başlamıştır. Tabloda, sosyal medya kullanımının artışına ilişkin cevaplar dağılım göstermektedir. Kesinlikle katılıyorum, katılıyorum ve kısmen katılıyorum cevapları yoğunluk göstermektedir. Bu tablodan hareketle; yeni normal süreçte sosyal medya platformlarının gündelik hayattaki yerini daha kuvvetlendiği açık bir şekilde görülmektedir. Net bir şekilde görülmektedir ki pandemi öncesi süreç, pandemi süreci ve yeni normal süreçte sosyal medya paylaşımlarında farklılaşma vardır. Bu noktada katılımcılardan elde edilen veriler araştırmanın hipotezini doğrulamaktadır.

4.2. Fiziksel Birliktelikten Sanal Birlikteliğe Doğru

Tablo 8. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, gönül rahatlığıyla ziyaretlerde/görüşmelerde (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) bulunurdum.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	126	48,3
Katılıyorum	86	33,0
Kısmen katılıyorum	23	8,8
Kısmen katılmıyorum	11	4,2
Katılmıyorum	11	4,2
Kesinlikle katılmıyorum	4	1,5
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemisi öncesi süreçte, gündelik hayatta insan kalabalıklarının bir arada olmasına engel oluşturabilecek bir durum söz konusu değildi bu nedenle insanlar kalabalıklar oluşturmaktan çekinmeden gündelik yaşamlarını sürdürmekteydi. Anket çalışmasının sunduğu verilerden hareketle; Covid-19'un bir salgın hastalık olarak tanınmadığı süreç içerisinde insanlar temastan kaçınmadan gönül rahatlığıyla hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, iş görüşmeleri vb. gerçekleştirebildikleri görülmektedir. Toplumsallaşmanın önemli ayaklarını oluşturan bu faaliyetler insanlar arasındaki etkileşimin ve iletişim korunmasını sağlamaktadır. Covid-19 öncesi süreçte katılımcılar toplumsallaşmanın önemli ayağı oluşturan bu faaliyetleri gönül rahatlığıyla yaptıklarını ifade etmektedirler.

Tablo 9. Covid-19 pandemisi sürecinde, ziyaretlerde/görüşmelerde (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, aile ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) bulunmaktan kaçındım.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	113	43,3
Katılıyorum	76	29,1
Kısmen katılıyorum	40	15,3
Kısmen katılmıyorum	8	3,1
Katılmıyorum	19	7,3
Kesinlikle katılmıyorum	5	1,9
Toplam	261	100,0

Fiziksel temastan beslenen Covid-19 insanlar arasındaki etkileşimi minimum düzeye indirmiştir. Anket çalışmasından elde edilen verilerde de açık bir şekilde görülmektedir ki insan sağlığı söz konusu olduğunda toplumsal yaşam formunda değişim ve dönüşümler meydana gelebilmektedir. Akraba ziyaretleri, hasta ziyaretleri, düğün, nişan, ibadetler, asker uğurlamaları vb. Türk kültürünün ve geleneğinin bir parçasıdır. Bu süreç içerisinde gerçekleştirilemeyen bu ziyaretler gündelik yaşam formunda değişimi meydana getirmiştir. Yüz yüze gerçekleştirilemeyen ziyaretler internet ağı üzerinden gerçekleştirilebilir bir hal almıştır. Toplumsal bütünlüğü sağlayan kültürel değerlerin korunması adına gündelik hayata yeni bir veçhe kazandırılmaktadır. Covid-19'lu yeni gündelik hayat içerisinde insanlar fiziksel temastan sakınır hale gelmiştir. Selamlaşma ve sarılmalar yerini yumruk tokuşturma ve ayak topuklarının birbirine değdirilmesine bırakmıştır.

Tablo 10. Covid-19 pandemisi sürecinde, ziyaretleri/görüşmeleri (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, aile ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) dijital ağlar üzerinden yapmayı tercih ettim.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	71	27,2
Katılıyorum	91	34,9
Kısmen katılıyorum	63	24,1
Kısmen katılmıyorum	12	4,6
Katılmıyorum	22	8,4
Kesinlikle katılmıyorum	2	,8
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemi sonrası yeni normal süreçte gündelik hayat yeni bir form kazanmıştır. Gündelik hayat yalnızca fiziksel etkileşime ve birlikteliğe dayanan bir gündelik hayat olmaktan çıkarak sanal bir form kazanmıştır. Gündelik yaşamın kazandığı bu sanal form kültürel değerlere de yeni bir form kazandırmıştır. Gündelik hayatın kazandığı bu dijital form bireyselliği arttırmıştır demek yanlış olmayacaktır. Saatlerce sürdürülen zorunlu ziyaretlerin yerini tarafların sürelerini belirlediği ziyaretler almıştır. Her bir bireyin kendi yarattığı zaman dâhilinde görüşmeler gerçekleşmiştir.

Gündelik hayat içerisinde fiziksel temasa dayanan etkileşimlerin rafa kaldırılması dijital dünyada emojiilerin öne çıkmasını sağlamıştır. Fiziksel olarak temasta bulunamayan insanlar emojiiler aracılığıyla duygularını ifade etmenin bir yolunu bulmuştur.

Tablo 11. Yeni normal süreçte, ziyaretlerimi/görüşmelerimi (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, aile ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) sosyal mesafeyi koruyarak yüz yüze veya dijital ağlar aracılığıyla gerçekleştirmeyi tercih ediyorum.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	47	18,0
Katılıyorum	74	28,4
Kısmen katılıyorum	66	25,3
Kısmen katılmıyorum	21	8,0
Katılmıyorum	43	16,5
Kesinlikle katılmıyorum	10	3,8
Toplam	261	100,0

Yeni normal süreçte, ziyaretler ve görüşmeler daha temkinli bir şekilde yapılır bir hal almıştır. Yeni normal süreç pandemi sürecinin bittiği anlamına gelmemektedir. Covid-19'un yayılımını önlemek ve gündelik hayatın fiziksel mobiliteye dayanan yönünün devam etmesi adına insanlar temkinli bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedirler. Tablodan hareketle ziyaretlerin ve görüşmelerin hem yüz yüze hem de sanal olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Covid-19 öncesi süreçte ziyaretlerin sanal olarak gerçekleştirilmesi hoşnut karşılanmazken yeni normal süreçte dijital görüşmeler daha tercih edilebilir ve insanlar tarafından kabul edilebilir bir form kazanmıştır.

Covid-19'un bulaş yolunun temas olması nedeniyle bazı kültürel öğeler rafa kaldırılmıştır. Pandemin meydana getirdiği zorunlu sosyal izolasyon durumunun kaynağı olan "sosyal mesafe", "hayat eve sığar" ve "online çalışma" yeni normal kavramsallaştırmalarını oluşturmaktadır. Yeni normal olarak ifade edilen bu süreç Covid-19'un kültürel öğeler üzerinde yarattığı değişimi de ifade etmektedir. Yeni normal ile birlikte gündelik yaşamın her bir vechesi Covid-19'a ayak uydurur bir hal almıştır (Güven, 2020: 88). Böylelikle gündelik yaşamın her bir vechesi internet hızını

kazanmıştır. Araştırmanın verilerinden hareketle gündelik hayatın dijital bir dönüşüm içerirse girdiği açıkça görülmektedir. Gündelik hayatın dijital dönüşümünü hızlandıran ise pandemi süreci olmuştur. Bu süreçte gündelik yaşamın kısıtlanıyor olması değişimi ve dönüşümü hızlandırmıştır. Toplumsal yaşam devamlılığını sağlayabilmek adına kriz dönemlerinde kendine yeni formlar kazandırmaktadır. Bir katılımcı yeni normal sürecini şu şekilde anlatmaktadır.

“Yüz yüze görüşmelerden açık söylemek gerekirse pek haz etmiyorum. Zorunlu olarak sevmediğim insanlarla bir araya gelme durumu beni rahatsız ediyor. Pandemi sayesinde insanlarla zorunlu olarak görüşmem gereken insanlarla dijital ortamda görüşmeye başladım. Görüntülü konuşma aracılığıyla insanlara uzun süreler boyunca tahammül etmeme gerek kalmıyor. Örneğin önceden bir düğüne ya da akraba ziyaretine gitmesem laf söz olurdu şimdi öyle değil. Gitmediğim zaman hastayım önlem olsun diye gelmedim diyorum veya kalabalıkta bulunmak istemiyorum diyorum görüntülü arıyorum beş dakika yetiyor.” (Katılımcı 3)

Bir diğer katılımcı ise yeni normal süreçteki görüşmelerini şu şekilde anlatmaktadır.

“Sanırım aramızda bir uzaklaşma oldu artık eskisi kadar insanlar birbirine sarılmıyor ya da tokalaşmıyor. Kısaca birbirimizden kaçır olduk. Ben eski günleri özliyorum rahat bir şekilde samimi bir ortamda olabilmeyi daha doğru söylemek gerekirse. Bazı arkadaşlarımla daha hiç sarılmadım bazılarıyla eskisi gibi oldum. Yeni normal süreç çok arada bir yaşantı yarattı. Yüz yüze görüşmelerim Covid-19 sürecine nazaran arttı ama eskiye göre de azaldı. Eskisi gibi rahat görüşmeler olmuyor tabi hep bir daha pandemi olacak korkusu var. Maskeler hayatımızdan yeni çıktı ama güvenmiyorum hala kış geldiğinde en başa dönebiliriz diye düşünmekten kendimi alıkoyamıyorum. Bu yüzden kalabalıktan kaçınıp dijital görüşmeleri tercih ediyorum” (Katılımcı 5)

Yeni normal süreç gündelik hayatı arafta bırakmıştır. Gündelik hayat yeni normal süreçte hem fiziksel mobilitayı hem de sana mobilitayı içerisinde barındırmaktadır. Covid-19 pandemisinden önce de yaşamın bir parçası olan dijitallik pandemiyle birlikte daha önem kazanan bir kavram haline gelmiştir. Toplumsallaşmanın sanal aracına dönüşen dijitallik gündelik hayata dijital bir veçhe

kazandırmıştır. Pandemi öncesi süreç, pandemi süreci ve yeni normal süreçte ziyaretlerin/görüşmelerin gerçekleştirilme durumunda farklılaşma vardır. Katılımcıların verdiği cevaplarda hareketle elde edilen veriler bu hipotezi doğrulamaktadır. Bir diğer katılımcı ise yeni normal süreçteki görüşmelerini şu şekilde dile getirmektedir:

“İnsanlardan uzak kalmaya alışmışız bu sadece bence hastalıktan korkmaktan değil yalnızlığı, yakın dostu ve çekirdek aileyi özlediğimizden olduğunu düşünüyorum. Sosyal ortamına girmek istemediğimiz insanları dijital ortamla kısıtlı bırakıyoruz. Sosyal mesafeyi yeni normal dönemde güncel hayatımıza uyguluyoruz.” (Katılımcı 7).

Tablo 12. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlar (konser, sinema, okul, toplu taşıma, iş yerleri, avm, cafe, gece kulübü vb.) kaygı duymama neden olmazdı.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	114	43,7
Katılıyorum	98	37,5
Kısmen katılıyorum	27	10,3
Kısmen katılmıyorum	6	2,3
Katılmıyorum	13	5,0
Kesinlikle katılmıyorum	3	1,1
Toplam	261	100,0

Covid-19 öncesi insanların yaşamlarını tehdit eden ölümcül bir bulaşıcı hastalık riski söz konusu değildir. Bu nedenle insanlar yaşamın olağan akışından kaygı duymamaktadır. Olağan akışın içerisinde insanlar bir diğerinin kendisi için ölümcül bir risk olduğunu düşmeden yaşamlarını sürdürmektedir. Anket çalışmasından elde edilen yüzdelik oranda bu kanıyı desteklemektedir. Günümüz dünyası riskler ile dolu bir dünyadır ancak riskler varlığı gündelik hayat içerisinde unutulmaktadır. Riskler gün yüzüne çıktığında ise gündelik hayat riskin durumuna bağlı olarak değişim göstermektedir.

Tablo 13. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlarda (konser, sinema, düğün, nişan, parti vb) yapılan etkinliklerin yasaklanmasından dolayı, dijital ağlar üzerinde gerçekleştirilen etkinliklere katılım gösterdim.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	46	17,6
Katılıyorum	73	28,0
Kısmen katılıyorum	65	24,9
Kısmen katılmıyorum	20	7,7
Katılmıyorum	40	15,3
Kesinlikle katılmıyorum	17	6,5
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemisinin yarattığı sağlık krizi temasa dayanan aktiviteleri gündelik hayatın içerisinde çıkarılmasına neden olmuştur. Fiziksel temasa dayanan sosyal aktivitelerin yaşamdan çıkarılması alternatif sosyal aktivitelerin oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Bu süreç içerisinde sosyal aktivitelerin gerçekleştiği mekân internet ağı olmuştur. Gündelik hayatın dört duvar arasına sığdırılması sanal sosyal aktivitelerin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal aktivitelerin sosyal medya platformlarında yahut internet ağı üzerinden gerçekleştiriliyor olması pandeminin yarattığı korkuyu bir nebze olsa yaşamın içerisinde çekip almıştır. Elde edilen verilerden hareketle katılımcıların büyük bir çoğunluğu dijital sosyal aktiviteler içerisinde bulunmuştur.

Tablo 14. Yeni normal süreçte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlardaki (konser, sinema, düğün, nişan, parti vb) etkinliklerin yanı sıra, dijital ortamda gerçekleştirilen etkinliklere de katılım gösterdim.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	53	20,3
Katılıyorum	82	31,4
Kısmen katılıyorum	71	27,2
Kısmen katılmıyorum	15	5,7
Katılmıyorum	29	11,1
Kesinlikle katılmıyorum	11	4,2
Toplam	261	100,0

Yeni normal süreçte gündelik hayat yeni bir form kazanmıştır. Fiziksel temasa dayanan sosyal aktiviteler yapılabilir olmasına rağmen insanlar dijital aktivitelere yönelme eğilimi göstermektedir. Dijital sosyal aktivitelere yönelmenin ardındaki temel nedenler arasında hala pandemi sürecinin devam ediyor olması söz konusudur. Yeni normal süreçte bulaşıcı bir hastalık olarak Covid-19 yayılım göstermeye devam etmektedir bu nedenle temastan olabildiğince kaçınmak hastalığa karşı güvenli bir bariyer oluşturulmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra sosyal aktivitelerin internet ağı üzerinden her an ulaşılabilir olması ve maliyetinin daha düşük olması da sanal aktivitelerinin tercih edilmesinin bir nedenidir. Bir katılımcı bu süreçteki deneyimini şu şekilde anlatmaktadır.

“Her şeyin ayağımıza geldiği bir süreç yaşıyoruz. Tüm aktiviteleri artık dijital bir platform aracılığıyla yapabiliyoruz. Dijital platformların kullanımının artması bence daha iyi oldu bu sayede zaman ve nakitten kazanç sağlıyoruz. Yasaklar ve kısıtlamalar hayatımızı değiştirdi ama bu olumlu bir değişim oldu. (Katılımcı 7)

4.3. Fiziksel Alışverişten Sanal Alışverişe Doğru Bir Dönüşüm

Tablo 15. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte alışverişimi; pazar, market, bakkal, mağaza, avm vb. yerlerde yapmayı tercih ederdim.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	99	37,9
Katılıyorum	102	39,1
Kısmen katılıyorum	36	13,8
Kısmen katılmıyorum	7	2,7
Katılmıyorum	11	4,2
Kesinlikle katılmıyorum	6	2,3
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemisi öncesi süreçte katılımcılar büyük bir oranda fiziksel alışveriş tercih etmektedir. İnsanların yaşamını kısıtlayan bir sürecin ve yasağın olmaması kaygı duymadan alışverişlerin yapılmasını sağlamaktadır. Pandemi öncesi süreçte insanlar alışverişini temas ederek yapmaktadır. Covid-19 öncesi süreçte insanların fiziksel alışveriş tercih etmesinin ardında sanal alışveriş çok fazla etmemelerinin ardında sanal alışverişin çok fazla deneyimlenmemiş olmasıdır. Bu süreçte sanal alışveriş insanların yaşamında var olsa da çok da tercih edilebilir

olmamıştır bunun nedeni ise yeteri kadar sanal alışveriş uygulamalarının olmamasıdır da denilebilir.

Tablo 16. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, alışverişlerimi e-ticaret siteleri ve sanal market uygulamalarından yapmayı tercih ettim.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	81	31,0
Katılıyorum	76	29,1
Kısmen katılıyorum	64	24,5
Kısmen katılmıyorum	13	5,0
Katılmıyorum	21	8,0
Kesinlikle katılmıyorum	6	2,3
Toplam	261	100,0

Covid-19'un pandemi sürecinde uygulanan yasaklar ve kısıtlamalar sanal alışverişi tercih edilebilir bir konuma getirmiştir. İnsanların sanal alışveriş yapması zorunlu bir hal almıştır demek yanlış olmayacaktır. Temasın en aza indirilmesine olanak sağlayan sanal alışveriş pandemi sürecinin parlayan bir yıldızı olmuştur. Tablodan hareketle insanların sanal alışverişe yöneldiği açıkça görülmektedir. Gündelik hayatın en sıradan aktivitesi olan alışveriş eylemi bile pandemi süreciyle kendisine yeni bir form kazandırmıştır. Bu süreç içerisinde sanal alışverişte meydana gelen artış yeni uygulamaların ve markaların kurulmasına neden olmuştur. Katılımcılar Covid-19 pandemi sürecindeki deneyimlerini şu şekilde özetlemektedir:

“Alışverişlerimde genel olarak zaten interneti kullanmaya çalışıyorum öncesinde internet alışverişiyle pek alakam yoktu. Pandemi süreciyle birlikte uygulamalardan yapmaya çalıştım. Getir, yemek sepeti, banabi kullanıyorum. Markete sadece öylesine farklılık olsun diye giriyordum. Covid-19 herkesin yaşantısına bir farklılık getirdi” (Katılımcı 1)

Covid-19 pandemi süreciyle birlikte öne çıkan alışveriş uygulamaları insanların yaşantısında bir kolaylık sağlamıştır. Bu sürecin sağlık riski barındırıyor olması insanların kaygı duymasına ve ölüm riski ile sürekli olarak yüzleşmelerine neden olmaktadır. Bu süreç içerisinde insanlar olabildiğince kalabalıklardan kaçınmıştır ve temasın olduğu mekânlardan uzak kalmaya çalışmıştır. Market, Pazar, avm vb. benzeri yerler temasın yoğun olduğu kalabalık alanlardır. Bu nedenle fiziksel

bir alışveriş yapmak yerine sanal alışveriş yeğlenmiştir. Market çalışanı olan bir katılımcı düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Markette çalışıyorum ve pandemi süreci boyunca aktif bir şekilde iş hayatına devam eden sektörlerden biriydik. Bu süreçte belirli saatler aralığında yoğun bir alışveriş rutini oluyordu insanlar için ama birçoğu da dışarıya çıkabilmek için markete geliyordu. Pandemi sürecinde marketin yoğun bir temas alanı olması ve sürekli olarak kalabalık olması beni çok fazla kaygılandırıyordu. Markette çalışmama rağmen kendi alışverişimi marketten yapamıyordum. Market kapanana kadar yoğunluk devam ediyordu ve işi bırakıp alışveriş yapmam mümkün olmadı için sanal uygulamaları tercih ettim bu süreçte. Market yoğun olmasaydı da sanal uygulamalardan alırdım çünkü poşet taşımanın bir hamallık olduğunu düşünüyorum. Tek tıkla siparişim yorulmadan kapıma geliyor ve daha uygun oluyor. Kuponlarla hem alışverişimi sanal uygulamalarda daha ucuza getiriyorum hem de zamandan tasarruf ederek yorulmuyorum.” (Katılımcı 4)

Tablo 17. Yeni normal süreçte, alışverişlerimi e-ticaret siteleri ve sanal market uygulamalarından yapmak daha cazip geliyor.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	80	30,7
Katılıyorum	73	28,0
Kısmen katılıyorum	61	23,4
Kısmen katılmıyorum	15	5,7
Katılmıyorum	29	11,1
Kesinlikle katılmıyorum	3	1,1
Toplam	261	100,0

Yeni normal süreçte, alışverişlerimi e-ticaret siteleri ve sanal market uygulamalarından yapılması insanların yaşamlarında zamandan tasarruf sağlamaktadır. Tek tık ile alışveriş sepetleri dolmaktadır ve bedensel bir yorgunluk çekilmeden yapılan alışveriş hızla sahibine ulaşmaktadır. Yeni normal süreç alışveriş edimine bir form kazandırmıştır. Temasın en az indirilmesi adına temassız teslimat yöntemleri oluşturulmuştur ve bunun yanı sıra teslimat saatlerinin seçilebiliyor olması insanların zamanını planlayabilmesine olanak sağlamaktadır. Net bir ifadeyle yeni normal süreç sanal alışverişin daha da güçlü bir hal aldığı dönemi ifade etmektedir.

Sanal alışverişin hızla yapılabiliyor olması tüketime de hız kazandırmaktadır. Katılımcıların verdiği yanıtlarda da görülmektedir ki gündelik hayat alışveriş ediminde bir dijital dönüşüm yaşamaktadır. Bir katılımcı yeni normal süreçteki alışveriş deneyimini şu şekilde dile getirmektedir:

“Online alışverişe pandemi süreciyle birlikte daha çok yöneldim. Önceden olsa seçerek dokunarak almayı tercih ederdim ama Covid-19 pandemisi ve sonrası yeni normal olarak adlandırdığını süreçte online alışverişe daha çok yöneldim daha çok seçenek var, daha pratik ve alışveriş için ekstra zaman harcamıyorum. Böyle bir kolaylık varken mağaza mağaza gezmek çok saçma geliyor. Mesela makyaj uygulamaları var orada rujları denedim hangisi tenime uyuyorsa alabiliyorum sanal uygulamalardan. Herkesin denediği ruj yerine uygulamadan tenime yakışan ruju satın almak daha sağlıklı ve kolay” (Katılımcı 6).

Covid-19 pandemi süreci dijital alışveriş pratiğinin temellerini sağlamlaştırmıştır. Yeni normal dönemde ise alışveriş pratiği sanal bir kimlik kazanmıştır. Pandemi öncesi süreç, pandemi süreci ve yeni normal süreçteki tüketim edimi ve alışveriş deneyimleri arasında farklılaşma vardır. Katılımcıların verdiği cevaplardan hareketle elde edilen verilerde araştırmanın bu hipotezini doğrulamaktadır.

4.4. Covid-19’un Aile Yaşantısına Etkisi

Tablo 18. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, gündelik hayatın koşuşturmasından dolayı ailem ile kısıtlı bir sürede vakit geçiriyordum.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	53	20,3
Katılıyorum	95	36,4
Kısmen katılıyorum	49	18,8
Kısmen katılmıyorum	15	5,7
Katılmıyorum	37	14,2
Kesinlikle katılmıyorum	12	4,6
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, gündelik hayatın koşuşturmasından dolayı katılımcılar ailelerine kısıtlı bir sürede vakit ayırabilmektedir. Gündelik hayatın yoğun temposu ailelerin duygu yoğun bir şekilde vakit geçirmesinin önünde engel

oluşturmaktadır. İş hayatında günün büyük bir kısmını geçiren katılımcılar günün sonunda aileleri ile bir arada olmaktadır ancak bu sürede de günün yorgunluğundan dolayı verimli bir şekilde vakit geçirememektedir.

Tablo 19. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, ailemle birlikte vakit geçirmeye fırsat buldum.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	81	31,0
Katılıyorum	81	31,0
Kısmen katılıyorum	45	17,2
Kısmen katılmıyorum	18	6,9
Katılmıyorum	28	10,7
Kesinlikle katılmıyorum	8	3,1
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, katılımcılar aileleri ile vakit geçirmeye fırsat bulmuşlardır. Bu süreç içerisinde uygulanan yasaklar ve kısıtlamalar evin güvenli ve sağlıklı bir yaşam olarak inşa edilmesini sağlamıştır. Evde izole bir şekilde yaşamının öne çıktığı bu süreçte aile içi ilişkiler daha da sıkı bir hal almıştır. İş hayatının eve taşınması yahut kısa çalışma süreleri, eğitimin çevrimiçi olması bu sürecin destekleyicisi olmuştur. Aile bireylerinin ortak bir yaşam alanının olması zorunlu olarak birlikte vakit geçirmelerine neden olmuştur ancak bu zorunlu süreç aile bağlarını kuvvetlendirmiştir. Çalışan anne ve babalar çocukları ile daha uzun sürelerde vakit geçirme fırsatı bulmuşlardır ve onların duygusal ihtiyaçlarını karşılamasına daha fazla olanak sağlamıştır. Pandemi sürecinde ev içerisinde yapılan işlerin bölüşümünde artış medya gelmiştir. Ortak bir yaşam alanının paylaşımı eşitlikçi bir aile yaşantısını ve iş bölümünü doğurmuştur demek yanlış olmayacaktır. İletişimin ve etkileşimin fiziksel olarak aileyle sınırlı olduğu bu süreçte aile içi etkileşimde de bir artış meydana geldiği söylenebilir. Bir katılımcı süreci şu şekilde dile getirmektedir:

“Ailem Covid-19 pandemi sürecinde de çalışıyordu. Genel olarak aileme bağlı bir insanım ve karantinada bir aradaydık. Bu süreçte birlikte olmak bizi zorlamadı. Bazı ailelerde kavgalar oldu ya da anlaşıyorlardı. Genelde kopuk olan ya da çalışan aileler pandemi sürecinde bir arada olma fırsatı buldu ama ben ailemle hep birlikteydik bu yüzden bir arada yaşamayı biliyorum. Bu nedenle benim için çok da

zor olmadı ancak bir noktada bıktım doğru söylemek gerekirse. Bu yaşımda dışarı olmam gerektiğini düşündüm ve öğrenci evime gelip tek başıma yaşamaya devam ettim”. (Katılımcı 9)

Tablo 20. Yeni normal süreçte, ailemle daha sık vakit geçirmek için zaman yaratıyorum.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	51	19,5
Katılıyorum	88	33,7
Kısmen katılıyorum	60	23,0
Kısmen katılmıyorum	20	7,7
Katılmıyorum	29	11,1
Kesinlikle katılmıyorum	13	5,0
Toplam	261	100,0

Yeni normal süreçte aileler, Covid-19 sürecine nazaran az vakit geçirmektedir. Gündelik hayatın temposunun eski haline dönmesi aile içi etkileşimi doğrudan etkilemektedir. Bu süreç içerisinde çevrimiçi çalışma fırsatı bulabilen aileler daha fazla etkileşimde bulunabilmektedir. Covid-19 sürecinde uygulanan yasaklar ve kısıtlamaların aileyi zorunlu olarak bir arada tutması olumlu etkilerde bulunsa da yeni normal gündelik hayata dönüldüğün yaşamın temposu eski hızına dönmektedir bu durumda aile içi etkileşimden feragat edildiği açıkça görülmektedir. Bir katılımcı süreci şu şekilde dile getirmektedir:

“Aile bireylerimle pandemi sürecinde daha fazla vakit geçirmeye başladım. Böyle olunca daha fazla bayramlarda falan bir araya gelmeye başladık. Pandemi süreci bitmesine rağmen yakaladığımız o birlikteliği koruduk. Pandemi öncesinde nasıl olsa görüşürüz ya diyerek görüşmeler ertelenirdi ancak yeni normal süreçte ertelemeler yerini birlikte yapılan planlara bıraktı. Pandemi süreci birlikte vakit geçirmenin ve aile olmanın değerini bizlere öğretti” (Katılımcı 10)

Tablo 21. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, aile içi şiddet vakalarında artış meydana gelmiştir.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	102	39,1
Katılıyorum	79	30,3
Kısmen katılıyorum	41	15,7
Kısmen katılmıyorum	7	2,7
Katılmıyorum	25	9,6
Kesinlikle katılmıyorum	7	2,7
Toplam	261	100,0

Pandemi sürecinde alınan önlemler ile birlikte okulların kapanması, sokağa çıkma kısıtlamaları kapsamında aile üyelerinin evde kalması ve bu sürenin uzaması şiddet uygulanan kişi ile uygulayıcısının daha uzun sürelerde bir arada kalmalarına neden olmuştur. Bu durum doğrudan aile içi şiddet vakalarının artmasına neden olmuştur. Pandemi döneminde sürekli olarak aile üyelerinin evde bulunması ve sürecin uzun olması duygu değişimlerini de doğrudan tetiklemektedir. Duygularda meydana gelen değişim, bireyler arasındaki iletişimi ve etkileşimi etkilemektedir. Covid-19 öncesi döneme nazaran pandemi süresi aile içi şiddet vakalarının artmasına neden olmuştur.

Tablo 22. Covid-19 pandemisinden önceki sürece kıyasla, yeni normal süreçte aile içi şiddet vakalarında ciddi bir artış meydana gelmiştir.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	73	28,0
Katılıyorum	85	32,6
Kısmen katılıyorum	50	19,2
Kısmen katılmıyorum	19	7,3
Katılmıyorum	25	9,6
Kesinlikle katılmıyorum	9	3,4
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemisinden önceki sürece kıyasla, yeni normal süreçte aile içi şiddet vakalarında artış yaşanıldığı katılımcılar tarafından da düşünülmektedir. Pandemi süreci insanların psikolojilerini doğrudan ve dolaylı yollar ile etkilemiştir. Bu durum Covid-19 öncesi sürece nazaran, yeni normalde şiddet vakalarındaki artışı doğrudan etkilemektedir. Covid-19 pandemisi bireylerin kendilerini çaresiz ve

bunalımda hissettiği bir sürece karşılık gelmektedir. Bu süreç içerisinde yaşanan duygu durum değişiklikleri şiddetin tetikleyicisi haline gelmiştir. Psikolojik problemlerin aşılması uzun bir süreci kapsamaktadır ve yeni normal süreçte pandeminin yarattığı psikolojik rahatsızlıklar aileler üzerinde bir karabulut gibi dolanmaktadır. Şiddetim öğrenilmediği bir toplum oluşturmak adına bu süreçler psikolojik destek alınarak aşılmalıdır.

4.5. Fiziki Mekânlardan Sanal Mekânlara Doğru Bir Geçiş

Tablo 23. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, sinema ve tiyatroya gitmek daha cazip geliyordu.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	99	37,9
Katılıyorum	104	39,8
Kısmen katılıyorum	34	13,0
Kısmen katılmıyorum	6	2,3
Katılmıyorum	15	5,7
Kesinlikle katılmıyorum	3	1,1
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, sinema ve tiyatroya gitmek katılımcılar için olağan bir tercihtir. Gündelik hayatın yoğun tempoya dayanan yönleri sosyal aktiviteler ve insanlar arası etkileşimler ile aşılabılır bir hal almaktadır. Boş zaman aktivitesi olarak nitelendirilen sinema ve tiyatroya gitmek bireylerin nefes almalarına ve hayatın karmaşasından uzak kendilerine dönebildikleri bir vakit yaratmaya olanak sağlamaktadır. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, kalabalıkların bir arada bulunduğu sinema ve tiyatro salonları insanların yaşamını tehdit etmemesiyle nedeniyle gönül rahatlığıyla tercih edilebilir bir aktivite olmaktadır.

Tablo 24. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, dijital yayın platformlarına (Netflix, BluTv, Exxen, Amazon Prime vb.) üye oldum

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	87	33,3
Katılıyorum	75	28,7
Kısmen katılıyorum	37	14,2
Kısmen katılmıyorum	12	4,6
Katılmıyorum	40	15,3
Kesinlikle katılmıyorum	10	3,8
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, dijital yayın platformlarına (Netflix, BluTv, Exxen, Amazon Prime vb.) üye olan katılımcıların oranı oldukça yüksektir. Pandeminin başlamasıyla birlikte temasın yoğun olduğu sinema ve tiyatrolar yasaklanmıştır. Bu süreç içerisinde pandeminin stresli süreci ve sağlık riskinden korunmak adına insanlar sanal platformlara yönelmeyi tercih etmişlerdir. Dijital yayın platformları aracılığıyla bireyler daha ekonomik bir şekilde sanatsal aktivitelere ulaşabilmektedir. Dijital yayın platformlarının ekonomik olmasının yanı sıra zaman ve mekân kavramının olmaması da insanların yaşamını kolaylaştırmaktadır. Sinema veya tiyatro salonunun rahatsız koltuklarının yerini konforlu ev koltukları yahut yataklar almaktadır. Dijital yayın platformlarının zamansızlığı insanların yaşamlarını kolaylaştırmaktadır ve bireyin zamanı kavramsallaştırmasını ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 25. Covid-19 pandemisinden önceki sürece kıyasla, yeni normal süreçte dijital yayın platformlarını (Netflix, BluTv, Exxen, Amazon Prime vb.) kullanmayı daha çok tercih ediyorum.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	79	30,3
Katılıyorum	81	31,0
Kısmen katılıyorum	51	19,5
Kısmen katılmıyorum	14	5,4
Katılmıyorum	31	11,9
Kesinlikle katılmıyorum	5	1,9
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemisinden önceki sürece kıyasla, yeni normal süreçte katılımcılar dijital yayın platformlarını (Netflix, BluTv, Exxen, Amozon Prime vb.) kullanmayı daha çok tercih etmektedirler. Pandemi süreci gündelik hayattaki dijital deneyimlerin oranını arttırmıştır. Bu süreç içerisinde dijitalliğin kolaylığını ve ekonomik oluşunu deneyimleyen bireyler internet ağı üzerinden gerçekleştirilen aktivitelere daha fazla yönelme eğilimi göstermektedir. Yeni normal süreçte fiziksel mobiliteye dayanan aktiviteler gerçekleştirilebiliyor olsa dahi dijital ortamların sunduğu konfor ve bireysel sınırlar daha cazip gelmektedir. Gündelik hayat her bir vechesi ile dijitalleşmekte ve insan yaşamında önemli bir yer kazanmaktadır.

4.6. Yükselen Dijitallik ve İş hayatının Dönüşümü

Tablo 26. Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, iş yerinde mesai saatleri dâhilinde çalışırdım.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	79	30,3
Katılıyorum	100	38,3
Kısmen katılıyorum	36	13,8
Kısmen katılmıyorum	13	5,0
Katılmıyorum	27	10,3
Kesinlikle katılmıyorum	6	2,3
Toplam	261	100,0

Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, katılımcıların büyük bir çoğunluğu mesai saatleri dâhilinde iş yerinde çalışmaktadır. Mesai saatlerinde çalışma kavramı icra edilen mesleğe göre değişim göstermektedir. Tüm meslek grupları için mesai saati kavramı vardır ancak bazı durumlar da çalışma kavramı mesai saatleri dışına çıkabilmektedir. Katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum ve kısmen katılıyorum cevaplarını veren katılımcılar mesai saatlerinin dışında da çalışmayı sürdüren katılımcılardır. Mesai saatleri dışında çalışma istisnai bir durum olsa de bu noktaya değinilmesi elzemdir. Özel sektörde çalışan birçok kişi mesai saatleri dışında da çalışmaya devam etmektedir.

Tablo 27. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, hibrit ve esnek çalışma sistemine geçiş yaptım.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	49	18,8
Katılıyorum	68	26,1
Kısmen katılıyorum	52	19,9
Kısmen katılmıyorum	19	7,3
Katılmıyorum	39	14,9
Kesinlikle katılmıyorum	34	13,0
Toplam	261	100,0

Pandemi süreci tüm iş kollarının çalışma düzeninde ve çalışma saatlerinde değişim ve dönüşüm yaratmıştır. Bu süreçte yapılan mesleğe bağlı olarak çalışma düzeninin ve çalışma saatlerinin belirlenmesi farklılaş da iş hayatındaki değişim ve dönüşüm zorunlu bir almıştır. Covid-19 virüsünün yayılmaması adına iş yerleri düzenlemeler ve değişim yapmak zorunda kalmıştır. Pandemi sürecinde uygulanan yasaklar ve kısıtlamalarda çalışma saatlerinin şekillenmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu süreç içerisinde el emeği ve kas gücü gerektirmeyen işler dijital ağlar aracılığıyla kolaylıkla yapılabilmiştir. El emeği ve kas gücü gerektiren işlerde ise esnek çalışma saatlerine gidilerek insanlar arasındaki etkileşim ve temas en aza indirgenmeye çalışılmıştır. Katılımcılar arasında yer alan katılımcı 1 ve katılımcı 11 süreci şu şekilde dile getirmişleridir:

“Pandemi sürecinden bir öğretmen olarak doğrudan etkilendim. İş hayatım bir gün içerisinde dijital ortamda yapılabilir bir hal aldı. Okullarda eğitime ara verilmesi eğitimi zamansız bir alan dijital ağlara sürükledi diyebilirim. Pandemi sürecinde yasakların başlamasıyla birlikte alt yapı problemleri ön plana çıktı. Daha önce dijital bir ağ üzerinden ders anlatmamış olmam beni zorladı diyebilirim. Çocukların derse adapte olması çok zordu. Bu süreçte zorluklar çeksek de dijital ağlar üzerinden eğitim vermenin kolaylığa alıştık.”(Katılımcı 11)

“Pandemi sürecinde bir mimar olarak çok zorlandım. Mesleğim gereği dijital ortamda birçok işimizi yapabiliyoruz ancak çalışma alanımızın şantiye olması bizi oldukça zorladı. Mesai kavramı artık bizim için ortadan kalktı ve 24 saat çalışır bir hal aldık. Yasakların ve sokağa çıkma kısıtlamalarının olması özel izinlerinin

alınmasını zorunlu bir hale getirdi. Oldukça yorucu bir süreci fiziksel olarak bir araya gelinemediği için yeni dijital uygulamalar hayatımıza girdi.” (Katılımcı 1)

Tablo 28. Yeni normal süreçte, iş hayatımı hibrit çalışma sistemiyle yürütüyorum.

	Frekans	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	31	11,9
Katılıyorum	63	24,1
Kısmen katılıyorum	32	12,3
Kısmen katılmıyorum	13	5,0
Katılmıyorum	73	28,0
Kesinlikle katılmıyorum	49	18,8
Toplam	261	100,0

Pandemi sürecinden yeni normal sürece geçiş iş hayatında bir geriye dönüş yaratmıştır. Hibrit çalışma sistemiyle çalışma hayatına devam eden katılımcıların sayısı mesai saatleri dâhilinde iş yerinde çalışan katılımcıların sayısı arasında büyük farklar yoktur. Bu farklılığın fazla olmamasının nedeni anket çalışmasına katılan katılımcıların yer aldığı meslek gruplardan kaynaklanmaktadır. El emeği ve kas gücüne dayanan meslek gruplarının hibrit bir şekilde çalışması pek de mümkün değildir. Hibrit çalışma genellikle hizmet sektörü çalışanları için uygun bir çalışma formudur. Anketten elde edilen verilerden hareketle pandemi öncesi süreç, pandemi süreci ve yeni normal süreçteki çalışma hayatında farklılaşmalar görülmektedir. Bu durum çalışmanın hipotezini doğrulamaktadır.

SONUÇ

Pandemi döneminde sokağa çıkma yasakları, işletmelerin kapatılması, sosyal mesafe kuralı, hayat eve sığar sloganları gibi uygulamalar gündelik hayatın işleyişinde birtakım değişimlere ve dönüşümlere yol açmıştır. Uzaktan eğitime geçilmesi, işletmelerin geçici veya sürekli olarak kapatılması, sokağa çıkma yasakları, uzaktan çalışma modelinin uygulanmaya başlanması gündelik hayatı dijital bir dönüşüm sürecine sürüklemiştir. Bu dijital dönüşüm sürecinin kökleri Covid-19 pandemisinden önceki süreçte atılmıştır ancak pandeminin meydana getirdiği değişim ve dönüşüm yavaş seyretmiştir. Pandemi süreci boyunca uygulanan yasaklar ve kısıtlamalar değişim ve dönüşümün itici gücünü oluşturmuştur.

Covid-19 pandemisiyle birlikte dijitalliğin yükselmesi dijital gündelik hayat kavramsallaştırmasını yaratmaktadır. Pandeminin kaçış rampası olan dijital ağlar yaşamın olmazsa olmaz bir parçası haline gelmiştir. Araştırma sonucunda açıkça görülmektedir ki Covid-19 virüsünün meydana getirdiği sağlık kriziyle birlikte gündelik hayat da bir kriz sürecine girmiştir. Covid-19 virüsünün hızla yayılarak ve tüm dünyayı ölümle yüzleştirmesi gündelik hayata yeni bir vechе kazandırmıştır. Gündelik hayatın pandemi süreciyle birlikte belirli yasaklara ve kısıtlamalara tabi olması dijital bir gündelik hayatın yükselişine neden olmuştur. Gündelik hayatın içerisinde gerçekleştirilen tüm eylemler fiziksel mobiliteye dayanmaktadır ancak bu süreçte temasın azaltılması ve virüsün yayılımının engellenmesi adına fiziksel mobiliteye dayanan tüm eylemler minimum düzeye indirilmiştir. Bu noktada gündelik yaşamın dijital ağlar ile sürdürülebilirliği ortaya çıkmıştır. Pandemi süreciyle birlikte gündelik hayatta meydana gelen değişimler bazı kültürel değerlerin değişmesine ve yeni pratiklerin üretilmesi olanak sağlamıştır. Araştırmadan elde edilen veriler sonucunda kültürel değerlerde ve yaşam pratiklerinde dijital bir dönüşüm olduğu gözler önüne serilmiştir. Gündelik hayatın içerisinde sıradanlaştırılmış kültürel bir pratik olan ziyaretlerin, pandemi öncesi sürece kıyasla pandemi dönemi ve pandemi sonrası yeni normal dönemde değişimi açıkça görülmektedir. Pandemi süreciyle hız kazanan dijital dönüşüm insanlar arasındaki fiziksel mesafeyi arttırsa da sanal bir yakınlık kazandırmıştır. Çalışmanın hipotezi araştırmadan elde edilen veriler ışığında

doğrulanmıştır. Pandemi süreci ve sonrası yeni normal süreçte dijital ziyaretler gündelik hayatın dijital bir pratiği olarak varlığını devam ettirmektedir. Dijital ziyaretler gündelik hayatın kolaylaştırılmış bir mefhumu haline dönüşmüştür demek doğru olacaktır. Ziyaretlerde meydana gelen değişimin bir uzantısı olarak Türk kültürünün bir değeri olan selamlaşma, tokalaşma, sarılma, el öpme vb. tüm edimlerde de değişim meydana gelmiştir. Temasın hastalığın yayılımına olanak sağlaması yeni değerler üretilmesine neden olmuştur. Elde edilen veriler ışığında tokalaşma, sarılma, el öpme vb. edimlerin yerini yumruk tokuşturma, temas etmeden öpme, ayak tokuşturma ve emojilerin aldığı açıkça görülmektedir.

Pandemi öncesi sürece kıyasla pandemi dönemi ve yeni normal dönemde sosyal medya paylaşımlarında da bir dönüşüm yaşamıştır. Pandemi öncesi süreçte evde gerçekleştirilen eylemler sosyal medya mecralarında çok fazla paylaşılmazken pandeminin ortaya çıkışıyla paylaşılabilir bir hal almıştır. Pandemi süreci bu noktada mahremiyet duvarlarında kırılmalara neden olmuştur. Araştırmadan elde edilen verilerden hareketle sokağa çıkma yasakları ve kısıtlamaların insanların mahrem olarak gördüğü alanların paylaşılabilir bir hal almasını neden olmuştur. Gündelik hayatın pandemi sürecinde dört duvarla hemhal olması mahrem algısını değiştirmiştir ve bu durum sosyal medya paylaşımlarına yansımıştır. Dijital ağların ön plana çıktığı pandemi sürecinde fiziksel mobiliteye dayanan alışveriş eylemi de dijital bir dönüşüm yaşamıştır. Anket ve görüşmelerden elde edilen veriler bu dönüşümü doğrular niteliktedir. Pandemi süreci, tüketim edimini sınırlayan zaman ve mekân algısını kırarak her an “tüketebilirim” algısını yaratmıştır. Zaman ve mekân algısı yıkılarak sanal ağlar üzerine konumlanan bir tüketim mekânı yaratılmıştır. Zamanın ve mekânın bir kırılmasının yaşandığı pandemi süreci dijitallik deryasını gündelik yaşamın veçhelerine de kazandırmıştır. Gündelik yaşamın geldiği bu kerte de yaşam hızlı bir dijitalleşme yaşamaktadır. Dijitalleşme maratonu gündelik hayatın görüngeleri olan aile yaşantısı, iş hayatı ve boş zaman aktivitelerini doğrudan ve dolaylı yollarla etkilediği su götürmez bir gerçekliktir.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, S., Erdoğan, L. (2004). Veblen’ci Gösteriş Amaçlı Tüketim. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*.4 (7), 1-18.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28435/302893>
- Adorno, T. W. (2005). *Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken*. (Çev. Bülent O. Doğan, Cogito, S.). İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Aktaş, Ç. ve Çaycı, B. (2013). Yeni Enformasyon ve İletişim Teknolojilerinin Sosyal Hayattaki Rolü 1. Uluslararası Medya Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yayınları.
- Alankuş, Z. (2021). Covid-19’un Gölgesinde Dijital Pazarlama ve Yeni Yaklaşımlar. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 4 (1), 94-125.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/hire/issue/61852/844258#article_cite
- Alkın, R. C. (2017). Ulrich Beck’in Risk Toplumu Kavramsallaştırması Ekseninde Toplumsal Kontrolün Dönüşümüne Giriş Denemesi. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1(1), 35-54.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/metder/issue/31233/455461>
- Alpago, H., Alpago, D. (2020). Korona Virüs Salgınının Sosyoekonomik Sonuçları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 99-114. DOI: doi.org/10.21733/ibad.716444
- Apalı, Y. (2021). Pandemi Döneminin Zorlukları Karşısında Din. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4 (9), 155-168.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/butobid/issue/65165/974131>
- Arslan, İ., Karagül, S. (2020). Küresel Bir Tehdit (COVID-19 Salgını) ve Değişime Yolculuk. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0 (10) , 1-36.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/uskudarsbd/issue/55725/711630>
- Ataç A. ve Uçar M. (2006). Önemli Bulaşıcı Hastalıklar ve Yaşam Sürecine Etkileri. *Bilim Tarihi Araştırmaları*, (2), 33-42.

- Atalay, G. E. (2018). Dijital Çağda Marshall McLuhan'ı Yeniden Biçimlendir: Bir Uzantı ve Ampütasyon Olarak Yeni Medya Teknolojileri. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri*, 4 (6), 27-48. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sadab/issue/38907/454684>
- Aybar, M. (2018). İlet-i Cüzzam: Osmanlı Dağılma Dönemi. *Tarih Okulu Dergisi*, (XXXIII), 503-517. DOI: [10.14225/Joh1160](https://doi.org/10.14225/Joh1160)
- Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K. ve Öztürk, E. E.,(2012). Dinî başa çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (2), 45-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4489/61848>
- Bakır, U., Çelik, M. (2013), Tüketim Toplumuna Eleştirel Bir Yaklaşım: Kültür Bozumu ve Yıkıcı Reklamlar. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7 (4), 46-63. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19027/200548>
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388. DOI: <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Barış, Y. İ. (2002). Dünyada Tüberkülozun Tarihçesi. *Toraks Dergisi*, 3 (3),338-340. https://turkthoracj.org/content/files/sayilar/103/buyuk/pdf_Toraksder_263.pdf
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu Söylenceleri ve Yapıları*. (Çev. H. Deliçaylı ve F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*. (Çev. F. D. Ergun). İstanbul: Sal Yayınları.
- Bauman, Z. ve Lyon, D. (2016). *Akışkan Gözetim*. (Çev. E. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Budak, F., Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 62-79. DOI: <https://doi.org/10.35375/sayod.738657>
- Becker, H. S. (2016). *Toplumu anlatmak*.(çev. Şerife Geniş vd.). Ankara: Heretik Yayınları.

- Berger, P. L.; Luckmann, T. (2015). Modernite, çoğulculuk ve anlam krizi. (çev. Mustafa Derviş Dereli). Ankara: Heretik Yayınları.
- Butgel Tunalı, S., Gözü, Ö. ve Özen, G. (2016). Nitel ve Nicel Araştırma Yöntemlerinin Bir Arada Kullanılması “Karma Araştırma Yöntemi”. *Kurgu*, 24 (2), 106-112. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kurgu/issue/59643/859556>
- Büyüköztürk Ş., Akgün, Ö.E., Kılıç Çakmak, E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2022). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Castells, M. (2007). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür-Üçüncü Cilt: Binyılın Sonu*. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Çakmak, F., Şükran, K., Çağrı, B. ve Akçiçek, E. (2018). *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Cüzzam*. Ankara: Gece Akademi.
- Çelik, Ş., Çak, E. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinin Aile Üzerine Etkisi. *Gevher Nesibe Tıp ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (11), 43-49. DOI: <http://dx.doi.org/10.46648/gnj.185>
- Çıtak, N., Çalış, Y. E. (2020). Covid-19 Salgının Turizm Sektörü Üzerine Olan Finansal Etkileri. *İda Academia Muhasebe ve Maliye Dergisi*, 3 (2), 110-132. <http://www.idaacademia.org/tr/pub/issue/56389/743528>
- Çimen, Ü. (2020). Kültür Endüstrisinin Yeniden Üretiminde Kitle İletişim Araçlarının Görevleri: Theodor W. Adorno Değerlendirmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16 (29), 2316-2345. DOI: <https://doi.org/10.26466/opus.706877>
- Demirkaya, İ., Koyuncu, E. (2021). Dijital Kapitalizm, Tüketim Kültürü ve Y Kuşağının Değişen Tüketim Davranışları. *Intermedia International E-journal*, 8 (15), 174-196. <https://doi.org/10.21645/intermedia.2021.107>
- Deniz, A. K. (2020). Covid-19 Salgını Sürecinde Dijitalleşen Eğlence Anlayışı: Çevrimiçi Konserler. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (2), 191-206. <https://doi.org/10.30692/sisad.750563>

- Dündar, N. (2020). Küresel Salgınların Makroekonomik Etkileri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7 (52), 837-852. DOI: [10.26450/jshsr.1797](https://doi.org/10.26450/jshsr.1797)
- Eryılmaz, E., Keşli, R. (2020). Sars Koronavirüs-2 (SARS-CoV-2) Virolojik Özellikleri ve Diğer Koronavirüslerden Farkı. *Selçuk Sağlık Dergisi*, Covid-19 Özel,1-9. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssd/issue/57170/767768>
- Fişek, N. H. (1983). *Halk Sağlığına Giriş*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Genç, Ö. (2011). Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri. *Tarih Okulu*, (10), s. 123-150. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usakjhs/issue/13541/163967>
- Gençyürek Erdoğan, M. (2020). Covid-19 Döneminde E-Ticaret Ve Dijital Reklam Yatırımları. *Selçuk İletişim*, 13 (3), 1296-1318. DOI: 10.18094/JOSC.776605
- Gül Ünlü, D. (2021). COVID-19 Pandemisi Dönemindeki Ev İçi Boş Zaman Aktivitelerinin Dijital Yansıması. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (38), 1-18. DOI: <https://doi.org/10.17829/turcom.933877>
- Güngör, F. (2020). Covid-19' un Toplumsal Kurumlara Etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 393-328. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed/issue/56115/772118>
- Günerigök, M. (2017). “Dünya Risk Toplumunda Dinsel Çoğulculuğu Yeniden Düşünmek”, Mediterranean International Conference on Social Sciences (MECCAS 1), Conference Proceedings, Podgorica, s. 512-525.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güven, F. (2020). Koronavirüs Pandemisinin Kültüre Etkileri. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (7),81-96. DOI: <https://doi.org/10.46250/kulturder.783463>
- Hız, G. (2011). Gösterişçi Tüketim Eğilimi Üzerine Bir Alan Araştırması (Muğla Örneği). *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (2) , 117-128. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oybd/issue/16338/171054>

- İşlek, E., Özatkan, Y., Bilir, M. K., Arı, H. O., Çelik, H. Ve Yıldırım, H. H., Türkiye Sağlık Politikaları Enstitüsü, COVID-19 Pandemi Yönetiminde Türkiye Örneği: Sağlık Politikası Uygulamaları ve Stratejileri, TÜSPE, Ankara, 2020, 1-61.
- Kahraman, F. (2016). Zygmunt Bauman'da Toplum ve Toplumsal Düzen Kavramsallaştırması. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 395-404. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joiss/issue/30780/323676>
- Karakaya, Ş. (2019). Sosyolojik Araştırma, Yöntem ve Tekniklerinin Sosyal Medya Üzerinden Kullanımı. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), 37-56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aksos/issue/50582/587582>
- Karayemiş, O. (2018). Dijitalleşme ve Öznelliğin Üretimi: Aşırı- İletişim Çağının Bir Ön Panoraması. *Düşünce Dergisi*, 21 (86), 39-61.
- Kaya, A. (2020). Dijital Çağda Tüketim ve Algısal Eskitme: Sosyal Medya Fenomenleri Üzerinden Bir İnceleme. *Akademik Hassasiyetler*, 7 (13), 169-191. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/54659/701343>
- Kaya, S. (2017). Guy Debord'un Gösteri Toplumu Adlı Çalışması Bağlamında Mekân ve Modanın Tüketim unsuru olarak incelenmesi/Guy Debord'un "Gözlük Toplumu" Bağlamında Tüketimin Bir Bileşeni olarak Mekân ve Modanın incelenmesi. *Tarih Kültür Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 818-830. DOI: DOI: [10.7596/taksad.v6i3.901](https://doi.org/10.7596/taksad.v6i3.901)
- Keskinbora, K. (2016). Savaşta Düşmanlardan Bir Diğeri: Tüberküloz. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi Ve Folklorik Tıp Dergisi*, 6 (3), 174-184. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mutftd/issue/43178/523752>
- Kıdır, B. (2019). Evden Çalışma: Özgürlük Mü Esaret Mi? *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (1), 173-196. DOI: <https://doi.org/10.16953/deusosbil.302154>
- Koçak, H., Memiş. (2017). Ulrich Beck'in Risk Toplum Teorisi Bağlamında Güvenlik ve Özgürlük İkilemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 251-265. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil/issue/34128/378521>

- Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (çev. I. Ergüden,). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2010). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II*. (çev. I. Ergüden,). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2013). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. (çev. I. Ergüden,). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi III*. (çev. I. Ergüden,). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mahiroğulları, A. (2010). Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi. *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (50),1275-1288. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/891/9956>
- Marcuse, H. (1990). *Tek Boyutlu İnsan İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*. (çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Menteşe, Levent G. (2020). Kara Vebanın Batı ve Doğu Toplamlarına Etkisi. *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2 (1), 78-87. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akaf/issue/55531/729468>
- Nikiforuk, A. (2016). *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. (çev. S. Erkanlı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nişancı, Z. N., Usta, A. (2021). Covid-19 Dönemi Uzaktan Çalışmanın İş ve Özel Yaşama Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 94-109. DOI: <https://doi.org/10.18221/bujss.1003068>
- Orçan, M. (2008). Gösteri Toplumunda Bireyin Dönüşümü. *Eskiyei*, (11), 18-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyei/issue/37286/432334>
- Özdel, G. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve “Panoptikon” İle “İktidarınGözü” Göstergeleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2 (1), 22-29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/13008/156730>

- Özden, K., Özmat, M. (2014). Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa’da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları. *İDEALKENT*, 5 (12), 60-87. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36690/417681>
- Palalı, M. Zeki. (1993). Cüzzam. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C: 8, s. 150-152. İstanbul: TDV Yayınları.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, (30), 19-26. DOI: 10.5222/terh.2020.93764
- Serdar, M. (2014). Orta çağ Avrupa’sında Tanrının Laneti Cüzzam ve Cüzzam Evleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 100-110. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48566/616714>
- Sığın, A. (2021). Ulrich Beck ve Anthony Giddens’in Risk Toplumu Kavramsallaştırması Işığında Sosyal Medya ve Bilginin Güvenliği ve Gizliliği İlkesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (24), 415-432.
- Soydemir, S. (2011). MODERNİZMİN KARANLIK YÜZÜ: RİSK TOPLUMU. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3 (2) , 169-178. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobiadsbd/issue/11352/135658>
- Sucu, İ. (2020). Yeni Dünya Düzeninde Dönüşümün İletişim ve Medyadaki İlk Adımları: Covid-19 Sonun Başlangıcında Yeni Bir Dijital Çağ. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 556-566. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/johass/issue/57478/772366>
- Sucu, İ., Solhan, M. (2021). Covid 19 Pandemi Sürecinde Dijital Pazarlama ve İletişim Sürecinde Kozmetik Markaların Yönelimi: Flormar Markası Örneği. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5 (3), 245-254. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejnm/issue/64591/931347>
- Sungur, S. (2011). Tüketicinin Küreselleşmesi ve Tüketim Tapınakları: Postmodern Panayır Yerlerinde Alışveriş. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (14), 7-35. <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/pub/issue/7365/96437>.
- Stevenson, N. (2008). Medya Kültürleri Sosyal Teori ve Kitle İletişimi. G. Orhan ve B. E. Aksoy (Çev), Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Şeker, M., Özer, A, Tosun, Z., Korkut, C. ve Doğrul, M. (Ed.). (2020). Türkiye Bilimler Akademisi, Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu, TÜBA, Ankara, 11-159.
<https://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final%2B.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2020).
- Tekin, A. (2021). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Ekonomik Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 330-355.<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/62244/908431>
- Toprak Ergöner, A., Biçen, A. ve Ersoy, G. (2020). Covid-19 Salgınında Ev İçi Şiddet. *Adli Tıp Bülteni*, 25 (özel sayı),48-57. DOI: 10.17986/blm.2020.v25i.1408
- Tuna, M. (2017). Niceliksel Araştırma. M. Tuna (Ed.), *Sosyolojiye Giriş Sosyolojinin Temel Tartışmaları* (2. Baskı) (142-163) Ankara: Detay Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Veba*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk Tabipler Birliği. (2020). Covid-19 Pandemisi İki Aylık Değerlendirme Raporu. <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/covid19-rapor.pdf> (Erişim Tarihi: 02.01.2020).
- Ünlüöner, K., Çeti, B. (2019). Salgın Hastalıklar Sebebiyle Oluşan Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 109-128.<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvtfd/issue/50953/594482>
- Varışlı, B. (2021). Pandemi Sürecinde Eğitimin Dönüşümü: Çevrim İçi Eğitimin Sosyolojik Yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9 (26), 237-249.<https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasyad/issue/60664/895680>
- Varol, E., Varol, M. Ç. (2019). Marshall McLuhan'a Bakış Açısıyla: Günümüzün Egemen Medya Araçlarında Bir Değerlendirme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 5 (1), 137-158. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/intjcss/issue/46909/537800>
- WHO. (1946). The International Health Conferencer. *The International Health Conferencer*. New York: WHO

- Yıldırım, A. (2018). Gözetlemenin Güncel İşleyiş Mantığı Olarak Post- Panoptizm. *Düşünce Dergisi*, 21 (86), 63- 77. <https://www.academia.edu/38972964>
- Yıldırım, S., Bostancı, S. (2022). Covid-19 Krizi Etkisinde Dijital Ekonomide Yaşanan Gelişmelere Yönelik Nitel Bir Yaklaşım. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 7 (1), 32-44.
- Yılmaz, M. (2021). Gündelik Hayat: Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 143-162. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joeep/issue/66260/1052010>
- Yiğit, Z. (2012). “Modernliğin Arka Yüzü” Olarak Gündelik Hayat: Aşk Memnu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (14),125-144.<https://dergipark.org.tr/tr/pub/deusosbil/issue/4628/63122>
- Yolun, M. (2012). *İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Yurdakul, E. S. (2015). Tarihte Önemli Bulaşıcı Hastalık Salgınları. *Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics*, 1(3), s. 1-6.
- Yücel, B., Ala Görmez, A. (2019). Sars-Corona Virüsüne Genel Bakış, *Türkiye Teknoloji Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 2 (1), 32-39. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubid/issue/44970/424801>
- Zeytünlü, G. (2021). *Covid-19 Pandemisinin Kadın Girişimcilerin Çalışma Yaşamına ve Aile İçi İlişkilerine* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

EKLER

EK-1 GÖRÜŞME FORMU

1. Covid-19 pandemisi sürecinde gündelik hayatın dijital bir dönüşüm yaşadığını düşünüyor musunuz?
2. Covid-19 pandemisinin yeni bir gündelik hayat yarattığını düşünüyor musunuz ve bu süreçte yeni gündelik hayat pratikleri edindiniz mi?
3. Covid-19 pandemisinin gündelik hayatta yarattığı dijital dönüşümün ardında yasakların ve kısıtlamaların olduğunu düşünüyor musunuz? (Örneğin; Hes kodu uygulaması ve Hayat Eve Sığar uygulaması)
4. Covid-19 pandemisinde uygulanan yasaklar ve kısıtlamalar gündelik hayatta nasıl bir dijital değişim sağlamıştır? (Alışveriş, ziyaret, kültürel öğeler, ibadet vb.)
5. Covid-19 pandemisi sürecinde yeni hobiler ve aktiviteler edindiniz mi? Yeni edindiğiniz aktiviteler ve hobiler nelerdir?
6. Covid-19 pandemisi sürecinde tüketimin arttığını düşünüyor musunuz?
7. Covid-19 pandemisi öncesine kıyasla yeni normal süreçte alışveriş yapma pratiğinizde nasıl bir değişim meydana geldi?
8. Covid-19 pandemi süreci ve yeni normal süreçte görüşme/ ziyaretlerinizde nasıl bir değişim meydana geldi?
9. Covid-19 pandemisi ve yeni normal süreçte selamlaşma, tokalaşma, sarılma vb. eylemlerinizde nasıl bir değişim oldu?
10. Covid-19 pandemisi süreci ve sonrası yeni normal süreçte yeni bir iş hayatı tanımlaması oluştuğunu düşünüyor musunuz? (Hibrit çalışma, esnek çalışma vb.)
11. Covid-19 pandemisi sürecinde sosyal medyada ne tür paylaşımlarda bulundunuz?
12. Yeni normal süreçte fiziksel temasın yoğun olduğu aktiviteler yerine dijital aktiviteleri tercih ediyor musunuz? Eğer dijital aktiviteleri tercih ediyorsanız nedenini açıklar mısınız?
13. Covid-19 pandemisi süreciyle birlikte iş/okul hayatınızda nasıl bir dijital dönüşüm meydana geldi?
14. Covid-19 pandemisi süreci aile yaşantınızda nasıl bir değişime neden oldu?
15. Covid-19 pandemisi sürecinde gündelik hayatın dijital bir dönüşüm yaşadığını düşünüyor musunuz?
16. Covid-19 pandemisinin yeni bir gündelik hayat yarattığını düşünüyor musunuz ve bu süreçte yeni gündelik hayat pratikleri edindiniz mi?
17. Covid-19 pandemisinin gündelik hayatta yarattığı dijital dönüşümün ardında yasakların ve kısıtlamaların olduğunu düşünüyor musunuz? (Örneğin; Hes kodu uygulaması ve Hayat Eve Sığar uygulaması)

18. Covid-19 pandemisinde uygulanan yasaklar ve kısıtlamalar gündelik hayatta nasıl bir dijital değişim sağlamıştır? (Alışveriş, ziyaret, kültürel öğeler, ibadet vb.)
19. Covid-19 pandemisi sürecinde yeni hobiler ve aktiviteler edindiniz mi? Yeni edindiğiniz aktiviteler ve hobiler nelerdir?
20. Covid-19 pandemisi sürecinde tüketimin arttığını düşünüyor musunuz?
21. Covid-19 pandemisi öncesine kıyasla yeni normal süreçte alışveriş yapma pratiğinizde nasıl bir değişim meydana geldi?
22. Covid-19 pandemi süreci ve yeni normal süreçte görüşme/ ziyaretlerinizde nasıl bir değişim meydana geldi?
23. Covid-19 pandemisi ve yeni normal süreçte selamlaşma, tokalaşma, sarılma vb. eylemlerinizde nasıl bir değişim oldu?
24. Covid-19 pandemisi süreci ve sonrası yeni normal süreçte yeni bir iş hayatı tanımlaması oluştuğunu düşünüyor musunuz? (Hibrit çalışma, esnek çalışma vb.)
25. Covid-19 pandemisi sürecinde sosyal medyada ne tür paylaşımlarda bulundunuz?
26. Yeni normal süreçte fiziksel temasın yoğun olduğu aktiviteler yerine dijital aktiviteleri tercih ediyor musunuz? Eğer dijital aktiviteleri tercih ediyorsanız nedenini açıkla mısınız?
27. Covid-19 pandemisi süreciyle birlikte iş/okul hayatınızda nasıl bir dijital dönüşüm meydana geldi?
28. Covid-19 pandemisi süreci aile yaşıntınızda nasıl bir değişime neden oldu?

EK-2 ANKET FORMU

Değerli katılımcı;

Gönüllü olarak katılmanızı teklif ettiğim bu anket çalışması, bir yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bu çalışmanın amacı, bireylerin pandemi süreciyle birlikte gündelik hayattaki davranış ve pratiklerinde meydana gelen değişmeyi ölçmektir. Araştırma için vereceğiniz her türlü bilgi gizli kalmakla beraber yalnızca akademik amaçlar için kullanılacak olup, bilgileriniz üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Lütfen sorularda size en uygun seçeneği işaretleyiniz.

Araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz için teşekkür ederim.

Kişisel Bilgi Formu

1. Cinsiyetiniz
2. Yaşınız
3. Medeni durumunuz
4. Eğitim durumunuz
5. Mesleğiniz/ İşiniz
6. Sosyal medyada veya dijital ağlarda günlük ortalama ne kadar süre vakit geçiriyorsunuz?

Pandemi Süreciyle Birlikte Değişen Gündelik hayatın Yeni Yüzü: Dijital Gündelik Hayat Anketi

Aşağıdaki sorulara uygun kanaatinizi seçerek belirtiniz.

1. Katılıyorum 2. Kesinlikle katılıyorum 3. Kısmen katılıyorum 4. Kısmen katılmıyorum 5. Katılmıyorum 6. Kesinlikle katılmıyorum

		1	2	3	4	5	6
7	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanırdım.						
8	Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, gündelik hayatın büyük bir bölümü sosyal medya platformlarında geçirmeye başladım.						
9	Covid-19 pandemisinden önceki sürece kıyasla, yeni normal dönemde sosyal medyaya daha fazla vakit ayırıyorum.						
10	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, gönül rahatlığıyla ziyaretlerde/görüşmelerde (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) bulunurdum.						
11	Covid-19 pandemisi sürecinde, ziyaretlerde/görüşmelerde (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, aile ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) bulunmaktan kaçındım.						
12	Covid-19 pandemisi sürecinde, ziyaretleri/görüşmeleri (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, aile ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) dijital ağlar üzerinden yapmayı tercih ettim.						
13	Yeni normal süreçte, ziyaretlerimi/görüşmelerimi (hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, aile ziyaretleri, iş görüşmeleri vb.) sosyal mesafeyi koruyarak yüz yüze veya dijital ağlar aracılığıyla gerçekleştirmeyi tercih ediyorum.						
14	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, ev içerisinde gerçekleştirdiğim aktiviteleri sosyal medyada sıklıkla paylaşmazdım.						
15	Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, evde gerçekleştirdiğim aktiviteleri sosyal medya platformlarımda sıklıkla paylaşmaya başladım.						
16	Yeni normal süreçte, sosyal medya hesaplarımda hem ev içerisinde gerçekleştirdiğim aktiviteleri hem de ev dışarısında gerçekleştirdiğim sosyal aktiviteleri paylaşıyorum.						

17	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte alışverişimi; pazar, market, bakkal, mağaza, avm vb. yerlerde yapmayı tercih ederdim.							
18	Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, alışverişlerimi e-ticaret siteleri ve sanal market uygulamalarından yapmayı tercih ettim.							
19	Yeni normal süreçte, alışverişlerimi e-ticaret siteleri ve sanal market uygulamalarından yapmak daha cazip geliyor.							
20	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlar (konser, sinema, okul, toplu taşıma, iş yerleri, avm, cafe, gece kulübü vb.) kaygı duymama neden olmazdı.							
21	Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlar (konser, sinema, okul, toplu taşıma, iş yerleri, avm, cafe, gece kulübü vb.) kaygı duymama neden oldu.							
22	Yeni normal süreçte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlar (konser, sinema, okul, toplu taşıma, iş yerleri, avm, cafe, gece kulübü vb.) kaygı duymama neden oluyor.							
23	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlarda (konser, sinema, düğün, nişan, parti vb.) gerçekleştirilen etkinliklere katılırdım.							
24	Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlarda (konser, sinema, düğün, nişan, parti vb) yapılan etkinliklerin yasaklanmasından dolayı, dijital ağlar üzerinde gerçekleştirilen etkinliklere katılım gösterdim.							
25	Yeni normal süreçte, kalabalık ve temasın yoğun olduğu alanlardaki (konser, sinema, düğün, nişan, parti vb) etkinliklerin yanı sıra, dijital ortamda gerçekleştirilen etkinliklere de katılım gösteriyorum.							
26	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, iş yerinde mesai saatleri dâhilinde çalışırdım.							
27	Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, hibrit ve esnek çalışma sistemine geçiş yaptım.							
28	Yeni normal süreçte, iş hayatımı hibrit çalışma sistemiyle yürütüyorum.							
29	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, dijital uygulamalar iş hayatında sıklıkla kullanılmıyordu.							
30	Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, yeni dijital uygulamalar kullanılmaya başlanmıştır.							
31	Yeni normal süreçte, dijital uygulamalar iş hayatında sıklıkla kullanıyorum.							
32	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, gündelik hayatın koşuşturmasından dolayı ailem ile kısıtlı bir sürede vakit geçiriyordum.							
33	Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, ailemle birlikte vakit geçirmeye fırsat buldum.							
34	Yeni normal süreçte, ailemle daha sık vakit geçirmek için zaman yaratıyorum.							
35	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, aile içi şiddet vakaları gündemin ana başlıkları arasında yer almaktaydı.							
36	Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, aile içi şiddet vakalarında artış meydana gelmiştir.							
37	Covid-19 pandemisinden önceki sürece kıyasla, yeni normal süreçte aile içi şiddet vakalarında ciddi bir artış meydana gelmiştir.							
38	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte; nişan, kına, nikah töreni, düğün, sünnet düğünü ve asker uğurlaması gibi törenlere kaygı duymadan katılırdım.							
39	Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte; nişan, kına, nikâh töreni, düğün, sünnet düğünü ve asker uğurlaması gibi törenlere dijital ağlar aracılığıyla katılımda bulundum.							

40	Yeni normal süreçte; nişan, kına, nikâh töreni, düğün, sünnet düğünü ve asker uğurlaması gibi törenlere yakınlık derecesine göre dijital ağlar aracılığıyla katılmayı tercih ediyorum.						
41	Covid-19 pandemisinden önceki süreçte, sinema ve tiyatroya gitmek daha cazip geliyordu.						
42	Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte, dijital yayın platformlarına (Netflix, Blu Tv, Exxen, Amozon Prime vb.) üye oldum.						

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Ayçe Şencer

Doğum Yeri:

Doğum Tarihi:

Medeni Hali:

EĞİTİM BİLGİLERİ

2011-2015: Beylikdüzü Cahit Zarrifoğlu Anadolu Lisesi

2015-2019: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü